

AZƏRBAYCAN DİLİ

5

MÜƏLLİM ÜÇÜN
METODİK
VƏSAİT

Rafiq İsmayılov
Aynur Rüstəmovə
Dilruba Cəfərova

AZƏRBAYCAN DİLİ

5

Ümumtəhsil məktəblərinin
5-ci sinfi üçün "Azərbaycan dili"
(tədris dili kimi) fənni üzrə
müəllim üçün metodik vəsait

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
24.05.2016-cı il tarixli 354 №-li əmri ilə
təsdiq edilmişdir.

Bakı – 2016

*Rafiq İsmayılov
Aynur Rüstəmovə
Dilruba Cəfərova*

**Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün “Azərbaycan dili”
(tədris dili kimi) fənni üzrə müəllim üçün metodik vəsait**
Bakı: “Altun kitab”, 2016. 200 səh.

Redaktorlar: *Gülərə Xudiyeva
Elxan Nəcəfov*

Müəllim üçün metodik vəsaitlə bağlı rəy, irad və təkliflərin altunkitab2004@gmail.com və derslik@edu.gov.az elektron ünvanlara göndərilməsi xahiş olunur. Əməkdaşlığınıza üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2016

MÜNDƏRİCAT

Giriş

● Dərslik komplektinin hazırlanması prinsipləri	4
● Məzmun standartlarının şərhı və reallaşma mexanizmləri.....	6
● Məzmun standartlarının reallaşma cədvəli	18
● Çalışma modelləri	19
● Dərslikdə “Sadədən mürəkkəbə” prinsipi.....	21
● Təlim texnologiyaları	22
● Dərslərin strukturu	27
● Fəndaxili və fənlərarası integrasiya	27
● İnküzivlik, milli-mənəvi dəyərlər və həssaslıq	28
● Qiymətləndirmə	29
● Mənbələr	34

I bölmə. Ailə və məktəb	35
--------------------------------------	----

II bölmə. Niyə belə deyirik	68
--	----

III bölmə. Mənəvi dəyərlər	99
---	----

IV bölmə. Tarixi-mədəni abidələr.....	126
--	-----

V bölmə. Ana təbiət	157
----------------------------------	-----

VI bölmə. Tarixdə iz qoyanlar.....	178
---	-----

GİRİŞ

DƏRSLİK KOMPLEKTİNİN HAZIRLANMASI PRİNSİPLƏRİ

Təqdim olunan dərslik komplekti iki kitabdan ibarətdir: dərslik və müəllim üçün vəsait (MMV). Bu komplekt üzrə Azərbaycan dilinin tədrisinin 6 bölmədə keçirilməsi nəzərdə tutulur.

5-ci sinifdə Azərbaycan dili fənni həftədə 5 saat olmaqla 34 həftə (170 saat) ərzində tədris olunur. Kiçik summativ qiymətləndirmə (KSQ) 4 həftədən tez, 6 həftədən gec olmayaraq aparılır və bu dövrü əhatə edən hər bir tədris mərhələsi dərslikdə əks olunmuş müəyyən bir bölməyə (mövzuya) uyğun gəlir. Böyük summativ qiymətləndirmə (BSQ) hər yarımilin sonunda aparılır.

Ümumi illik planlaşdırma

Bölmə	Mövzu	Saat sayı	Həftə sayı
I	AİLƏ VƏ MƏKTƏB	29	5,8
II	NİYƏ BELƏ DEYİRİK	29	5,8
III	MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR	28	5,6
IV	TARİXİ-MƏDƏNİ ABİDƏLƏR	28	5,6
V	ANA TƏBİƏT	26	5,2
VI	TARİXDƏ İZ QOYANLAR	30	6
Cəmi		170	34

Hər bölmə üçün ayrılmış saat sayına KSQ üçün nəzərdə tutulmuş 1 saat da daxildir. BSQ üçün nəzərdə tutulmuş saatlar cədvəldə öz əksini tapmayıb.

Hər bölmədə təqdim olunan oxu və dinləmə materialları, həmçinin danışma və yazı fəaliyyəti həmin bölmənin mövzusu ilə bağlıdır. Dil qaydaları ilə bağlı materiallar bölmələr üzrə aşağıdakı şəkildə paylanmışdır:

I bölmə – sözün səs və hərf tərkibi (fonetika);

II bölmə – sözün semantik xüsusiyyətləri (leksika);

III bölmə – sözün tərkibi və yaranma üsulları (söz yaradıcılığı);

IV bölmə – ad, əlamət, hərəkət bildirən sözlər (morfologiya);

V bölmə – mürəkkəb sözlərin yazılışı.

VI bölmə – cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri, dialoqda durğu işarələri.

Dərslikdə hər bölmənin sonunda müvafiq bölmədə öyrədilmiş dil qaydaları üzrə təkrar dərs üçün materiallar verilir.

Hər dərs bir neçə məzmun xətti üzrə fəaliyyəti (dinləyib-anlama, danışma, oxu, yazı, dil qaydaları) özündə əks etdirir. Əksər dərslər 2 və ya 3 saat üçün

nəzərdə tutulmuşdur. Dərslərdə verilmiş fəaliyyətlərin saatlar üzrə bölgüsü müəllimin öhdəsinə buraxılır. Lakin müəllimlər nəzərə almalıdırlar ki, saatları oxu, yazı və ya dil qaydaları dərslərinə bölmək vacib deyil. Müasir yanaşma bir dərs daxilində məzmun standartlarının inteqrasiyasını tələb edir.

Hər bir dərs (təkrar dərslərdən başqa) mətn üzərində qurulur. Bitkin kompozisiyaya malik mətn nitq bacarıqlarını (dinləmə, danışma, oxu, yazı) inkişaf etdirməyə imkan verir və eyni zamanda dil qaydalarının öyrədilməsi üçün material rolunu oynayır. Dərslərdə bədii və elmi-kütləvi mətnlərə bərabər nisbətə yer verilmişdir. Belə ki, I, III, V bölmələrdə bədii, II, IV, VI bölmələrdə elmi-kütləvi mətnlər çoxluq təşkil edir. Bu bölgü məzmun standartlarını daha dolğun şəkildə reallaşdırmağa imkan verir. Dinləmə mətnləri müəllim üçün vəsaitdə təqdim edilir. 5-ci sinifdən başlayaraq ədəbiyyat fənni ayrıca tədris olunduğundan Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı nümunələrinə az yer verilmiş, mətnlərin əksəriyyəti dərslərdə müəllifləri tərəfindən müxtəlif mənbələrdən istifadə olunmaqla məzmun standartlarına və təlim məqsədlərinə uyğun tərtib edilmişdir.

Dərslərin məktəblərdə dörd il müddətində istifadədə olduğunu nəzərə alaraq müəllimlər bir sıra tapşırıqların dəftərdə yerinə yetirilməsi barədə şagirdləri xəbərdar etməlidirlər.

Dərslərdə kompleksdə verilmiş materialların müəllim və şagirdlər tərəfindən rahat və effektiv şəkildə mənimsənilməsi üçün müəyyən dizayn elementlərindən istifadə olunmuşdur.

Dərslərdəki mətnlər fərqli dizaynla verilmiş mətn daxilində sual və tapşırıqlar vasitəsilə hissələrə bölünür. Bu, oxu prosesindəki fasilələri müəyyənləşdirməklə yanaşı, sualları məqamında verməyə imkan yaradır. Mətn oxunduqdan sonra qoyulan tapşırıqlar rubrikalara bölünmüşdür ki, müəllim və şagirdlər üçün hər bir sualın məqsədi – hansı məzmun xəttinə xidmət etdiyi aydın olsun. Tapşırıqların şərti göy, tapşırıq materialları qara rənglə verilmişdir.

“Yadda saxla” rubrikasında verilən dil qaydaları üzrə nəzəri materiallar da öz dizaynına görə qalan materiallardan seçilir.

Müəllim üçün vəsaitdə verilmiş dərs nümunələrində də müxtəlif elementlər xüsusi dizaynla fərqləndirilmişdir:

- dərslərdə reallaşdırılan məzmun standartları və onlardan doğan təlim məqsədləri cədvəl şəklində verilmişdir;
- dərslərin məzmun xətləri üzrə mərhələləri (rubrikalar), hər mərhələyə uyğun məzmun standartları göy rənglə verilmişdir;
- fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya, tövsiyə olunan təlim texnologiyaları, müəllim üçün əlavə qeydlər xüsusi şrift və dizaynla fərqləndirilmişdir;
- təlim nəticələri yüksək olan şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş tapşırıqlar qırmızı ulduz işarəsi ilə fərqləndirilmişdir.

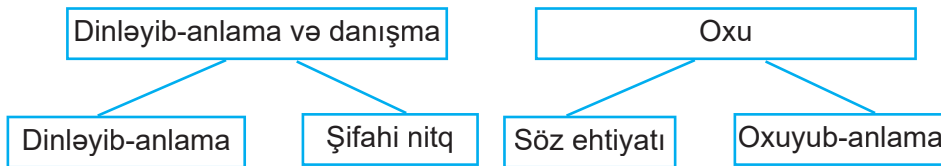
MƏZMUN STANDARTLARININ ŞƏRHİ VƏ REALLAŞMA MEXANİZMLƏRİ

Kurikulum təhsilimizdə yeni hadisə olduğundan onunla bağlı müasir pedaqogikada bir sıra yeni terminlər və təlim texnologiyaları yaranır ki, bütün bu anlayışlara aydınlıq gətirmək vacibdir. Bunlardan ən mühümü məzmun xətləri və məzmun standartlarıdır.

Məzmun xətləri dedikdə ümumi təhsildə hər bir fənn üzrə təlimin bütün mərhələlərindən keçən “qırmızı xətlər” – leytmotivlər nəzərdə tutulur. Azərbaycan dili kurikulumunda məzmun xətləri aşağıdakı kimi təyin edilmişdir:

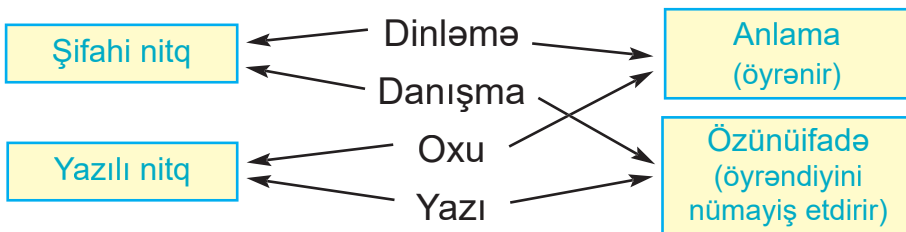
- Dinləyib-anlama və danışma
- Oxu
- Yazı
- Dil qaydaları

Bu məzmun xətlərindən ilk üçünü nitq bacarıqları, dördüncünü (dil qaydaları) isə bu bacarıqları əldə etmək üçün vasitə kimi qiymətləndirmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, ilk iki məzmun xəttindən hər biri iki məzmun standartına ayrılır:

Əsas standartlar və alt-standardlar dedikdə tədris olunan əsas bilik və bacarıqlar, gözlənilən şagird nailiyyətləri nəzərdə tutulur. Bu standartlar təhsilin məzmununu təşkil edir. Odur ki vəsaitin giriş hissəsində 5-ci sinif üçün təsbit olunmuş standartların şərhinə və onların dərslərdə və tədris prosesində reallaşdırılması prinsiplərinə geniş yer verilir.

Nitq ifadə tərzı baxımından iki cür olduğuna (şifahi və yazılı) görə **dinləmə** və **danışma** şifahi nitq bacarıqlarına, **oxu** və **yazı** isə yazılı nitq bacarıqlarına aid edilir. Bununla yanaşı, ünsiyyətin məqsədi nöqtəyi-nəzərindən dinləmə və oxu məlumatı qəbul etmək, danışma və yazı məlumatı ötürmək, özünü ifadə etmək məqsədi daşıyır. Deyilənləri sxem şəklində aşağıdakı kimi əks etdirmək olar.

Vəsaitdə hər bir bölmənin əvvəlində verilmiş cədvəldə məzmun standartlarının mövzular üzrə reallaşdırılması öz əksini tapır. Dinləmə, danışma, oxu və yazı üzrə hər bir alt-standart bütün bölmələrdə reallaşdırılmışdır. Dil qaydaları üzrə standartlar isə bir qədər fərqli şəkildə öz əksini tapır. Belə ki, hər bölmədə dilçiliyin müəyyən sahəsinə (fonetika, leksika, söz yaradıcılığı, morfologiya) daha geniş yer verildiyindən dərslərdə daha çox müvafiq standartda uyğun təlim məqsədləri qoyulmuşdur.

Aşağıda hər bir məzmun standartının mahiyyəti şərh olunur və alt-standartların tədris prosesində reallaşdırılması yolları açıqlanır. Vəsaitdə şərh olunan hər bir dərslər bir neçə alt-standartın reallaşdırılmasına xidmət edir. Dərslərdə qoyulan **təlim məqsədləri** (gözlənilən şagird nailiyyətləri) məzmun standartlarına doğru aparıcı addımlardır.

1. Dinləyib-anlama və danışma

Dinləmə

Hər bir insan ətraf aləm haqqında məlumatları oxu və dinləmə bacarıqları sayəsində qəbul edir və mənimsəyir. Dinləmə şifahi nitqin qavranılması, beyində mənalandırılmasıdır. Şagirdə fiziki vərdiş şəklində mövcud olan bu bacarıq dərslər şəraitində sistemli şəkildə inkişaf etdirilməlidir. Buna vaxtaşırı debat və müzakirələr təşkil etməklə və dinləmə mətnləri üzrə iş aparmaqla nail olmaq mümkündür. Bu zaman müəllim bəzi məqamları nəzərə almalıdır:

- Mətn üçün uşaqların yaşına və maraq dairəsinə uyğun mövzu seçilməlidir.
- Şagird bilməlidir ki, dinləmə bitdikdən sonra o, nitqi dinlədiyini sübut etməlidir.

- Nitqə başlamazdan əvvəl çalışmaq lazımdır ki, şagirdlər öz yerlərində rahat otursunlar, partaların üstündə onların diqqətini yayındıracaq heç bir şey olmasın.

- Natiq (şagird və ya müəllim) elə yerdə dayanmalıdır ki, bütün uşaqlar onu görsünlər. Şagirdlərə tapşırmaq lazımdır ki, gözləri natiqdə olsun, onun jestlərini və sifət hərəkətlərini (mimikasını) izləsinlər. Natiqin səsi sinfin hər bir guşəsində eşidilməlidir.

- Mətn həcmə böyük olarsa, o, bitkin hissələrə bölünməli və mərhələlərlə oxunmalıdır. Hər bir hissənin səsləndirilməsi 3 dəqiqədən çox çəkməməlidir. Hər bir hissə səsləndirildikdən sonra müəllim oxumağı dayandıraraq uşaqlara həmin hissə üzrə suallar verməlidir.

- Müəllim mətnə səslənən hər hansı bir sözün uşaqlar üçün tanış olmadığını ehtimal edərsə, fasilə verməli və yeni sözün mənasını kontekstdən çıxış edərək uşaqlarla birlikdə açıqlamalıdır.

- Uşaqları daim sual verməyə və fikir bildirməyə sövq etmək lazımdır. Onlar yalnız öyrənmək üçün deyil, anladıklarını nümayiş etdirmək üçün də bir-birinə suallar verə bilərlər. Verilən suallar şagirdlərin dinləmə bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün meyar rolunu oynaya bilər.

Aşağıda dinləmə bacarığı ilə bağlı standartlar və onları reallaşdırmaq üçün dərslərdə qoyulan təlim məqsədləri göstərilmişdir.

Şagird:

1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Danışanın fikrini verdiyi suallar əsasında aydınlaşdırır.

Təlim məqsədləri:

- Suallar verməklə dinlədiyi məlumatları dəqiqləşdirir.
- Suallar verməklə dinlədiyi məndəki əsas fikri müəyyən edir.

1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.

- Elmi-kütləvi mətni dinləyərkən mühüm faktları özündə qeyd edir.
- Debat və müzakirələr zamanı qarşı tərəfin nitqindəki əsas məqamları qeyd edir.
- Dinlədiyi məndəki əsas faktları oxuduğu məndəki faktlarla müqayisə edir.
- Dinlədiyi mətnlə oxuduğu mətn arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.

Danışma

Dinlənən mətnlə bağlı fikir yürütmək dərslərində dinləmə və danışma bacarıqlarını sintez etməyə imkan verir.

Danışma bildiklərini və düşüncələrini şifahi nitq vasitəsilə ifadə etmək bacarığıdır. Səlis və gözəl danışmaq həyatda insana uğur gətirən vacib bacarıqlardan biridir. Hər bir insan nitqin köməyi ilə cəmiyyətdə özünü ifadə etməyi bacarmalıdır.

Danışma bacarığının inkişafında uğuru təmin edən iki əsas amil söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi və rabitəli nitq qurmaq bacarığıdır.

Danışmanın üç mərhələsini qeyd etmək olar:

1. Gördüyünü sözlə təsvir etmək.
2. Dinlədiyini və ya oxuduğunu öz sözləri ilə nəql etmək.
3. Düşündüyünü danışmaq.

Üçüncü mərhələ daha çətin əldə olunan və daim inkişaf etdirilən bacarığı nəzərdə tutur. O nəinki təhsilin bütün pillələrində, eləcə də sosial cəhətdən fəal və intellektual insanın bütün həyatı boyu inkişaf etdirilir. Təsədüfi deyil ki, bu bacarıq ayrıca bir elmin – ritorikanın predmetinə çevrilmişdir.

Düşündüyünü danışmaq ona görə çətin ki, burada insan beyni iki fəaliyyət növünə cəlb olunur: düşünmək və danışmaq. Bu fəaliyyət insan üçün o zaman asanlaşır ki, yaxşı danışmaq mexaniki vərdişə çevrilmiş olsun, yəni insanın zəngin leksik ehtiyatı olsun və rabitəli nitq qurarkən sözləri yerli-yerində işlətmək üçün beyin gücə düşməsin. Sözsüz ki, 5-ci sinif şagirdi haqqında bunları demək hələ tezdir. Bununla belə, bu bacarıq ilk günlərdən formalaşdırılmalı və inkişaf etdirilməlidir.

Məşhur bir məsəl var: “Üzməyi öyrənmək üçün üzmək lazımdır”. Danışmaq da belədir, onu yaxşı bacarmaq üçün danışmaq lazımdır. Çalışmaq lazımdır ki, dərs ərzində hər uşaq, heç olmasa, bir neçə cümlə desin. Danışma bacarığını inkişaf etdirmək üçün sinifdə hər bir şagirdin özünüifadəsi üçün dəstəkləyici şərait yaradılmalıdır. Bunun üçün aşağıdakılar tövsiyə olunur:

- Problemlər fərdiləşdirilməlidir, şagirdlərə tez-tez “Sən olsaydın, nə edərdin?” sualı verilməlidir. Problem şagirdin şəxsi müstəvisinə keçərkən onda danışmaq həvəsi yaranır.

- Şagirdlərə daha çox açıqtipli düşündürücü suallar verilməlidir. Bu suallar “Səncə, ...” sözü ilə başlasa, yaxşı olar. Hər bir uşaq hiss etməlidir ki, onun fikri ətrafdakılar üçün əhəmiyyətlidir.

- Hər bir şagirdin fikrinə, yanlış olsa belə, hörmətlə yanaşılmalıdır. Yanlış danışmaq yox, heç danışmamaq pislənməlidir.

- Suala cavab vermək üçün şagirdə fürsət, cəsarət və kifayət qədər vaxt verilməlidir. Nə qədər ki danışmaq istəyir, onun sözü kəsilməməlidir.

Çalışmaq lazımdır ki, şagirdlərin şifahi nitqi ədəbi dilin normalarına uyğunlaşsın. Onların şivə ilə danışmalarına, dialekt sözlərindən istifadə etmələrinə, sözlərin yanlış tələffüzünə göz yummaq olmaz.

Danışma bacarığını inkişaf etdirmək üçün ən geniş yayılmış üsullar müzakirə, debat, məruzə, oxuduğu və dinlədikləri haqda mühakimə yürütməkdir.

Hər bir sinifdə “danışmayan” şagirdlərə rast gəlmək olar. Bunlar, əsasən, müəyyən sosial-psixoloji problemlərlə üzləşən qapalı şagirdlərdir. Yaxşı olar ki, müəllim bu problemləri araşdırsın, həmin şagirdlərin valideynləri ilə ayrıca iş aparsın. Problemləri aradan qaldırmaq mümkün olmadıqda müəllim fərdi yanaşma yolu ilə şagirdə həmin problemlərlə daha asan yaşamağa kömək etməlidir. Belə şagird müəllimin və sinif yoldaşlarının sevgisini və həssaslığını hiss etdikdə özünüifadəyə həvəslənir. Bu isə danışmaq üçün ən böyük stimuldur.

Aşağıda danışma bacarığı ilə bağlı standartlar və onları reallaşdırmaq üçün dərslərdə qoyulan təlim məqsədləri göstərilmişdir.

1.2. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.

1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.

- **Danışarkən cümlələri düzgün qurur.**
- **Qrafik (cədvəl, diaqram) şəkildə verilmiş fikri, məlumatı genişləndirərək mətn qurub danışır.**
- **Dialoji mətni təhkiyə formasında nəql edir.**
- **Dərin məzmunlu fikri konkret və aydın ifadə edir.**

1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.

- **Məruzə edərkən fikirlərini topladığı faktlarla əsaslandırır.**

- Debat və müzakirələr zamanı öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün arqumentlər gətirir.
- Həyatdan misallar gətirməklə verilmiş mövzu ilə bağlı fikir yürüdü.

1.2.3. Danışarkən mimika və jestlərdən yerli-yerində istifadə edir.

- Mimika və jestin hansı emosiyaya (hiss və duyğuya) uyğun gəldiyini müəyyən edir.
- Mimika və jestlərdən nitqinin məzmununa həmahəng şəkildə istifadə edir.
- Nitqinin emosional təsirini artırmaq məqsədilə mimika və jestlərdən istifadə edir.
- Obrazların nitqini səsləndirərkən onların xarakterinə uyğun mimika və jestlərdən istifadə edir.

1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.

- Verilmiş şəkillə bağlı fikir yürüdü: hadisələri təxmin edir, təəssüratlarını bölüşür.
- Oxuduğu əsərin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdü.
- Oxuduğu əsərin və ya şahidi olduğu hadisənin doğurduğu təəssüratlar haqqında danışır.
- Tanış olduğu tədqiqat işi ilə bağlı tənqidi fikir yürüdü.
- Həyatdan misallar gətirməklə mənəvi dəyərlər haqqında fikir yürüdü.

2. Oxu

Hər bir şəxsin intellekti, ilk növbədə, onun oxu bacarığı əsasında formalaşır və qiymətləndirilir. Sözsüz ki, ali məktəb tələbəsi üçün nəzərdə tutulmuş hər hansı mətni 5-ci sinif şagirdi oxuyub mənimsəyə bilməz, çünki onun malik olduğu söz ehtiyatı və bilik dairəsi buna imkan verməz (məhz buna görə də “Oxu” məzmun xətti hər sinifdə iki məzmun standartına ayrılır: “Söz ehtiyatı” və “Oxuyub-anlama”). Bununla yanaşı, eyni yaş qrupuna malik şəxslər arasında da oxu bacarığı müxtəlif olur, bu da onların intellektual səviyyələri və diqqətli, sürətli, davamlı oxu vərdisləri ilə bağlıdır.

Şagirdlərdə oxu bacarığı iki istiqamətdə inkişaf etdirilir:

- 1) oxu texnikasının inkişafı (səlis, düzgün, ifadəli oxu);
- 2) şüurlu oxu (oxuyub-anlama, əsas fikri müəyyən etmə).

Müəllimlər dərslərdə oxunun müxtəlif üsullarından istifadə edə bilirlər:

- səli oxu;
- səssiz oxu;
- qeyd götürməklə oxu;
- rollar üzrə oxu və s.

Birinci istiqamət yalnız səli oxuya aiddirsə, ikinci həm səli, həm də səssiz oxu prosesində inkişaf etdirilir.

Oxu fəaliyyətləri məqsədinə görə də fərqlənir. Elmi-kütləvi mətnlər məlumat almaq məqsədilə oxunursa, bədii əsərlər daha çox zövq üçün oxunur.

İbtidai təhsil mərhələsində şagirdlərdə oxu bacarığı ilə bağlı bir çox qabiliyyətlər formalaşdırılmışdır. Bu qabiliyyətlər 5-ci sinif üçün təsbit olunmuş məzmun standartlarına əsasən inkişaf etdirilir və ilk dəfə olaraq mətni orfoepik normalara uyğun oxumaq, tərkib hissələrini müəyyənləşdirmək kimi tələblər qoyulur.

Qiraət və mütaliə son nəticədə şagirdlər a) dünyagörüşünü genişləndirir, b) nitq qabiliyyətini inkişaf etdirir, c) mədəniyyətini formalaşdırır. Çox mütaliə edən şagirdlərin intellekti daha sürətlə inkişaf edir və onlar təhsilin bütün sahələrində uğur qazana bilirlər. Mütaliə verdişinin formalaşdırılması və inkişafında sinifdən xaric oxu da böyük rol oynaya bilər. Bu fəaliyyətin monitorinqi üçün vaxtaşırı (həftədə bir dəfə və ya hər KSQ ərəfəsində) aşağıdakı nümunə üzrə iş vərəqi paylana bilər:

SİNİFDƏNXARİC OXU ÜZRƏ İŞ VƏRƏQİ	
Oxucu (şagird)	
Oxunma tarixi	
Əsərin növü*	
Əsərin adı	
Müəllif	
Mənbə**	
Əsərin qısa məzmunu	
Əsər haqqında şərhlərim (ideya, obrazlar, xoşuma gələn və gəlməyən cəhətlər)	
* Bədii, elmi-kütləvi, məqalə ** Kitab (qəzet, jurnal), nəşriyyat, nəşr olunduğu tarix	

Mütaliə verdiyi aşağıdakı bilik və bacarıqların inkişafına xidmət edir:

- söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi;
- nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması və inkişafı (orfoqrafik normalarla tanışlıq, sözlərin məna çalarlarını anlamaq və yerli-yerində işlətmək və s.);
- əldə edilən bilik və məlumatların sistemləşdirilməsi və analitik təfəkkürün inkişafı (hekayə xəritəsinin tərtibi);
- tənqidi təfəkkürün inkişafı, şəxsi və sosial dəyərləri qiymətləndirmə (hadisə və qəhrəmanlara münasibətin bildirilməsi);
- yaradıcı təfəkkürün inkişafı ("Mən qəhrəmanın yerində olsaydım, nə edərdim?" "Mən hekayəni necə bitirərdim?");
- müqayisəli təhlil.

Şagirdləri oxuduqları mətnlərlə bağlı araşdırmalar aparmağa, mövzu üzrə daha çox məlumat toplamağa, bildiklərini başqaları ilə bölüşməyə, ətrafdakıların bu haqda fikirlərini öyrənməyə sövq etmək lazımdır. Mütaliə edən sinif üçün daim diskussiya mühiti yaratmaq, ona düşündüklərini müzakirəyə çıxarmaq imkanı vermək lazımdır. Mətnin daha yaxşı yadda qalması və dərinlən dərk olunması məqsədilə şagirdlərə aşağıdakı tapşırıqların verilməsi məqsəduyğundur:

- məndəki hadisələri səhnələşdirmək;
- mətnin hər hansı bir hissəsini öz təxəyyülünə görə yenidən yazmaq;
- məndəki hadisələri sinif yoldaşları ilə müzakirə etmək;
- mətnin mövzusu ilə bağlı fərdi və ya qrup halında araşdırma aparmaq.

Aşağıda oxu bacarığı ilə bağlı standartlar və onları reallaşdırmaq üçün dərslərdə qoyulan təlim məqsədləri göstərilmişdir.

Şagird:

2.1. Məndə tanış olmayan sözləri mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.

* Mətnlərdə rast gəlinən yeni sözlərlə bağlı şagirdlərin lüğətlə işini sürətləndirmək və asanlaşdırmaq məqsədilə dərslərin sonunda bu sözlərin izahlı lüğəti verilmişdir. Mətnlərdə həmin sözlər kursivlə fərqləndirilmişdir.

Təlim məqsədləri:

- Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
- Öyrəndiyi yeni sözləri cümlədə işlətməklə mənasını anladığını nümayiş etdirir.
- Yaxınmənalı sözlərin məna çalarları arasındakı fərqi izah edir.
- Ensiklopedik lüğətlərdən istifadə etməklə müəyyən sahəyə dair söz və terminlərin mənalarını araşdırır.
- Vurğusu dəyişməklə mənası dəyişən sözləri tələffüzünə və mənasına görə fərqləndirir.

2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.

- Kontekstdən çıxış edərək mətndəki sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
- Frazeoloji birləşmə tərkibində sözün məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
- Mətnə rast gəldiyi frazeoloji ifadədəki məcazi mənanı müəyyən edir.
- Söz birləşməsinin həqiqi və məcazi (frazeoloji) mənasını fərqləndirir.
- Yaxınmənalı frazeoloji birləşmələri müəyyən edir.

2.2. Mətnin məzmun və strukturunu mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.

- Mətnə deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoepik normalara uyğun oxuyur.
- Alınma sözlərdə vurğunun yerini düzgün müəyyən etməklə mətni oxuyur.
- Yazıda rəqəmlə göstərilmiş say bildirən tərkibləri sözlə düzgün ifadə edir.

2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.

- Mətnin giriş, əsas, sonluq (nəticə) hissələrini müəyyən edir.
- Mətnin tərkib hissələrini məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
- Giriş, əsas və sonluq hissələrinin mətndəki rolu və funksiyasını müəyyənləşdirir.
- Mətnin əsas hissəsində verilmiş məlumatları ümumiləşdirməklə sonluq (nəticə) hissəni tərtib edir.

2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.

- Mətndəki əsas fikri formalaşdıran məlumatları müəyyən edir.
- Mətndəki faktları ümumiləşdirməklə əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək üçün açar sözlər seçir.
- Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Verilmiş atalar sözlərindən mətnin məzmununa uyğun olanını seçir.
- Oxuduğu mətnlər arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.
- Biliklərindən istifadə etməklə elmi-kütləvi mətndəki əsas məqamlara aydınlıq gətirir.
- Elmi-kütləvi mətndəki əsas məlumatları qrafik informasiya (cədvəl, diaqram) şəklində təqdim edir.
- Mətndəki əsas fikirlə bağlı mühakimə yürüdür.
- Lakonik və sətiraltı məlumat şəklində ifadə olunmuş fikri müəyyən edir.

3. Yazı

Yazı da danışma kimi özünüifadə bacarığıdır. Burada əsas tələb duyğu və düşüncələrin dil normalarına uyğun yazılı şəkildə ifadəsidir. Şagirdlər nəqli,

təsviri və mühakimə xarakterli rabitəli mətnlər yazmaqla bu bacarıqlarını nümayiş etdirirlər.

5-ci sinifdə şagirdlərin inşa, ifadə, hekayə, sadə əməli yazı nümunələri (elan, məktub) yazmaq, elektron təqdimat, yazılı məruzə hazırlamaq kimi bacarıqları inkişaf etdirilir. Bu zaman əsas tələblərdən biri mətni düzgün tərtib etmək, mətnin hissələrini əlaqələndirməkdir. Bunun üçün dərslikdə və vəsaitdə yazılı təqdimat (prezentasiya), məruzə hazırlamaq və müxtəlif formalı yazılar (inşa, ifadə, hekayə) yazmaq kimi tapşırıqlar verilmişdir.

Dinlədiyi mətni orfoqrafik baxımdan düzgün yazmaq (imla) mühüm yazı bacarıqlarından biridir. Kurikulumda bu bacarıq daha çox dil qaydalarına aid olan standartlarda öz əksini tapır. İmla şagirdin yalnız orfoqrafik qaydalara uyğun yazı bacarığını yoxlamaq üçün vasitə olduğundan müəllimlər *“4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir”* standartını həyata keçirmək üçün bu yazı növündən istifadə edə bilirlər.

İfadə yazıların dinləmə mətnlərindən sonra yazılması nəzərdə tutulur. Müəllimlər vəsaitdə verilmiş hər hansı dinləmə mətnini səsləndirdikdən sonra bu yazı növünü tətbiq edə bilirlər.

Şagirdlər yazıya qoyulan tələblərlə tanış edilməlidirlər. Onlara hər yazı formasına (ifadə, inşa, hekayə) uyğun yazmağı öyrətmək lazımdır. Şagird:

- yazacağı mövzunu aydın şəkildə anlamalı və dərk etməlidir;
- cümlələri qrammatik tələblərə uyğun yazmalıdır;
- durğu işarələrindən düzgün istifadə etməlidir;
- yazarkən mövzudan kənara çıxmamalıdır;
- mətnin hissələri arasında əlaqəni gözləməlidir;
- yeni öyrəndiyi sözlərdən istifadə etməlidir;
- yazının məqsədinə və formasına uyğun mətn hazırlamalıdır;
- səliqəli yazmalıdır.

Aşağıda yazı bacarığı ilə bağlı standartlar və onları reallaşdırmaq üçün dərslərdə qoyulan təlim məqsədləri göstərilmişdir.

Şagird:

3.1. Rabitəli yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.

3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.

- Eyni mövzuda hekayə və inşa yazır.
- Bədii əsərin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
- Oxuduğu mətndə dəyişikliklər etməklə eyni mövzuda hekayə yazır.
- Verilmiş atalar sözünü ideya kimi seçərək hekayə yazır.
- Dinlədiyi mətn əsasında ifadə yazır.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.

- Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.

- Mövzu ilə bağlı topladığı materialları qrafik informasiya (cədvəl, diaqram) şəklində təqdim edir.
- Ziddiyyətli məlumatları təhlil və müqayisə edərək verilmiş mövzuda mətn hazırlayır.

3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.

- Mətn yazarkən fikirlərini məntiqi ardıcılıqla ifadə edir.
- Dinlədiyi mətni yeni epizodlar əlavə etməklə yazır.
- Abzaslar arasında keçid cümlələrindən istifadə edir.
- Fikirlərini mətnin tərkib hissələri üzrə qruplaşdırır.

3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.

- Tədbirlə bağlı elan yazır.
- Əsərin baş qəhrəmanına məktub yazır.
- Təəssüratlarını bölüşmək üçün məktub yazır.

4. Dil qaydaları

Linqvistik qaydalar nitq verişlərinin inkişafına kömək edən vasitədir. Dərslik komplektində də dil qaydaları ilə bağlı alt-standartlar məhz bu aspektdə, yəni nitq (xüsusilə yazı) bacarıqları ilə üzvi bağlılıqda reallaşdırılmışdır. Bununla yanaşı, dilçilik özü də daim inkişafda olan bir elmdir və digər elmlər kimi onun da əsasları orta məktəbdə tədris olunur. Lakin əvvəlki tədris proqramları ana dilinin tədrisində dilçiliyi əsas məqsəd kimi götürərək nitq verişlərini arxa plana çəkirdi. Milli kurikulumun isə bu məsələyə yanaşması tamamilə fərqlidir. Bu yanaşmaya görə, dilçilik qaydaları real nitqdən təcrid edilmiş şəkildə əzbərlənməməli, şifahi və yazılı nitqdə müvafiq situasiyalarda tətbiq olunmaq üçün öyrənilməlidir.

İbtidai siniflərdə şagirdlər bir sıra dil qaydaları və linqvistik terminlərlə tanış olmuşlar:

- Fonetika üzrə: səs, hərflər, sait, samit, qalın, incə, dodaqlanan, dodaqlanmayan saitlər, kar, cingiltili samitlər, hərflərin əlifba sırası, heca.
- Morfologiya üzrə: sadə, düzəltmə və mürəkkəb sözlər, ümumi və xüsusi isimlər, tək və cəm anlayışı, sifət və feil, şəxs, işarə və sual əvəzlilikləri, miqdar və sıra sayları, zərf.
- Sintaksis üzrə: ismi və feili birləşmələr, cümlə, mübtəda, xəbər.

Aşağıda dil qaydaları ilə bağlı standartlar və onları reallaşdırmaq üçün dərslərdə qoyulan təlim məqsədləri göstərilmişdir.

Şagird:

4.1. Dil qaydalarını mənimsədiyini nümayiş etdirir.

4.1.1. Cümləni məqsəd və intonasiyaya görə növlərinə ayırır.

- İntonasiyaya görə sual cümlələrini nəqli cümlələrdən fərqləndirir.

- I və III şəxsə aid olan əmr cümlələrini nəqli cümlələrdən fərqləndirir.
- Nida cümləsinin ifadə etdiyi hiss və duyğunu (sevinc, həyəcan və s.) müəyyən edir.
- Sonundakı durğu işarəsinə görə cümlənin növünü müəyyən edir.

4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.

* Məzmunundan göründüyü kimi, 4.1.2 standartı dilçiliyin bir neçə sahəsini (fonetika, leksika, söz yaradıcılığı, morfologiya) əhatə edir. Standartdan doğan təlim məqsədlərinin çoxluğu da bununla izah olunur. Məhz bu səbəbdən dərslik komplektində (xüsusilə ilk dörd bölmədə) bu standart daha geniş yer verilmişdir.

4.1.2 standartını 4 hissəyə ayırmaq olar.

1. Sözün səs tərkibini izah edir:

- Tələffüzü və yazılışı fərqlənən sözlərin səs tərkibini müəyyənləşdirir.
- Sait və samit səsləri fərqləndirir.
- Sözdən asılı olaraq "k" hərfinin hansı səsi ifadə etdiyini müəyyənləşdirir.
- Sözdəki saitləri növlərinə görə fərqləndirir.
- Sözün ahəng qanununa tabe olub-olmadığını müəyyən edir.
- Sözün səs tərkibini onun tələffüzünə görə müəyyən edir.
- Qoşasaitli və uzunsaitli sözlərin səs və hərf tərkibini izah edir.
- Sözdəki kar və cingiltli samitləri müəyyən edir.

2. Sözün semantik xüsusiyyətlərini izah edir:

- Sözün leksik və qrammatik mənasını fərqləndirir.
- Frazoloji birləşmələri sərbəst söz birləşməsindən fərqləndirir.
- Çoxmənalı sözlərin mənalarını fərqləndirir.
- Omonimlərlə çoxmənalı sözləri fərqləndirir.
- Sinonim sözlər arasındakı fərqli mənə çalarlarını müəyyən edir.
- Əksmənalı sözlərdən nitqində düzgün istifadə edir.
- Elmin müxtəlif sahələrinə aid terminləri fərqləndirir.
- Arxaizmləri fərqləndirir və kontekstə görə izah edir.

3. Sözün tərkibini, yaranma üsullarını izah edir:

- Sözü kök və şəkilçiyə ayırır.
- Leksik və qrammatik şəkilçilərin funksiyalarını fərqləndirir.
- Sözün kökü ilə başlanğıc formasını fərqləndirir.
- İkivariantlı və dördvariantlı şəkilçiləri fərqləndirir.
- Bir cür yazılan şəkilçiləri eyni cür yazılan sözlərdən fərqləndirir (-daş, -kar, -dar, -xana).
- Sözlərdə sözünü şəkilçini müəyyən edir.

- Düzəltmə və mürəkkəb sözlərin yaranma yollarını müəyyənləşdirir.
- Eyniköklü sözləri müəyyən edir.
- Sözləri quruluşuna görə fərqləndirir.

4. Sözü qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir:

- Konkret və mücərrəd isimləri fərqləndirir.
- Ümumi və xüsusi isimləri fərqləndirir.
- Tək, cəm və toplu isimləri fərqləndirir.
- İsmi hallarını müəyyənləşdirir.
- Əlamət və keyfiyyət bildiren sifətləri fərqləndirir.
- Sifətin dərəcələrini müəyyənləşdirir.
- Feilin məsdər formasını müəyyənləşdirir.
- Təsdiq və inkar feilləri fərqləndirir.
- Feilin zaman və şəxs şəkilçilərini müəyyən edir.

4.1.3. Cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.

- Dialoqlarda durğu işarələrini qaydalara uyğun tətbiq edir.
- Xitablarla bağlı vergül işarəsindən düzgün istifadə edir.
- Məqsəd və intonasiyadan asılı olaraq cümləni müvafiq durğu işarəsi ilə bitirir.

4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.

- Qoşasaitli sözlərin yazılış qaydalarına riayət edir.
- Sözlərdəki uzun tələffüz olunan saitlərlə eynicinsli qoşa saitləri yazıda fərqləndirir.
- Sözlərdə yazılışı və tələffüzü fərqlənən samitlərin yazılış qaydalarına əməl edir.
- Defislə və bitişik yazılan mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına riayət edir.
- Mürəkkəb sözlərin sətirdən-sətrə keçirilmə qaydalarına riayət edir.
- Sonu "q" və "k" ilə bitən tək və çoxhecalı sözlərin yazılış qaydalarına riayət edir.

*4.1.3 və 4.1.4 standartlarının reallaşdırılma yollarından biri imla mətnlərinin yazdırılmasıdır. Müəllimlər mövzuya uyğun olaraq imla mətnlərini özləri tərtib edə və ya müxtəlif imla məcmuələrindən istifadə edə bilərlər.

MƏZMUN STANDARTLARININ REALLAŞMA CƏDVƏLİ

Alt-standartlar	Bölmələr üzrə reallaşdırılması						Cəmi
	I	II	III	IV	V	VI	
1.1.1		2	3	1			6
1.1.2	4	4	2	2	3	2	17
1.2.1	2	1	2		4	2	11
1.2.2	3	5	1	2			11
1.2.3	1	1		1		2	5
1.2.4	1	1	5	2	3	2	14
2.1.1	6	8	4	9	6	6	40
2.1.2	2	2	5	3	3	3	19
2.2.1	3	3	2	4	2	1	15
2.2.2	4	3	3	4	4	3	21
2.2.3	10	9	11	9	7	7	53
3.1.1	4	3	4	2	2		15
3.1.2	2	2	1	8	4	5	23
3.1.3	1	1	3	2		1	8
3.1.4	2	1	5		1		9
4.1.1				1		3	4
4.1.2	5	12	12	13	5	8	55
4.1.3			2			2	4
4.1.4	8		1	1	4	1	15

Şərhlər

Bəzi standartların (2.1.1, 2.2.3, 4.1.2) digərlərinə nisbətən daha çox reallaşdırılması həmin standartların daha geniş bilik və bacarıqları əhatə etməsi, başqalarının isə nisbətən konkret bir bacarığı nəzərdə tutması ilə bağlıdır; məsələn, 2.1.1 standartı sözün ümumi leksik mənasını nəzərdə tutursa, 2.1.2 standartı yalnız həqiqi və məcazi mənanı fərqləndirməyə xidmət edir.

4.1.2 standartı dilçiliyin əsas sahələrini (fonetika, leksikologiya, söz yaradıcılığı, morfologiya) əhatə etdiyi halda, dil qaydalarına aid digər standartlar ayrı-ayrı sahələr üzrə konkret bacarıqları nəzərdə tutur.

Oxu standartları arasında 2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir öz əhəmiyyətinə və reallaşma yollarının müxtəlifliyinə görə digərlərindən seçilir.

Təsadüfi deyil ki, bu standartların reallaşdırılmasına xidmət edən təlim məqsədləri də sayca daha çoxdur.

ÇALIŞMA MODELLƏRİ

Kurikulumda təsbit olunmuş məzmun standartlarının reallaşdırılması yeni və rəngarəng çalışma modellərinin tətbiqini tələb edir. Standartlar mətnlə işi nəzərdə tutduğundan bu modellərin əksəriyyəti məhz mətn üzərində işləyən zaman tətbiq olunur.

1. Boşluğu doldur

1.1. Mətnə bir söz (söz birləşməsi, cümlə) buraxılır. Test sualında verilmiş sözlərdən (söz birləşmələrindən, cümlələrdən) uyğun gələnini həmin boşluqda yazmaq tələb olunur.

1.2. Mətnə bir neçə boşluq verilir. Çalışmada verilən sözün (cümlənin, abzasın) bu boşluqlardan hansına uyğun gəldiyi soruşulur.

1.3. Mətnə bir neçə söz (cümlə, abzas) buraxılır. Çalışmada həmin sözlər (cümlələr, abzaslar) qeyri-ardıcıl verilir və şagirdədən tələb olunur ki, cümlələri müvafiq boşluqlarda işlətsin (yazsın və ya oxusun).

2. Ardıcılığı bərpa et

2.1. Mətnin abzasları qeyri-ardıcıl şəkildə verilir. Abzasları məzmunu uyğun olaraq ardıcıl düzmək (yazmaq və ya oxumaq) tələb olunur.

2.2. Qeyri-ardıcıl mətndən sonra abzasları əks etdirən illüstrasiyalar ardıcıl şəkildə verilir. İllüstrasiyalara əsasən mətnin ardıcılığı bərpa olunur.

2.3. Mətn özü ardıcıl, mətni əks etdirən illüstrasiyalar isə qeyri-ardıcıl verilir. İllüstrasiyaları ardıcılığa görə nömrələmək tələb olunur.

2.4. Mətnin abzaslarından birində cümlələr qeyri-ardıcıl verilir. Cümlələrin ardıcılığını tapmaq tələb olunur.

2.5. Çalışmada mətnin məzmununu ifadə edən bir neçə cümlə qeyri-ardıcıl verilir. Şagirdədən tələb olunur ki, mətnin məzmununa uyğun olaraq cümlələrin ardıcılığını tapsın (cümlələri mətndəki hadisələrin ardıcılığına görə nömrələ).

2.6. Mətnin sonuncu cümləsi ortalarda verilir. Hansı cümlənin mətnin sonluğuna uyğun gəldiyi soruşulur.

3. Doğru, yoxsa yanlış

3.1. Çalışmada bir neçə cümlə verilir. Bunlardan bəziləri mətnin məzmununa uyğun, digərləri isə məzmunu ziddir. Şagirdlər doğru və yanlış cümlələri müvafiq xanalarda qeyd edirlər.

3.2. Çalışmada doğru, yanlış cümlələrlə yanaşı, mətnə öz əksini tapmamış, lakin məzmunla ziddiyyət təşkil etməyən cümlələr verilir.

4. Hansı suala cavab var (yoxdur)?

4.1. Çalışmada mətnin məzmunu ilə bağlı bir neçə sual verilir. Bu suallardan yalnız birinə mətndə cavab var. Şagird həmin sualı tapmalıdır.

4.2. Çalışmada mətnin məzmunu ilə bağlı bir neçə sual verilir. Bu suallardan birinə mətndə cavab yoxdur. Şagird həmin sualı tapmalıdır.

5. Açar sözlər və cümlələr

5.1. Mətnəndən sonra çalışmada sözlər verilir. Şagird onların arasından mətnin məzmunu ilə birbaşa əlaqəsi olan açar sözləri seçməlidir.

5.2. Mətnəndən əsas fikri müəyyən edən cümlələri seçmək tələb olunur.

6. Cütləri müəyyən et.

İki sütunda sözlər və ya ifadələr verilir. Hər sütundakı müəyyən bir söz (ifadə) digər sütundakı sözle (ifadə ilə) cütlük təşkil edir; məsələn, bir sütunda obraz adları, digər sütunda həmin xarakterlərin xüsusiyyətləri verilə bilər.

7. Əsas fikri müəyyən et.

7.1. Bir neçə atalar sözü verilir. Onlardan mətnin ideya məzmununu daha dəqiq ifadə edənini tapmaq tələb olunur.

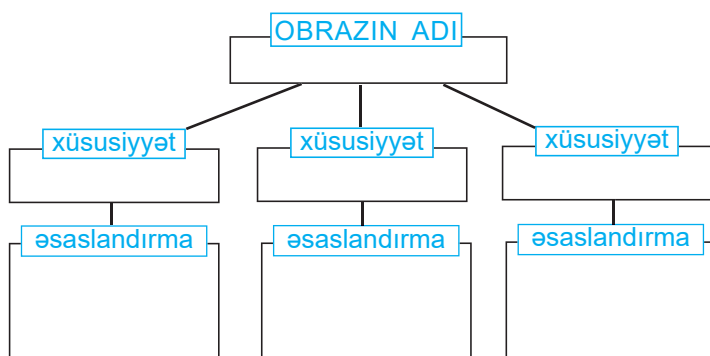
7.2. Çalışmada mətnəndən çıxarılmış bir neçə cümlə verilir. Şagird bu cümlələrdən mətnin məzmunu üçün daha əhəmiyyətli olanını seçməlidir (daha çox elmi-kütləvi və publisistik mətnlərə aiddir).

7.3. Mətnin müxtəlif yerlərində verilən məlumatlar müəyyən qənaətə gəlməyə imkan verir. Çalışmada soruşulur: "Mətni oxuduqdan sonra hansı qənaətə gəlmək olar?" (Test şəklində tərtib etmək tövsiyə olunur.)

7.4. Mətn adsız verilir. Çalışmada bir neçə başlıq verilir ki, şagird onlardan mətnin məzmununa uyğun olanını seçməlidir.

7.5. Mətn kiçik hissələrə (fəsillərə) bölünür. Şagirdəndən mətnin hissələrini adlandırmaq tələb olunur.

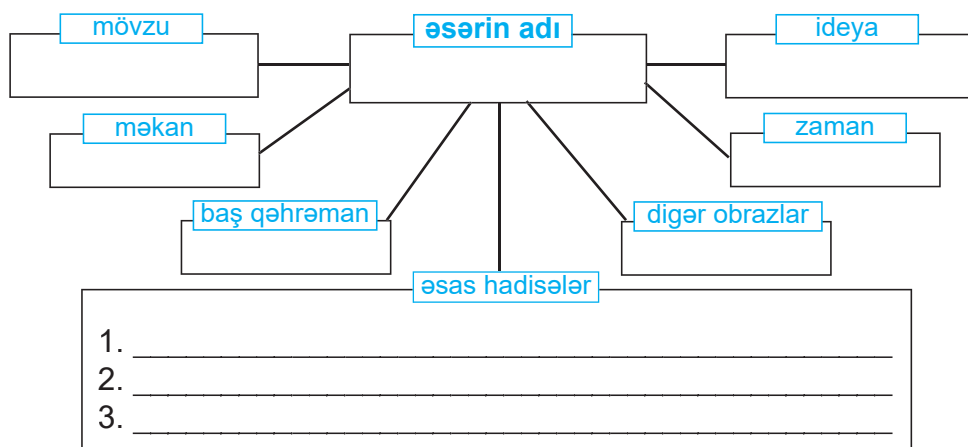
8. Obrazlar xəritəsinin tərtibi

Yuxarıda verilmiş sxem (obrazlar xəritəsi) lövhədə və ya vatman vərəqində çəkilir. Təhlil olunacaq obrazın adı müvafiq xanada yazıldıqdan sonra digər xanalar şagirdlər tərəfindən doldurulur. Xarakterin əsas cəhətləri (xüsusiyyətləri) əsərdən gətirilmiş nümunələr (əsaslandırma) əsasında müəyyənləşdirilir.

9. Hekayə xəritəsinin tərtibi

Əsərin hekayə xəritəsi də sxem şəklində tərtib olunur. Əsərdən asılı olaraq hekayə xəritəsinin müxtəlif növləri ola bilər. Əsas məqsəd qrafik təsvir vasitəsilə əsər haqqında tam təsəvvür yaratmaqdır.

DƏRSLİKDƏ “SADƏDƏN MÜRƏKKƏBƏ” PRİNSİPİ

Dərslikdəki materiallar sadədən mürəkkəbə prinsipi ilə verilir. Bu prinsip bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir:

1. Mətnlərin və mövzuların seçimində: əvvəlcə sadə, sonra mürəkkəb mətnlər verilir; məsələn, “Tarixdə iz qoyanlar” sonuncu bölmənin mövzusunı təşkil edir, çünki şagirdlər tarix dərslərində qədim və orta əsrlər Azərbaycan tarixi ilə tanış olduqdan sonra buradakı mətnləri daha asan qavraya bilərlər.

2. Eyni çalışma modeli əvvəlcə sadə, sonra daha mürəkkəb formada verilir.

3. Eyni məzmun standartını reallaşdırmaq üçün əvvəlcə sadə, sonradan daha mürəkkəb çalışma modelindən istifadə olunur.

4. İlk bölmələrdə sadə, son bölmələrdə isə daha mürəkkəb təlim texnologiyaları tətbiq edilir.

TƏLİM TEXNOLOGİYALARI

Dərsin təşkilində düzgün metodun seçilməsi çox mühüm məsələdir. Burada müəllim tərəfindən həyata keçirilən təlimlə ayrı-ayrı şagirdlərin və qrupların müstəqil fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi vacibdir. Müasir təlimdə əsas məqsəd, sadəcə, təlim materialını mənimsətmək, şagirdlərə hazır bilik və ehkamlar vermək deyil, onların faktlar və mənbələrlə sərbəst işləmək, təhlil etmək, müstəqil nəticələr çıxarmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Bu cür təlimdə qiymətləndirmə konsepsiyası da fərqlidir. Burada yalnız mənimsənilmiş biliklərin aşkarlanması deyil, şagirdlərin oxuduğu mətni qavramaq, məntiqi və yaradıcı düşünmək, ümumiləşdirmək, sərbəst işləmək bacarıq və verdişləri əsas qiymətləndirmə meyarı kimi götürülür.

Bütün bunlarla yanaşı, demək lazımdır ki, interaktiv metod məqsəd deyil, vasitədir. Məqsəd isə kurikulumda təsbit olunmuş məzmun standartlarını reallaşdırmaqdır. Odur ki müəllim bu standartlara aparan ən səmərəli yolu özü seçməlidir. Təcrübə göstərir ki, interaktiv metodlarla bu məqsədə daha tez və səmərəli şəkildə nail olmaq mümkündür. Bunun üçün bir dərs daxilində bir neçə fəaliyyət modelindən və təlim üsulundan istifadə etmək olar.

Aşağıda interaktiv təlimdə geniş yayılmış, eləcə də dərslik müəllifləri tərəfindən təklif olunan bir sıra metod və üsulların şərhı verilir.

BİBÖ əksər dərslərdə tətbiq oluna bilən çox sadə və səmərəli üsuldur. Daha çox motivasiya mərhələsində şagirdlərə əvvəlki biliklərini xatırlatmaq məqsədilə tətbiq olunan bu üsul eyni zamanda diaqnostik qiymətləndirməyə və özünüqiymətləndirməyə də xidmət edir.

Dərsin mövzusu müəllim tərəfindən elan edilir və lövhədə BİBÖ cədvəli çəkilir: şagirdlərin mövzu ilə bağlı bildikləri 1-ci sütunda, bilmək istədikləri 2-ci sütunda qeyd olunur. Dərsin sonunda mövzu ilə bağlı şagirdlərin öyrəndikləri 3-cü sütunda qeyd edilir.

Beyin həmləsi də yeni mövzuya maraq oyatmaq və diaqnostik qiymətləndirmə aparmaq məqsədilə keçirilir. Bəzi mənbələrdə bu üsula əqli hücum da deyilir. Hərfi tərcümədə (brainstorming) “beyin fırtınası” adlanır.

Sual (problem) lövhədə yazılır. Şagirdlər çəkinmədən sual ətrafında öz ideyalarını, fikirlərini bildirirlər. Bütün ideyalar şərhə, müzakirəyə qeydə alınır. Sonda düzgün ideyalar aşkar olunur, yekunlaşdırılır və təhlil edilir.

Söz assosiasiyaları şagirdlərin assosiativ düşüncə bacarığını yoxlamaqla motivasiya zamanı diaqnostik qiymətləndirmə rolunu oynaya bilər.

Öyrəniləcək mövzu ilə bağlı əsas söz lövhədə yazılır. Şagirdlər bu sözə bağlı xatırladıqları söz, ifadə və fikirləri söyləyirlər. Beləliklə, mövzu ilə bağlı şagirdlərin ilkin bilik səviyyəsi müəyyən edilir.

Qruplarda araşdırma modeli informasiya qəbul etmə və ona münasibət bildirmə prosesində şagirdin tənqidi təfəkkürünün inkişafına geniş imkanlar

açır. Burada fəaliyyət aşağıdakı sxem üzrə baş verir: 1. Mövzu ilə bağlı tədqiqat sualı qoyulur. 2. Şagirdlər qruplara bölünərək araşdırma aparırlar (hər qrup mövzu ilə bağlı bir problemi araşdırır). 3. Qrupların təqdimatları dinlənilir. 4. Məlumat mübadiləsi aparılır. 5. Tədqiqat sualı bir yerdə müzakirə olunur və nəticə çıxarılır.

Akvarium diskussiya bacarığını inkişaf etdirir.

İştirakçılar diskussiya qaydalarını (reqlament, bir-birinin sözünü kəsməmək) müəyyən edirlər. Şagirdlər iki qrupa bölünüb bir-birinin içində olan dairelər şəklində oturlar. Birinci qrup daxili (kiçik) dairedəki stullarda əyləşərək müəllimin təklif etdiyi problemi müzakirə edir. Böyük dairedəki stullarda əyləşmiş digər qrup isə diskussiyanın müəyyən edilmiş qaydalara uyğun aparıldığını müşahidə edir. Vaxt bitdikdən sonra "xarici daire"nin iştirakçıları diskussiyanın gedişini qiymətləndirir.

Birinci mərhələ bitdikdən sonra qruplar yerini dəyişərək bu və ya digər problemin müzakirəsini davam etdirir.

Debat şifahi nitq bacarıqlarını və tənqidi təfəkkürü inkişaf etdirir.

Debatın necə keçirilməsi sinfin səviyyəsindən asılıdır. Səviyyə nə qədər yüksəkdirsə, debat üçün ayrılmış vaxt daha çox, qaydalar da bir o qədər dəqiq və sərt olur. İstənilən halda adi mübahisədən fərqli olaraq debatın dəqiq formatı və reqlamenti olmalıdır. "Azərbaycan dili" dərində debatın əsas məqsədi hər hansı həqiqəti aşkar etmək deyil, şagirdlərin dinləmək, danışmaq və araşdırmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Şagirdlər hər bir fikri əsaslandırmaq üçün arqument (dəlil, sübut) axtarmalı və onları şifahi nitq bacarıqlarının köməyi ilə effektiv şəkildə təqdim etməlidirlər. Onlar opponentin sözünü kəsmədən onun arqumentlərini dinləməli və qısa zamanda əks-arqumentlər hazırlamağı bacarmalıdırlar. Debat üçün mövzu şagirdin yaş səviyyəsinə uyğun seçilməlidir.

Anlayışın çıxarılması üsulu şagirdlərdə anlayışın əlamətlərini sadalamaqla sözü izah etmək bacarığını inkişaf etdirir. Daha çox motivasiya mərhələsində istifadə olunur.

Arxasında hər hansı söz yazılmış kart lövhədən asılır. Şagirdlər bu sözü tapmalıdırlar. Bunun üçün müəllim kartın üzərində həmin sözü izah edən iki-üç əlamət (xüsusiyyət) yazır. Əgər bu, sözü tapmağa kifayət etməzsə, müəllim siyahını genişləndirir.

Auksion şagirdlərdə analitik təfəkkürü və söz ehtiyatını inkişaf etdirir.

Şagirdlər qarşısında problem qoyulur, şagirdlər bu problemin həlli yollarını sadalamalıdırlar. Düzgün fikirlər lövhədə qeyd olunur. Sonuncu düzgün fikri söyləyən şagird qalib sayılır; məsələn: 1) bədii mətn oxunduqdan sonra hər hansı obrazı səciyyələndirən xüsusiyyətləri sadalamaq; 2) söz-anlayış elan edildikdən sonra onun əlamətlərini sadalamaq və s.

Klaster (şəxələndirmə) anlayışların təsnifatını yaratmaq bacarığını inkişaf etdirir. Şagirdləri mövzu ətrafında açıq və sərbəst düşünməyə sövq edir.

Lövhenin mərkəzində dairə çəkilir və orada söz yazılır. Şagirdlər sözün ifadə etdiyi anlayışlarla bağlı yeni sözlər yazmalı və onları əlaqələndirməlidirlər. Vaxt bitdikdən sonra alınan klaster müzakirə edilir.

Ziqzaq üsulu mətnin məzmununun müxtəlif bacarıqlar (oxu, dinləmə, danışma) tətbiq etməklə şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinə təmin edir. Bu üsul dinləmə, danışma və oxu məzmun xətlərini özündə birləşdirməklə sinifdə hər bir şagirdin fəal olmasına imkan yaradır.

Şagirdlər 4-5 nəfərlik qruplara bölünürlər. Bunlar əsas (“doğma”) qrup adlanır. Sonra şagirdlərə 1-dən 4-ə və ya 5-ə kimi saymaq tapşırılır və eyni rəqəmli şagirdlərdən yeni qrup yaradılır. Buna ekspert qrupu deyilir. Öyrəniləcək mətn ekspert qruplarının sayı qədər (4-5) hissələrə bölünür və hər qrupa bir hissə verilir. Hər bir ekspert qrupundakı şagirdlər öz hissələrini oxuyub qavradıqdan sonra əsas qrupa qayıdıb öyrəndikləri hissəni danışirlər. Sonda əsas qrupun bir nümayəndəsi oxuduğunu və dinlədiklərini ümumiləşdirib mətni nəql edir.

Bundan sonra müəllim hər bir əsas qrupun mətni tam qavradığına əmin olmaq üçün qruplara suallar verir.

Sinkveyn. Bu üsul az sözlə fikir ifadə edə bilmək bacarığını formalaşdırmağa kömək edir. “2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir” və “1.2.1. “Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir” məzmun standartlarının reallaşdırılması zamanı daha çox istifadə edilə bilər. Hər hansı bir mətnin sonunda mətnin ideyasını bir neçə sözlə ifadə etmək tapşırılır. Əvvəlcə mətnin məzmunu ilə bağlı bir isim, sonra həmin ismi təyin edən iki sifət, daha sonra söylənmiş ismə uyğun üç feil, növbəti mərhələdə mətnin ideyasını dörd söz-dən ibarət birləşmə ilə ifadə etmək və nəhayət, ən sonda mətndən aldıkları təəssüratı yenidən bir isimlə ifadə etmək tapşırılır. Bu üsul şagirdlərdə ümumiləşdirmə bacarığının inkişaf etməsinə çox kömək edir.

Cütlükdə oxuma – cütlükdə ümumiləşdirmə. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirməyə xidmət edən üsuldur. Mətnin hər abzasını bir cütlük oxuyur. Sonra həmin abzasdakı əsas fikri bir cümlə ilə ifadə etmək və həmin abzasa məntiqi sual qoymaq tapşırılır.

İstiqamətləndirilmiş oxu. İstiqamətləndirilmiş oxu (İO) ədəbi mətn və ya elmi-kütləvi mətnin mənimsənilməsində istifadə edilən düşünmə fəaliyyətidir. Bu üsul zamanı daha çox səssiz oxudan istifadə olunur və şagirdlərin diqqətlə və məqsədyönlü oxumasını təmin etmək üçün əvvəlcədən onlara müəllim tərəfindən hazırlanmış müəyyən suallar təqdim edilir. Mətnin növündən asılı olaraq (bədi və ya elmi-kütləvi) suallar tərtib edilir; məsələn, bədi mətnlərdə hadisənin cərəyan etdiyi yer, zaman, obrazların xüsusiyyətləri, konfliktin

yanarınma və hələdilmə yolları, əsərin mövzusu və ideyasını müəyyənləşdirən suallar tərtib edilə bilər. Elmi-kütləvi mətnə isə suallar daha çox faktlar və məlumatlarla bağlı olur. Şagirdlərin fikri həmin suallara cavabın tapılmasına yönəlmiş üçün onlar mətni mexaniki oxumağa yox, anlamağa çalışacaqlar.

Rollu oyun şagirdlərdə ifadəli oxu və danışma bacarığını inkişaf etdirir.

Dialoqların üstünlük təşkil etmiş mətnlər səhnələşdirilir. Bu zaman müəllif mətni bir şagird, qəhrəmanların nitqini başqa şagirdlər səsləndirirlər. Daha çox “1.2.3. Danışarkən mimika və jestlərdən yerli-yerində istifadə edir” və “2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur” standartlarının reallaşdırılmasına xidmət edir.

Aşağıda dərslük müəllifləri tərəfindən təklif olunan, əsasən, “oxuyub-anlama” bacarığının inkişafına xidmət edən metodlar şərh olunur.

Öyrənim – öyrədirim. Mətnin məzmununun mənimsənilməsində bu üsul uğurlu nəticə əldə etməyə kömək edir. Bu üsulun tətbiqi zamanı şagirdlərə əvvəlcə mətni bütövlükdə oxumaq tapşırıqlar. Sonra şagirdlər qruplara ayrılırlar və hər qrup mətnin bir hissəsini ətraflı müzakirə edir və orada əks olunan fikir və faktları əhatə edən suallar tərtib edir. Təqdimat zamanı qrup nümayəndəsi həmin sualla digər qruplara müraciət edir. Cavab yanlış və ya yarımçıq olduqda o öz sualını geniş şərh edir. Bu zaman həm sual verən, həm də sualları cavablandıran qrupların fəaliyyəti qiymətləndirilir.

Bu metod “1.1.1. Danışanın fikrini vermiş suallar əsasında aydınlaşdırır” və “1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır” standartlarının reallaşdırılması üçün effektiv vasitədir. Bu zaman şagirdlər qruplar arasında qalib çıxmaq üçün mətndəki ən xırda detallara diqqət yetirirlər.

Sual müsabiqəsi, əsasən, elmi mətnlərlə iş zamanı aparılır.

Şagirdlər qruplara bölünürlər. Dərslərdə verilmiş mətn şagirdlər tərəfindən səssiz oxunduqdan sonra qruplar bu mətn üzrə mümkün qədər çox sual hazırlayırlar (unutmamaq üçün sualları vərəqdə qeyd edirlər). Hər bir qrupun sualına digər qruplar cavab verməlidir. Suallar qruplar tərəfindən növbə ilə bir-bir səsləndirilməlidir, buna görə də qrupların ardıcılığı püşkə əsasən müəyyən olunur. Müəllim bildirir ki, hər suala görə qrup 1 bal, düzgün cavaba görə 2 bal qazanacaq və qiymətləndirmə üçün lövhədə belə bir cədvəl çəkir (ballar şərti olaraq göstərilir):

Qruplar	Verilən suallar	Düzgün cavablar	Cəmi
I qrup	xxx	xx	7 bal
II qrup	xx	xxx	8 bal
III qrup	xx	x	4 bal
IV qrup	x	xx	5 bal

Müəllim müsabiqənin digər şərtlərini də elan edir:

– *Təkrarlanan, qeyri-müəyyən və anlaşılmaz suallar qəbul olunmur.*

– *Sualı səsləndirmək üçün qrupa 5 saniyə vaxt verilir.*

Sual səsləndikdən sonra əlini birinci qaldıran şagird cavab verir. Əgər bir neçə şagird eyni zamanda əlini qaldırırsa, kimin cavab verəcəyi müəllim tərəfindən müəyyən olunur.

Təxminetmə. Bədii əsərin oxunması zamanı 2.2.3 standartına aparan üsullardan biridir. Şagirdlər mətnin başlığını oxumaqla onun mövzusunı müəyyənləşdirirlər. Mətnə çəkilmiş illüstrasiyalar nəzərdən keçirilir və mətnin məzmunu təxmin edilir. Mətn hissələrlə oxunur və hər hissədən sonra hadisələrin davamı təxmin edilir.

Bu üsul şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürün inkişafına xidmət edir.

LAYİHƏ TAPŞIRIQLARI – MÜSTƏQİL TƏLİMƏ İMKAN YARADILMASI

Vəsəitdə şərh olunan bir çox dərslərdə müvafiq mövzu üzrə evdə işləmək üçün şagirdlərə layihə tapşırıqlarının verilməsi tövsiyə olunur. Bu layihələr yazılı (tədqiqat əsəri) və ya şifahi (məruzə) şəkildə təqdim oluna bilər. Birinci halda bu tapşırıq **“3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır”**, ikinci halda **“1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir”** standartına xidmət edir.

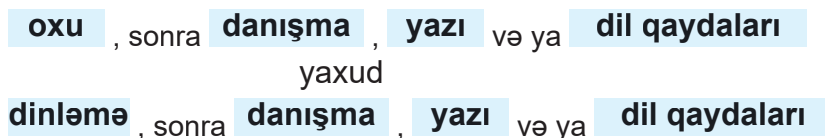
Məruzə layihə hazırlamağın növlərindən biri kimi araşdırma və danışma bacarığını inkişaf etdirən üsuldur.

Hər bölmənin sonunda şagirdlərə həmin bölmənin mövzusu ilə bağlı məruzə hazırlamağı tapşırmaq olar. Müəllim bölmənin mövzusunun problemlərə bölüb hər problemə bağlı bir məruzə hazırlamağı tapşıra bilər. Məruzənin hazırlanmasında müəllim və valideyn köməyi vacibdir. Məruzə qruplar tərəfindən və ya fərdi şəkildə hazırlana bilər.

Belə layihələrin hazırlanması şagirdlərin tədqiqat vərdişlərinin, biliklərə müstəqil yiyələnmə bacarıqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Şagirdlərin məktəbdən sonra qrup şəklində işləmələri onlarda əməkdaşlıq, kollektiv layihə üzərində iş, vəzifə bölgüsü və digər sosial bacarıqların formalaşması üçün çox əhəmiyyətlidir. Kollektiv ev layihələri həmçinin müxtəlif nitq bacarıqlarının inkişafında, əsas məzmun standartlarının reallaşdırılmasında böyük rol oynayır.

DƏRSLƏRİN STRUKTURU

Azərbaycan dili üzrə məzmun standartlarının mahiyyətində idrak taksonomiyasının mərhələli prinsipi öz əksini tapır. Belə ki, “Oxu” və “Dinləmə” məzmun standartları anlamağa, mənimsəməyə, dərk etməyə yönəlmişdirsə, “Danışma” və “Yazı” məzmun xətləri özünüifadəni, tətbiqetməni nəzərdə tutur. Odur ki dərslərdə və müəllim üçün vəsaitdə bu ardıcılığa riayət olunmuşdur:

Beləliklə, dərslərdə müvafiq fənn kurikulumunda nəzərdə tutulan məzmun standartları **anlama** → **dərkətmə** → **tətbiqetmə** prinsipi üzrə inteqrasiya olunur. Hər bir dərslərin şərhə motivasiya ilə başlanıb qiymətləndirmə ilə bitir. Bununla yanaşı, əsas hissə də mərhələlərə bölünür ki, hər bir mərhələ müəyyən məzmun xətti üzrə fəaliyyəti nəzərdə tutur. Bir mərhələ daxilində müvafiq məzmun xəttinə aid olan bir və ya bir neçə məzmun standartı reallaşdırıla bilər.

Müəllimlər hər bir dərslə bağlı təqdim edilən materialları öz tələblərinə uyğun saatlar üzrə bölə bilərlər, lakin yuxarıda göstərilən idrak taksonomiyasının mərhələlərinə uyğun ardıcılığa riayət olunmalıdır.

FƏNDAXİLİ VƏ FƏNLƏRARASI İNTEQRASIYA

Azərbaycan dili üzrə məzmun standartlarından bəzilərinin dərkətmə, digərlərinin tətbiqetmə mərhələsinə aid olması bir çox hallarda **fəndaxili inteqrasiyaya** yol açır; məsələn, verilmiş mətnə bəzi sözlər (daha çox feillər) buraxılır və kontekstdən çıxış edərək onların qrammatik formasını müəyyənləşdirmək tapşırıqlar ki, bu da oxu və dil qaydaları məzmun xətləri arasında şaquli inteqrasiya yaradır. Bəzən isə ibtidai siniflərdə reallaşdırılmış məzmun standartlarına müraciət olunur (şaquli inteqrasiya); məsələn, dərslərin şərhində qoyulan “mətnin davamını təxmin et” 4-cü sinfə aid məzmun standartıdır. Fəndaxili inteqrasiya zamanı inteqrasiya olunan məzmun standartı bəzən təlim məqsədi kimi göstərilir. Bu həmin standartın dərslərdəki çəkisindən asılıdır.

Dərslərdə və MMV-də verilmiş istənilən tapşırıqların məqsədi müvafiq fənn (Azərbaycan dili) üzrə müəyyən məzmun standartını reallaşdırmaqdır. Lakin bu məqsədi həyata keçirmək üçün bəzən başqa fənnin məzmun standartı vasitə kimi çıxış edir və bu zaman fənlərarası inteqrasiya baş verir; məsələn, Şəhriyarın “Heydərbabayə salam” şeirini təhlil edərkən “Oxuyaydım: “Çoban qaytar quzunu” misrası araşdırılır və bu cümlənin məşhur xalq mahnısı “Sarı gəlin”dən olduğu müəyyənləşdirilir. Müəllimin köməyi ilə şagirdlər mahnının sözlərini və musiqisini xatırlayır və oxuyurlar. Beləliklə, musiqi fənni ilə inteqrasiya yaradılır.

İNKLÜZİVLİK, MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR VƏ HƏSSASLIQ

Dərslərdə xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, tarixinin, tarixi şəxsiyyətlərinin, mədəni abidələrinin təbliğinə böyük yer verilmişdir. Şagirdlərə vətənpərvərlik hissi aşılamaq, Azərbaycan tarixinin qan yaddaşını unutmamaq məqsədilə müxtəlif bölmələrdə 20 Yanvar (“Qanadlı misralar” mətni) və Xocalı faciəsini (“Xocalıdan yadigar” mətni), Qarabağ müharibəsini (“Bilirdim ki, gələcəksən” mətni) əks etdirən mətnlər yer almışdır.

İnküzivliyi təmin etmək üçün bəzi mətnlər fiziki qüsuru olan uşaqlara həsr edilmişdir; məsələn, “Onlar necə danışır və oxuyurlar” mətni birbaşa bu məsələ ilə bağlıdır. Belə ki, anadangəlmə lal, kar və kor olan insanların cəmiyyətə inteqrasiyası, onlara həssas münasibət bəsləməklə bağlı tövsiyələr verilmişdir. Bundan əlavə, “Orxan və Təpəl”, “Dünyanın ən sürətli adamı” kimi mətnlərdə də fiziki qüsuru olan insanlardan söhbət açılır. Bu mətnlər pozitiv ruhda olmaqla nikbin süjet xəttinə malikdir.

İrqi, dini ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi mövzusunda həzrət Əlinin şəxsiyyəti bəhs edən “İrqi ayrı-seçkiliyə yol verməzdi” mətnində (VI bölmə) toxunulur. Gender məsələlərinə həssas yanaşmanı təmin etmək üçün istər məndəki, istərsə də şəkillərdəki obrazlar arasında oğlan və qızların bərabər nisbətinə əməl edilmişdir.

ƏLAVƏ VƏSAİTLƏRDƏN İSTİFADƏ

Müasir təlimdə İKT-nin rolu çox böyükdür. Kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə təlim məqsədlərinə daha tez və effektiv şəkildə çatmaq olar.

İnteraktiv lövhə. Bəzən “Ağıllı lövhə” və ya “Mimio qurğusu” da adlanan interaktiv lövhədən fəal təlim metodlarına əsaslanan dərslərin təşkili üçün istifadə etmək tövsiyə olunur. “MimioStudio” proqramı ilə təchiz olunmuş interaktiv lövhə müəllimin özü tərəfindən hazırlanmış materiallarla yanaşı, əlavə mənbələrdən, o cümlədən internet resurslarından istifadə etməyə imkan verir. Proyektor işə salınıb dərslər elektron lövhə vasitəsilə başladığı andan müşahidəçi mövqeyi seçən müəllim yalnız zəruri hallarda şagirdlərin sərbəst işinə müdaxilə edə bilər.

Proyektor. Elektron formatda təqdimatların hazırlanması ilə bağlı bəzi qaydalarla şagirdləri tanış etmək tövsiyə olunur:

- Təqdimat zamanı verilən məlumat qısa, konkret və aydın olmalıdır.
- Slaydlarda həddən artıq böyük mətn parçaları yerləşdirilməməlidir, çünki bu, vizual olaraq gözü yorur və təqdimatı maraqsız edir.
- Təqdimatda daha çox şəkillərdən, cədvəllərdən, qrafiklərdən, diaqramlardan istifadə etmək məqsədəuyğun sayılır. Lakin bütün bunlar hamısı məqsəddə xidmət etməli, yersiz olmamalıdır.
- Təqdimat zamanı slaydların şərhli auditoriyaya danışılmalı, oxunmamalıdır.

QIYMƏTLƏNDİRMƏ

Müasir təhsildə qiymətləndirməni, sadəcə, şagirdə qiymət qoymaq kimi başa düşmək olmaz. Qiymətləndirmə təlim və tədrisin əsas tərkib hissəsidir. O həm müəllimə, həm də şagirdə məqsədə doğru irəliləyiş haqqında məlumat verir. Qiymətləndirmə elə təşkil olunmalıdır ki, təhsilin ilkin mərhələsindən başlayaraq son məqsədə çatmağın yollarını təhlil etməklə tədbirlər görmək və sonda hər bir şagirdin nailiyyətləri haqqında fikir söyləmək mümkün olsun.

Kurikulumda qiymətləndirmənin üç növü qeyd olunur:

- *İlkin səviyyənin qiymətləndirilməsi (diaqnostik qiymətləndirmə). Şagirdlər əsas bilik və bacarıqlara müəyyən dərəcədə malikdirlərmi? Şagirdlər tədris olunmuş materialın hansı hissəsini bilirlər?*

- *İrəliləyişlərin monitorinqi (formativ qiymətləndirmə). Standartların mənim-sənilməsinə doğru şagirdlər kifayət qədər irəliləyə bilirlərmi?*

- *Yekun (summativ) qiymətləndirmə. Şagirdlər verilmiş standart və ya standartlar qrupunda müəyyən edilmiş məqsədlərə çatmışlarmı?*

Formativ (cari, gündəlik) qiymətləndirmə müəllimə imkan verir ki, “əlini daim şagirdin nəbzində saxlasın”. Bu qiymətləndirmə müəllimə növbəti mərhələ üçün təlimin strategiyasını müəyyənləşdirməyə kömək edir. Qiymətləndirmənin meyarları isə müvafiq mərhələnin əvvəlində qoyulmuş məqsədlərdən asılıdır.

Qiymətləndirmə müəllim və şagirdlərin birgə fəaliyyəti kimi baş verməlidir. Şagird qiymətləndirmənin meyarlarını və məqsədini tam aydınlığı ilə dərk etməlidir. O bilməlidir ki, qiymətləndirmə onun təhsildə növbəti addımlarını planlaşdırmaq üçün məlumat və təlimat rolunu oynayır.

Qiymətləndirmə müəllimdən xüsusi peşəkarlıq tələb edir. Bu peşəkarlığın əsas göstəriciləri aşağıdakılardır:

- qiymətləndirmənin planlaşdırılması;
- öyrənmə prosesinin müşahidəsi;
- qiymətləndirmənin nəticələrinin təhlili;
- şagirdlərin özünüqiymətləndirməyə həvəsləndirilməsi.

“Özünüqiymətləndirmə” bacarığı şagirdlərdə dərrakəni və “özünüidarə” xüsusiyyətlərini inkişaf etdirir. Şagirdlərə aşılmalıdır ki, qiymətləndirmə müvəffəqiyyətdən başgicəllənmə və ya pessimizmə qapılmaq üçün deyil, təhsildə növbəti addımlarını müəyyənləşdirmək üçün aparılır.

Qiymətləndirmə bütün şagirdlərə ən yüksək nəticəyə nail olmaq cəhdlərindən heç vaxt imtina etməmək üçün stimula verməlidir. O, təhsil fəaliyyətinin bütün sahələrində şagirdlərin öyrənmə imkanlarının genişləndirilməsi üçün istifadə edilməlidir.

Dərslərdə və MMV-də hər bir mövzu və bölmə üzrə şagirdlərin qiymətləndirilməsi üçün kifayət qədər material verilmişdir.

Vəsaitdə hər bölmənin sonunda şagirdlərin kiçik summativ qiymətləndirilməsi üçün materiallar verilmişdir ki, onlar da, əsasən, oxu və dil qaydaları məzmun xətləri üzrə müvafiq bölmədə reallaşdırılmış standartları əhatə edir.

Aşağıda müxtəlif standartlara uyğun qiymətləndirmə rubrikləri verilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu rubriklər nümunə xarakteri daşıyır. Müəllimlər dərsin təlim nəticələrinə uyğun olaraq rubrik yaratmalı və qiymətləndirmə aparmalıdırlar.

Sözün mənasını izah etmək bacarığının qiymətləndirilməsi üzrə holistik rubrik		
Göstəricilər (səviyyə)	Meyarlar	Qeyd
4.	Kontekstdən çıxış edərək sözün həqiqi və ya məcazi mənadada işləndiyini müəyyənləşdirir və mənasını izah edir.	
3.	Kontekstdən çıxış edərək sözün həqiqi və ya məcazi mənadada işləndiyini müəyyənləşdirir, lakin mənasını izah etməkdə çətinlik çəkir.	
2.	Kontekstdən çıxış edərək sözün həqiqi və ya məcazi mənadada işləndiyini müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	
1.	Sözün kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	

Dinləmə və danışma bacarığının qiymətləndirilməsi üzrə holistik rubrik		
Göstəricilər (səviyyə)	Meyarlar	Qeyd
4.	Müzakirə zamanı dinlədiyi fikirlərdəki əsas məqamları müəyyənləşdirir və ümumiləşdirərək təqdim edir.	
3.	Müzakirə zamanı dinlədiyi fikirlərdəki əsas məqamları müəyyənləşdirərək ümumiləşdirir, lakin təqdim etməkdə çətinlik çəkir.	
2.	Müzakirə zamanı dinlədiyi fikirlərdəki əsas məqamları müəyyənləşdirir, lakin ümumiləşdirməkdə çətinlik çəkir.	
1.	Müzakirə zamanı dinlədiyi fikirlərdəki əsas məqamları ikincidərəcəli faktlardan ayırmaqda çətinlik çəkir.	

Yazı bacarıqlarının qiymətləndirilməsi üzrə holistik rubrik		
Göstəricilər (səviyyə)	Meyarlar	Qeyd
4.	Mətn yazı formasının tələblərinə uyğun yazılıb. Mətnin hissələri, abzaslar arasında keçidlərə riayət olunub. Məzmun əhatə olunmuşdur.	
3.	Yazı formasının tələbləri bəzi yerlərdə pozulub. Mətnin hissələri, abzaslar arasında keçidlər bəzi yerlərdə düzgün yazılmayıb. Məzmun tam əhatə olunmayıb.	
2.	Yazı formasının tələbləri pozulub. Mətnin hissələri, abzaslar arasında keçidlər bir çox yerlərdə düzgün yazılmayıb. Məzmun tam əhatə olunmayıb.	
1.	Yazı formasının tələbləri pozulub. Mətnin hissələri, abzaslar arasında keçidlər düzgün yazılmayıb. Məzmun əhatə olunmayıb.	

Bundan əlavə, oxu bacarığının qiymətləndirilməsi zamanı oxu texnikası və oxuyub-anlama üçün müxtəlif qiymətləndirmə cədvəllərindən istifadə olunması tövsiyə edilir. Oxu texnikasını qiymətləndirmək üçün yaxşı olar ki, müəllim əvvəlcədən aşağıdakı nümunəyə əsasən monitorinq cədvəli tərtib etsin, sonra isə onun əsasında qiymətləndirmə cədvəlində qeydlər aparsın.

OXU TEXNİKASININ MONİTORİNQİ		
Dərs _____		
Şagird	Tələffüz normasının pozulduğu söz	Abzas

Şagirdlərin təqdimat zamanı analitik qiymətləndirmə aparması üçün aşağıda təqdim olunmuş rubrik nümunəsindən istifadə etmək olar.

Meyarlar	Qiymətləndirmə şkalası (nailiyyət səviyyəsi üzrə göstəricilər)				Bal
	1	2	3	4	
Göz təması	Heç vaxt göz təması qurmur və ya bu, nadir hallarda baş verir.	Bəzi hallarda göz təması qurur.	Adətən, göz təması qurur.	Təqdimatın gedışatında göz təması qurur.	
Səs səviyyəsi	Səs səviyyəsi qeyri-münasib olur.	Səs səviyyəsi bəzən münasib səviyyədə olur.	Adətən, səs səviyyəsi münasib səviyyədə olur.	Səs hər zaman münasib səviyyədə olur.	
Ruh yüksəkliyi (ürəkdən, həvəslə danışır)	Təqdimat zamanı nadir hallarda ruh yüksəkliyi göstərir.	Təqdimat zamanı təsadüfi hallarda ruh yüksəkliyi mövcud olur.	Əksər təqdimatlar da ruh yüksəkliyi olur.	Təqdimat boyunca ruh yüksəkliyi göstərir.	
Ümumiləşdirmə	Ümumiləşdirmədə səhvlər çox olur.	Ümumiləşdirmədə bir neçə səhv olur.	Ümumiləşdirmədə sadəcə bir və ya iki səhv olur.	Ümumiləşdirmə tamamilən dəqiq olur.	
Ümumi bal:					
Orta bal:					

Həmçinin şagirdlərin özünü və bir-birini qiymətləndirməsi üçün müxtəlif cədvəllər tərtib etmək olar.

Qrupda iş üzrə özünüqiymətləndirmə cədvəli 1			
Qrupun adı _____			
Meyar	Bəli	Qismən	Xeyr
Tədqiqat planı tutduq.			
Vəzifə bölgüsü apardıq.			
Tapşırığı birlikdə hazırladıq.			
Düşündüklərimizi sərbəst ifadə etdik.			
Bir-birimizə diqqət və hörmətlə qulaq asdıq.			
Bir-birimizi həvəsləndirdik.			
Hərə öz vəzifəsini yerinə yetirdi.			
Tapşırığımızı düzgün təqdim etdik.			
Liderimizin işindən razı qaldıq.			

Özünüqiymətləndirmə cədvəli 2
Danışma bacarığının qiymətləndirilməsi

Şagirdin adı, soyadı, atasının adı _____

<i>Meyar</i>	<i>Bəli</i>	<i>Xeyr</i>
Jest və mimikadan yerli-yerində istifadə edir.		
Düzgün səs tonu seçir.		
Əsas məqamları səs tonu ilə vurğulayır.		
Səlis danışır.		
"A...", "e...", "ı..." kimi səslər çıxarmır.		
"Şey...", "adı nədir..." kimi yersiz söz və ifadələri işlətmir.		
Sözlərin yersiz təkrarına yol vermir.		
Fikrini ifadə edə bilir.		
Məlumatları qruplaşdırmağı bacarır.		
Nitqini düzgün tamamlayır.		
Özünə inamla danışır.		
Emosional danışır.		
Dinləyici ilə göz teması qurur.		
Mövzudan kənara çıxmadan danışır.		
Nitqində yeni öyrəndiyi sözlərdən istifadə edir.		
Müəllimin şərh _____ _____ _____ _____		

Mənbələr

1. ADİLOV M. **Niyə belə deyirik.** Dərsləyin 2-ci bölməsi tədris olunarkən əlavə sual və tapşırıqların formalaşdırılması üçün istifadə oluna bilər.
2. ALAN KROUFORD və b. **Düşünən sinif üçün öyrətmə və öyrənmə üsulları.** Bakı, "Müasir Təhsil və Tədrisə Yardım Mərkəzi", 2012.
3. **Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti.** Bakı, "Altun kitab", 2015.
4. ƏFƏNDİZADƏ Ə., ABBASOV Ə. **İmla mətnləri məcmuəsi.** 2010.
5. HÜSEYNOV B.A. **Rəvayətli ifadələr.** Dərsləyin 2-ci bölməsi tədris olunarkən əlavə sual və tapşırıqların formalaşdırılması üçün istifadə oluna bilər.
6. **İnteraktiv təlim (müəllimlər üçün tədris vəsaiti).** Bakı, "Müasir Təhsil və Tədrisə Yardım Mərkəzi", 2010.
7. **Məktəblinin alınma sözlər lüğəti.** Bakı, "Altun kitab", 2014.
8. **Müasir Azərbaycan dili** (4 hissə). Bakı, "Şərq-Qərb", 2007.
9. **Təhsil lüğəti.** Bakı, "Müasir Təhsil və Tədrisə Yardım Mərkəzi", 2011.
Kitabda müasir təhsildə istifadə olunan terminlər və onların izahı öz əksini tapmışdır.
10. VEYSOVA Z.A. **Fəal interaktiv təlim. Müəllimlər üçün vəsait.** Bakı, 2007.

I BÖLMƏ

AİLƏ VƏ MƏKTƏB

Dərs №	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	MMV səh.
1.	Mükafat	2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.1.1, 1.2.2, 4.1.2	3	10-12	36-38
2.	Əsl dost	1.2.4, 2.2.1, 2.2.2, 2.1.2, 1.2.2, 4.1.2	2	13-14	39-40
3.	İradənin gücü	2.2.3, 2.1.1, 1.2.1, 4.1.2, 1.1.2, 3.1.1	3	15-17	41-44
4.	Bizim riyaziyyat müəllimimiz	2.2.3, 1.2.2, 2.1.2, 3.1.4, 4.1.4	3	18-22	45-47
5.	Ala-bəzək torba	2.2.3, 2.1.1, 1.2.1, 3.1.1, 4.1.4	3	23-26	48-50
6.	Dünyanın ən sürətli adamı	2.2.3, 2.1.1, 2.2.1, 1.1.2, 3.1.2, 4.1.4	2	27-29	51-53
7.	Təcili qan lazımdır	2.2.3, 2.1.1, 3.1.1, 3.1.4, 4.1.4	2	30-33	54-55
8.	Xeyirxah Əli	2.2.3, 1.1.2, 3.1.1, 4.1.4	2	34-36	56-57
9.	Orxan və Təpəl	2.2.3, 2.1.1, 2.2.2, 1.1.2, 3.1.3, 4.1.4	3	37-39	58-60
10.	Hamının bildiyi dil	2.2.3, 1.2.3, 3.1.2, 4.1.4	2	40-42	61-63
11.	Onlar necə danışır və oxuyurlar	1.2.2, 2.2.3, 2.2.2, 4.1.2	2	43-45	64-65
12.	Dil qaydaları üzrə təkrar	4.1.2, 4.1.4	1	46-56	65
KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ			1		66-67
Yekun			29 saat		

Dərs 1. MÜKAFAT (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Mətndəki deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoepik normalara uyğun tələffüz edir.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin giriş, əsas, sonluq hissələrini müəyyən edir.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Verilmiş atalar sözlərindən mətnin məzmununa uyğun olanını seçir.
2.1.1. Lüğətdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını izah edir.	Öyrəndiyi yeni sözləri cümlədə işlətməklə mənasını anladığını nümayiş etdirir. Vurğusu dəyişməklə mənası dəyişən sözləri tələffüzünə və mənasına görə fərqləndirir.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Həyatda gördüklərindən misal gətirməklə mühakimə yürüdür.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Saitləri növlərinə görə fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – *Yay tətilini necə keçirmisiniz? Nə ilə məşğul olmusunuz? Yay ərzində hansı kitabları oxumusunuz? Şagirdlərin cavabları dinlənir.*

Oxu

Mətnin oxunması aşağıdakı mərhələlərlə həyata keçirilir:

◆ Şagirdlərin diqqəti mətnin adına yönəldilir. Müəllim: – *Sizcə, bu mətnə nədən danışılır? Həyatınızda heç mükafat almısınız mı? Yaxşı dərs oxuduğunuza görə kimdənə mükafat gözləyirsiniz mi?*

◆ Şagirdlərə tapşırıqlar ki, mətni oxuyarkən mənasını bilmədikləri sözləri qeyd etsinlər, sonra bu sözlərin izahı ilə bağlı iş aparılacaq.

◆ **(St. 2.2.1)** Mətn hissələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən ucadan oxunur. Müəllim mətni oxuyanların tələffüz qaydalarına riayət etmələrini nəzarətdə saxlayır və tələffüz normaları pozulan sözləri özü üçün qeyd edir (“Oxu texnikasının monitorinqi” cədvəli, səh. 31).

◆ Dərslərdə mətn daxili suallar verilən yerlərdə oxu dayandırılır. Suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. Aysunun yerində olsa idiniz, nə edərdiniz?

Şagirdin danışma yolu ilə özünüifadə (“Mən olsaydım, belə edərdim...”) bacarığı inkişaf etdirilir. Sual “1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir” məzmun standartı ilə inteqrasiya yaradır.

? 2. Müəllif nəyə görə Aysunu “ağıllı” adlandırır? Sizcə, bu, doğrudanmı, belədir?

Sual müəllif kinayəsini və yumorunu duymağa kömək edir. Əlavə sual verilə bilər: – Burada “ağıllı” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar? (hiyləgər)

? 3. Sizcə, Aysu atasını aldada biləcəkmi? Hadisələrin davamı ilə bağlı öz versiyalarınızı söyləyin.

Fəndaxili (şaquli) integrasiya. Şagirdin bədii təxəyyülünün inkişafına yönəlmişdir. Əvvəlki siniflərdə formalaşdırılan “Mətni öz təxəyyülünə uyğun davam etdirir” bacarığının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Oxu və yazı

Fəndaxili integrasiya. 4-cü tapşırıq “2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir” və “3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir” standartlarının reallaşdırılmasına xidmət edir.

(St. 2.2.3) Əlavə tapşırıq: – Mətnin məzmununa uyğun gələn atalar sözlərini seçin. Müəllim aşağıdakı atalar sözlərini səsləndirir, şagirdlər yaşıl və qırmızı kartları qaldırmaqla “Uyğundur” (yaşıl kart), “Uyğun deyil” (qırmızı kart) cavablarını verə bilərlər:

- A) Yalançının yaddaşı olmaz.
- B) Yalan ayaq tutar, amma yeriməz.
- C) Yalançının evi yandı, heç kəs ona inanmadı.
- D) Qız – qızıl alma, qızı gözdən salma.
- E) Sən saydığını say, gör fəlek nə sayır.
- F) Ağıllı olub dərd çəkincə, dəli ol, dərdini çəksinlər.
- G) Könlü balıq istəyənin quyruğu suda gərək.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Dərsin əvvəlində şagirdlərə anlaşılmayan sözləri qeyd etmək tapşırılmışdı. Həmin sözlər lövhədə yazılır və izah olunur. Dərslikdə müvafiq rubrikada verilmiş 5-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

“Xülasə” sözü ilə bağlı tapşırıq təlim nəticələri yüksək olan şagirdlər üçün nəzərdə tutulub (7-ci tapşırıq).

Müəllimin nəzərinə! Təcrübə göstərir ki, 5-ci sinif şagirdləri sözdə vurğulu hecanın yerini müəyyən etməkdə çətinlik çəkirlər. “Dil qaydaları” məzmun xəttində vurğu ilə bağlı xüsusi standart olmasa da, bu mövzu “2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur” standartının reallaşdırılması üçün vacibdir. Ona görə də şagirdlərdə bu bacarıq empirik yolla formalaşdırılır. Bunun üçün ilkin mərhələdə vurğusu dəyişməklə mənası dəyişən sözlər üzərində işləmək tövsiyə olunur. Bölmənin sonunda isə heca vurğusu haqqında məlumat verilir.

1. Şagirdlər xatırladıqları bir əsərin 5-6 cümlədən ibarət xülasəsini yazırlar.
2. Şagirdlərə 7-ci testin cavab variantlarını ucadan oxumaq tapşırılır. “A” variantında işlənmiş “xülasə” sözünün tələffüzündəki vurğu fərqi şagirdlərin diqqətinə çatdırılır. Suallar: – *Bu sözü hansı sözlə əvəz etmək olar? (bir sözlə, müxtəsər). Bu cür sözlər qrammatikada necə adlanır? (köməkçi nitq hissələri)*
3. Şagirdlərə 4-cü sinifdə keçdikləri omonimlər və çoxmənalı sözlərlə bağlı biliklər xatırladılır. Nümunələr əsasında onların fərqlərini izah etmək tapşırılır.
4. Sual: – “Xülasə” sözünü omonim hesab etmək olarmı?

Müəllimin nəzərinə! Məlumdur ki, omonim sözlərin deyilişi ilə yazılışı eyni, mənası fərqli olur. “Xülasə” sözünün isim və köməkçi nitq hissəsi kimi deyilişi fərqlidir, belə ki, birində vurğu üçüncü hecaya, digərində birinci hecaya düşür. Deməli, bu söz omonim deyil. O, çoxmənalı söz də deyil, çünki müxtəlif mənalarda müxtəlif nitq hissələrinə aid olur. Beləliklə, “şaxta”, “nərə” sözləri kimi, “xülasə” sözü də nə omonim, nə də çoxmənalı sözdür.

Danışma

(St. 1.2.2) Müzakirə: “İnternet kitabı əvəz edə bilərmimi?” Müzakirə prosesində **Auksion** keçirilə bilər: – *Bədii əsərlər oxumağın (mütaliənin) vacib bildiyiniz faydalarını deyən (söz ehtiyatını artırır, dünyagörüşünü genişləndirir, əsəri təhlil etmək bacarığını inkişaf etdirir və s.).*

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Şagirdlər ibtidai siniflərdə qalın və incə, dodaqlanan və dodaqlanmayan saitlər haqqında məlumat aldıkları üçün müəllim açıq və qapalı saitlərə daha çox diqqət yetirir. Açıq saitlərin tələffüzündə ağız boşluğunun geniş açıldığı, qapalı saitlərin tələffüzündə isə ağız boşluğunun bir qədər qapanmış vəziyyətdə olduğu şagirdlərin nəzərinə çatdırılır.

Dərslərdə verilmiş 8-9-cu tapşırıqları yerinə yetirməklə şagirdlər əvvəlki siniflərdə bu mövzu üzrə keçdiklərini təkrar edirlər.

10-cu tapşırıq motivasiya rolunu oynayır və şagirdlərin diqqətini açıq və qapalı saitlərin tələffüzündəki fərqlə yönəldir. “A” və “ı” saitlərinin ikisi də qalın, dodaqlanmayan saiddir. Lakin alt çənənin açılma dərəcəsinə görə bu saitlər fərqlənir: “a” açıq, “ı” qapalı saiddir.

Dərslərin 12-ci səhifəsində verilmiş nəzəri material şagirdlər tərəfindən mənimsənilir. 11-13-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

13-cü tapşırıqda Açıq Ələsgərin dodaqdəyməz tənisi verilmişdir. Bu tapşırıq yerinə yetirərkən şagirdlər şeir parçasında dodaqlanan saitlərin işlənmədiyini müəyyənləşdirməlidirlər. Müəllim ədəbiyyat fənni ilə inteqrasiya yaradaraq dodaqdəyməz tənisi janrı haqqında məlumat verə bilər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 2. ƏSL DOST (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Verilmiş şəkillə bağlı fikir yürüdür, hadisələri təxmin edir, təəssüratlarını bölüşür.
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Mətnə deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoepik normalara uyğun oxuyur.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin tərkib hissələrini məzmunə uyğun başlıqla adlandırır.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mətndəki ifadənin həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Məruzə edərkən fikirlərini topladığı faktlarla əsaslandırır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Samitləri növlərinə görə fərqləndirir. Sözdən asılı olaraq "k" hərfinin hansı səsi ifadə etdiyini müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim: – *“Dost dar gündə tanınar” atalar sözünü necə izah edərdiniz?*

Şagirdlər həyatdan misallar gətirməklə atalar sözünü izah edirlər.

Müəllim:– *Təsəvvür edin ki, dostunuz çətin vəziyyətə düşüb. Amma onu bu vəziyyətdən çıxarmaq elə də asan deyil. Bunun üçün siz özünüzü təhlükəyə atmalısınız. Belə vəziyyətdə nə edərsiniz?*

Şagirdlərin fikirləri dinlənir və müzakirə olunur.

Danışma və oxu

Mətn təxmin etmə üsulu ilə oxunur.

♦ **(St.1.2.4)** Şagirdlərin diqqəti mətnə çəkilmiş illüstrasiyaya yönəldilir. Şagirdlər şəkillərə əsasən mətnə nədən danışıldığını, hadisələrin harada baş verdiyini təxmin edirlər.

♦ **(St. 2.2.1)** Mətn səsli oxu ilə oxunur, şagirdlərə tapşırıqlar ki, mətnə “I” samiti ilə başlanan şəkilçilərin tələffüzünə diqqət yetirsinlər (*dostluq, dərslərinə, hazırlaşır, qəfəslərdə, heyvanlar, başlandı, yaxınlaşdı və s.*).

♦ Mətn şagirdlər tərəfindən 1-ci mətn daxili suala qədər oxunduqdan sonra şagirdlərin şəkillər üzrə təxmin etdikləri versiyalarla müqayisə olunur.

♦ **1-ci mətn daxili sual.** Şagirdlər hadisələrin davamı ilə bağlı öz versiyalarını söyləyirlər.

♦ Mətnin oxusu davam etdirilir. Hadisələrin davamı şagirdlərin təxmin etdikləri versiyalarla müqayisə olunur.

♦ **(St. 2.2.2)** Hekayənin giriş, əsas və nəticə hissələri müəyyən olunur. Şagirdlər hər bir hissəni uyğun başlıqla adlandırırlar (məsələn: *Giriş*: “Vasiflə Leylanın dostluğu”. *Əsas hissə*: “Sirkdə qəribə hadisə”. *Nəticə*: “Vasifin sədaqəti”).

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.2) 14-cü səhifədəki 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər kontekstdən çıxış edərək verilmiş ifadənin sədaqətli dostlar haqqında deyildiyini müəyyənləşdirirlər. Kəşfiyyata gedərkən əsgərlər düşmən tərəfə keçirlər və burada hər cür təhlükə ilə üzləşə bilərlər. Ona görə də kəşfiyyata gedən insan etibarlı və iradəli olmalıdır. Çətin məqamda satqınlıq etməməli, öz canını xilas etmək naminə dostunu, silahdaşını ələ verməməlidir. Belə adamlar, əlbəttə ki, dostluqda da möhkəm olurlar.

3-cü tapşırıq. Şagirdlər *akrobatika* sözünün mənasını müəyyənləşdirirlər. Həmin sözü cümlədə işlədirlər.

Danışma

(St. 1.2.2) Məruzə. 3-cü tapşırığın 2-ci hissəsi evdə işləmək üçün layihə tapşırığı kimi verilə bilər. Şagirdlər məzhəkəçilik (klounada), illüzionizm (fokusçuluq), ekvilibristika (kəndirbazlıq), vəhşi heyvan təlimi və digər sirk sənət növləri haqqında müxtəlif mənbələrdən məlumat toplayıb məruzə hazırlayırlar. Müəllim şagirdləri qruplara bölüb hər qrupa bir sirk sənət növü haqqında kollektiv məruzə hazırlamağı tapşırıla bilər.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərin məktəbdən sonra qrup şəklində işləmələri onlarda əməkdaşlıq, kollektiv layihə üzərində iş, vəzifə bölgüsü və digər sosial bacarıqların formalaşması üçün çox əhəmiyyətlidir. Kollektiv ev layihələri həmçinin müxtəlif nitq bacarıqlarının inkişafında, xüsusilə “Yazı” və “Danışma” üzrə məzmun standartlarının reallaşdırılmasında böyük rol oynayır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 14-cü səhifədəki 4-cü tapşırıq samit səslərə aid nəzəri məlumatın mənimsədilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır.

Samitlərin növləri ilə bağlı nəzəri məlumat mənimsədir. “K” hərfinin iki adının olması, məqamına görə üç səs ifadə etməsi ilə bağlı nümunələr əsasında iş aparılır.

K: “ke” [k] – kitab, kələm

K: “ka” [k'] – tank, kosmos

K: “ke” [x] – ürək, mələk

Kar və cingiltili samitlərin tələffüzündəki fərqi izah etmək üçün belə bir təcrübə aparılır: – *Yanan şamı söndürmək üçün iki səs tələffüz edin – [v] və [f]. Hansı səsi tələffüz etməklə şamı söndürmək olar? Sizcə, nə üçün? Samit səslərin necə əmələ gəldiyini xatırlayın. Hansı xüsusiyyətlərə görə [v] və [f] səslərindən birini “kar”, digərini “cingiltili” hesab etmək olar?*

5-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

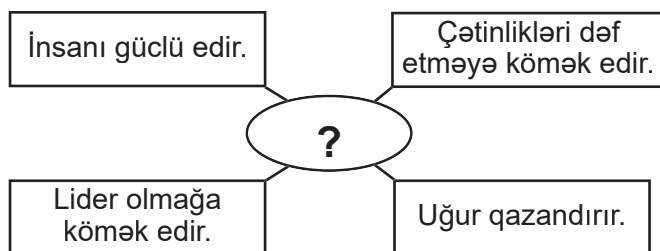
MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 3. İRADƏNİN GÜCÜ (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Məndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyən edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Məndə qarşılaşdığı yeni sözü yaxın-mənalı sözlə əvəz etməklə mənasını anladığını nümayiş etdirir.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Qrafik şəkildə verilmiş fikri, məlumatı şərh edir.
4.1.2. Sözlərin səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözlərin ahəng qanununa tabe olub-olmadığını müəyyən edir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Elmi-kütləvi mətni dinləyərkən mühüm faktları seçir və qeyd edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Eyni mövzuda hekayə, ifadə və inşa yazır.

Motivasiya

Anlayışın çıxarılması

Şagirdlər müxtəlif fikirlər söyləyə bilirlər. Müəllim müxtəlif suallar vasitəsilə onları “iradə” anlayışına yönəldir.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn tapşırıqlar olan yerlərdə fasilələr verilməklə oxunur.

Müəllimin nəzərinə! Bu sualların çoxuna növbəti hissədə cavab tapmaq mümkündür. Ola bilər ki, şagirdlər bəzi suallara cavab tapmaqda çətinlik çəksinlər. Burada əsas məqsəd şagirdlərin təxmin etmə bacarığını inkişaf etdirmək, onları fərziyyə söyləməyə həvəsləndirməkdir.

1. Sizcə, müəllim nə üçün bütün bunları Nahidə tövsiyə edir?

Bu sualla şagirdlərdə fərziyyə yürütmək bacarığı inkişaf etdirilir.

2. Bu abzasdakı hansı cümlə müəllimin tövsiyələrinin səbəbini aydınlaşdırır?

Mətnə səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyən etməyə, baş qəhrəmanın xarakterindəki psixoloji məqamları daha dərinlən duymağa kömək edir. (*Sanki yuxarıda – səmada gördüyü gözəlliklər, möhtəşəmlik və əbədiyyət ona yerdəki cılızlıqları, mənasız əsəbilikləri unutturmuşdu.*)

3. İndiyə kimi oxuduqlarınızdan mətnin məzmununu və ideyasını müəyyən edin. Sizcə, bundan sonra hansı hadisə baş verə bilər ki, hekayənin ideyası daha qabarıq açılsın?

Sual mətnin əsas ideyasını müəyyənləşdirmək, bu ideyanı daha qabarıq ifadə edən epizod düşünmək bacarığını inkişaf etdirir.

Mətn oxunduqdan sonra onun məzmun və ideyasını müəyyənləşdirmək üçün suallar verilir. Məqsəd şagirdlərin diqqətini yoxlamaq və təhlil bacarığını üzə çıxarmaqdır. Ona görə də suallar müxtəlif tipli (yaddaş, mühakimə tələb edən və s.) ola bilər. Müəllim belə suallar verə bilər:

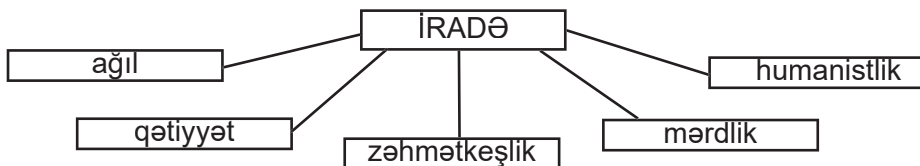
1. *Nahidi bir neçə sözle necə səciyyələndirmək olar?*
2. *Nahid Ayı, ulduzları seyr edərkən hansı hissləri keçirir?*
3. *Hekayənin ideyası nədən ibarətdir?*
4. *Müəllimin tövsiyəsinə qulaq asmaqla Nahid nəyi sübut etdi?*

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) 4-cü tapşırıq. Sözlər yaxınmənalı sözlərlə əvəz edilərkən kontekst daxilindəki mənası izah edilir, onların işlənmə məqamı aydınlaşdırılır; məsələn, “müqavilə” sözü ilə mənası yaxın olan “saziş”, “sözləşmə”, “razılaşma” kəlmələri seçilə bilər. Bu sözlərin dördünün də, demək olar ki, eyni mənə daşdığı müəyyənləşdirilir. Lakin “bağlamaq” sözünə diqqət yetirildikdə bu kontekstdə “müqavilə” sözünün yalnız “saziş” sözü ilə əvəz oluna biləcəyi izah edilir. Yeni öyrənilmiş sözlərlə söz birləşməsi və cümlə qurulur.

Danışma

(St. 1.2.1) Müəllim lövhədə aşağıdakı sxemi çəkir:

Akvarium. Şagirdlərə sxemi şərh etmək tapşırılır. Bunun üçün onlar bir neçə dəqiqə sxemə baxaraq öz fikirlərini formalaşdırmalı və müzakirəyə toplaşaraq düşündüklərini şifahi şəkildə təqdim etməlidirlər. Yönləldici suallar

vasitəsilə şagirdlərin aşağıdakı nəticələrə gəlməsinə kömək etmək tövsiyə olunur:

- İnsan daim özündə müsbət keyfiyyətlər tərbiyə etməlidir.
- Heç bir insan dünyaya ağıllı və ya ağılsız, mərd və ya namərd, tənbel və ya zəhmətkeş gəlmir.
- Həyatda bütün müsbət keyfiyyətlərə nail olmaq mümkündür.
- Cəmiyyətdə insana hörmət və nüfuz gətirən müsbət keyfiyyətləri güclü iradə hesabına qazanmaq olar.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Fənlərarası inteqrasiya (Mus., T.i.). Şagirdlər aşağı siniflərdə ahəng qanunu haqqında məlumat almışlar. Bu mövzuya keçməzdən əvvəl “ahəng”, “ahəngdarlıq” sözlərinin mənaları ilə bağlı müzakirələr keçirilə bilər. Bunun üçün müəllim musiqi səsləndirə, şeir oxutdura və ya böyük fırça ustalarının (məsələn, Səttar Bəhlulzadənin) rəsm əsərlərini nümayiş etdirə bilər. Bundan sonra şagirdlərlə həmin əsərlərdə rənglərin və ya səslərin ahəngi haqqında müzakirə keçirmək olar.

Dərsliyin 17-ci səhifəsindəki 5-6-cı tapşırıqlar “Ahəng qanunu” mövzusu üçün motivasiya rolu oynayır. Nəzəri material mənimsədildikdən sonra 7-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir. 9-cu tapşırığın 1-ci 3 bəndində dörd sözdən biri ahəng qanununa tabe olub-olmamasına görə fərqlidir. 4-cü və 5-ci bəndlərdə isə dördündən biri qalın və ya incə saitlərin ahənginə görə fərqlənir.

Fəndaxili (şaquli) inteqrasiya (st. 4.1.2, I sinif, st. 4.1.5). Sait və samitlər haqqında verilən biliklərdən sonra müəllim əlifba barədə şagirdlərin aşağı siniflərdən öyrəndiklərini yoxlamaq məqsədilə suallar verir:

– Əlifbamızda neçə hərflər var? Onlardan neçəsi sait, neçəsi samit səsi işarə edir? Sinif jurnalında 8-ci sırada olan şagirdin soyadını tapın. Sizcə, nəyə görə o məhz 8-ci sıradadır? Digər samitlərlə müqayisədə [n], [m], [l], [r] samitlərinin adlanmasında hansı fərq var?

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər 1-ci sinifdən hərflərin əlifba sırası ilə tanışdırlar.

Bu mövzuya qayıtmaqda məqsəd onların lüğətlə işləmək (st. 2.1.1), əlifba sırası ilə siyahı tutmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir.

Qruplarla iş. Şagirdlər qruplara bölünüb qrupdakı şagirdlərin soyadlarının siyahısını əlifba sırasına uyğun tərtib edirlər. Siyahılar təqdim olunduqdan sonra kollektiv şəkildə sinifdəki şagirdlərin əlifba sırasına uyğun ümumi siyahı tərtib olunur.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim fasilələrdə suallar verməklə aşağıdakı mətni səsləndirir. Şagirdlərə tövsiyə olunur ki, dinlədikcə onlara əhəmiyyətli görünən məlumatları özlərində qeyd etsinlər.

ƏLİFBA NECƏ YARANIB

Qədimdə Aralıq dənizinin sahillərində Finikiya adlı bir ölkə olub. Finikiyalılar bir neçə ixtira ilə tarixin yaddaşında qalıblar. Onlardan biri də əlifbadır.

Finikiya tacirləri başqa şəhərlərə mal aparır, alış-veriş edirdilər. Çox vaxt onlar borc pul və ya nisyə mal verir və bu zaman həmin şəxslərlə sövdələşirdilər. Şifahi sövdələşmələr tez-tez pozulurdu. Beləliklə, tacirlər danışiq səslərini işarə edən hərflər düşünüb yaratmalı oldular. Bundan sonra onlar müqavilənin şərtlərini qurudulmuş heyvan dərisi üzərində yazır və öz möhürlərini qoyurdular.

Zaman keçdikcə Finikiya əlifbası unuduldu, lakin sonradan bu əlifbanın əsasında yunan və latın əlifbaları yaradıldı.

Dünyada üç əlifba var ki, bir çox xalqlar öz hərf sistemlərini yaradarkən onlardan istifadə etmişlər. Bunlar latın, ərəb və kiril əlifbalarıdır.

Türkdilli xalqların, eləcə də Azərbaycan türklərinin istifadə etdiyi əlifbalar içərisində ən qədimi Orxon-Yenisey əlifbasıdır. Bu əlifbada 35 hərf vardır. Sait səsləri ifadə etmək üçün burada dörd işarə mövcuddur. Bu əlifba ilə yazılmış mətnləri ilk dəfə danimarkalı alim Vilhelm Tomsen oxuya bilmişdir. Onun ilk oxuduğu söz "Tanrı" sözü olmuşdur.

Sonradan Azərbaycan xalqı uzun əsrlərboyu ərəb əlifbasından istifadə etmişdir. Keçən əsrdə isə biz gah latın, gah kiril əlifbasını qəbul etmiş, nəhayət, əsrin sonuna yaxın yenidən müstəqillik qazandıqdan sonra latın əlifbasını seçmişik.

"Əlifba" sözü ərəb əlifbasındakı ilk iki həfin (əlif, bey) adını bildirir. Bir çox başqa dillərdə də belədir: rus dilində "azbuka" kiril əlifbasının ilk iki həfini (az, buki), bir sıra Avropa dillərində "alfabet" yunan əlifbasının ilk iki həfini (alfa, beta) bildirir.

Dinləmə mətninin şagirdlər tərəfindən nə dərəcədə mənimsənildiyini yoxlamaq üçün testlərdən ibarət işçi vərəqi tərtib edib paylamaq olar.

Yazı

(St. 3.1.1) Qruplarla iş. Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər.

I qrup: *Dinləmə mətni əsasında ifadə yazın.*

II qrup: *"Necə oldu ki, bir Finikiya taciri əlifbanı icad etdi" mövzusunda hekayə yazın.*

III qrup: *"Əlifba nə üçün lazımdır?" mövzusunda inşa yazın.*

Şagirdlərin yazıları hazır olduqdan sonra oxunub müzakirə edilir. Məlimin yönəldici sualları ilə şagirdlər ifadə, hekayə və inşa arasındakı fərqləri izah edir, hər yazı növünə uyğun xüsusiyyətləri sadalayirlar.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 4. BİZİM RİYAZİYYAT MÜƏLLİMİMİZ (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki əsas fikirlə bağlı mühakimə yürüdür.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Debat və müzakirələr zamanı qarşı tərəfin nitqindəki əsas məqamları qeyd edir və əks-argumentlər hazırlayır.
2.1.2. Sözü həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mətndəki ifadənin həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (əlan, məktub) yazır.	Əsər qəhrəmanına məktub yazır.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Sözlərdə uzun tələffüz olunan saitlərin yazılış qaydalarına əməl edir.

Motivasiya

Müəllim: – Sizcə, nə üçün insanlar müəyyən qaydalar düşünüb bu qaydalara riayət etməyə çalışırlar? Cəmiyyətdə qaydalar olmasa, nə baş verər? Bəs məktəbdə hansı qaydalar var?

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir, müzakirə olunur.

Müəllimin nəzərinə! Bu mətn iki hissədən ibarət olduğundan dərsi iki mərhələyə bölmək olar:

I mərhələ – oxu (I hissə), danışma (debat);

II mərhələ – oxu (II hissə), yazı (məktub) və dil qaydaları.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətnin **Ziqzaq** üsulu ilə oxunması tövsiyə edilir. Şagirdlər qruplara bölünürlər, “doğma qruplar” müəyyənləşir. Sonra qrupların içərisində şagirdlər “bir, iki, üç, dörd” sayırlar. “Bir”lərdən, “iki”lərdən, “üç”lərdən və “dörd”lərdən ibarət ekspert qrupları müəyyənləşir. Mətn hissələrə bölünür, hər ekspert qrupuna bir hissə ilə tanış olmaq tapşırılır. Şagirdlərə vaxt verilir. Vaxt bitdikdən sonra ekspert qruplarının üzvləri yenidən doğma qrupda birləşib bir-bir mətnin hissələrini qruplarında danışirlar. Beləliklə, mətnin ümumi məzmunu hamı tərəfindən qavranılır.

Sonra hər bir qrup **Öyrəndim – öyrətdim** üsulu ilə mətnin bir hissəsinə aid suallar tərtib edir. Tapşırıq yerinə yetiriləndən sonra hər qrup öz suallarını digər qruplara təqdim edir.

Mətn daxili sualların şərh:

1. “Əlahəzrət” sözünün mənasını müəyyənləşdirin. Nəyə görə müəllimin bu müraciəti sinifdə gülüş doğurdu?

“Əlahəzrət” sözü arxaizmdir. Qədimdə padşahlara verilən tituldur. Vəzi-fəsini yerinə yetirməyən şagirdi kinayə ilə “əlahəzrət” adlandırmaqla qaydanı pozanı utandırmağa çalışır ki, bir daha belə səhvə yol verməsin.

? 2. Sizcə, nəyə görə hamı Elşən müəllimin ona “sən” deyə müraciət etməsini istəyirdi?

Mətnədən görünür ki, hamının hörmət etdiyi müəllimin “sən”-ini qazanmaq hər şagirdə qismət olmur. Elşən müəllimin yalnız çox çalışan, yaxşı oxuyan və ən əsası işə qaydaları pozmayan şagirdlərə “sən” deyə müraciət edir. Rəsmiyyət ifadə edən “siz” müraciəti ilə müqayisədə “sən” doğmaliq, səmimiyyət bildirir.

? 3. “Kütləvi qırğın silahı” nə deməkdir? Sizcə, mətnə bu ifadə həqiqi, yoxsa məcazi mənada işlənilib?

“Kütləvi qırğın silahı” dedikdə hansı silah növləri nəzərdə tutulur? (nüvə, bioloji) Nəyə görə mətnə “kütləvi qırğın silahı” ifadəsi dırnaq içində yazılmışdır? Şagirdlər müzakirə nəticəsində belə bir nəticəyə gəlirlər ki, mətnə bu ifadə məcazi mənada işlənmişdir.

Dinləmə və danışma

(St. 1.2.2, 1.1.2) **Debat.** Mətnə daxili 4-cü tapşırıqda əsasən debat keçirilir:

! 4. Elşən müəllimin xarakterinə münasibət bildirməklə debat keçirin.

Bu tapşırıq mürəkkəb obrazı, xarakteri təhlil etmək, ona şəxsi münasibət bildirmək baxımından əhəmiyyətlidir. Burada müəllim debat prosesinə yalnız yönəldici suallar və metodik göstərişlər verməklə müdaxilə edə bilər; məsələn: – *Mətnədən misallar gətirməklə dediklərinizi əsaslandırın.* Şagirdlərin diqqəti mətndəki “Elşən müəllimin bir qəribəliyi də odur ki, hər birimizə soyadımızla və “siz” deyə müraciət edir” cümləsinə yönəldilir: – *Sizcə, bunu “qəribə” xüsusiyyət saymaq olarmı? Bu cür müraciətə sizin münasibətiniz necədir?*

Fənlərarası inteqrasiya (Ədəb., st. 1.2.2). Sonda müəllim belə bir izahat verə bilər: – *Bədii əsərlərdə bəzən elə obrazlara rast gəlirik ki, onlar haqqında birmənalı şəkildə “mənfi” və ya “müsbət obraz” ifadəsini işlətmək mümkün olmur. Çox zaman bu, oxucunun şəxsi mövqeyindən, subyektiv yanaşmasından, onun özünün xarakterindən asılı olur. Bəziləriniz Elşən müəllimi şən, zarafatçı insan, bəziləriniz isə çox sərt, amansız müəllim kimi qiymətləndirə bilərsiniz. Belə hallarda sadəcə olaraq obrazın hərəkətlərini təhlil etmək, onun xarakterindəki mənfi və müsbət cəhətləri aşkarlamaq lazımdır.*

Qeyd. Müəllimin şagirdlərə kinayə ilə yanaşması pedaqoji cəhətdən düzgün hesab edilməsə də, realıqda belə müəllimlərə rast gəlinir. Bu xüsusiyyə-

tinə baxmayaraq, Elşən müəllim dəqiq, ədalətli insan olduğu üçün şagirdlər onu sevir və hörmətini qazanmağa çalışırlar. Şagirdlər 4-cü mətn daxili tapşırığı yerinə yetirərkən bu məsələ ilə bağlı fikir söyləyə bilərlər.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətnin 2-ci hissəsi oxunur, 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Hekayədəki əsas fikrin açılması və şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsi üçün suallar verilir:

1. Nə üçün mətndə “gülünc” sözü böyük hərflərlə yazılmışdır?
2. İnsan gülünc vəziyyətə düşməmək üçün hansı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır?
3. Nə üçün Elşən müəllim qaydalara riayət edilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi? Bu, insanda nəyi formalaşdırır?

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.2)

Dərsliyin 21-ci səhifəsindəki 7-8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlər “boğazında qalmaq” ifadəsinin həqiqi və məcazi mənalarını izah edirlər.

Yazı

(St. 3.1.4) Müəllim şagirdlərə tapşırıq verir:

– Təsəvvür edin ki, Elşən müəllimin şagirdlərindən birisiniz. Ona məktub yazmaqla hərəkətlərinə münasibətinizi bildirin.

Bu tapşırıq ev tapşırığı kimi verilə bilər. Məktublar müxtəlif səpkidə ola bilər. Bəziləri Elşən müəllimi qınaya, digərləri ona yaxşı həyat dərsinə görə təşəkkür edə bilərlər. Müəllim bir neçə fərqli məktubu oxudub müzakirəyə qoya bilər. Bu zaman məktub müəllifinin fikirlərinə hörmətlə yanaşılmalı, daha çox yazı tərz, məktub üslubu, fikirlərin ifadə forması müzakirə olunmalıdır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) Dərslikdə verilmiş 10-cu tapşırıq uşaqların açıq və qapalı saitlərlə bağlı biliklərini təkrarlamaq məqsədi güdür.

Dərsliyin 21-ci səhifəsində verilmiş 11-ci tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Verilmiş nəzəri material şagirdlər tərəfindən mənimsənilir. 12-15-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə! Mövzunun bu şəkildə təqdimatı şagirdlərin diqqətini sözlərdə uzun tələffüz olunan saitlərin müxtəlif cür yazılışına yönəldir. Övvəlki yanaşmadan fərqli olaraq burada məqsəd müxtəlif cür yazılan saitlərin tələffüzünü deyil, uzun tələffüz olunan saitlərin müxtəlif cür yazılışını diqqətə çatdırmaqdır.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 5. ALA-BƏZƏK TORBA (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Obrazların xarakter və hərəkətlərinə münasibət bildirməklə mətndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyən-ləşdirir.	Mətnə qarşılaşdığı yeni sözü cümlədə işlətməklə mənasını anladığını nümayiş etdirir.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Dialogi mətni təhkiyə formasında nəql edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Bədii əsərin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Tərkibindəki "o" hərfinin [a] kimi tələffüz edildiyi sözlərin düzgün yazılış qaydasına əməl edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Kimin sinif qarşısında çıxış etməkdən, diqqət mərkəzində olmaqdan xoşu gəlir?* Şagirdlərin bununla bağlı mövqeləri müəyyən olunduqdan sonra müraciət edilir: – *Şagird çalışqan və kifayət qədər biliklidir, lakin o, qrup işlərini təqdim etməkdən çəkinir. Sizcə, bunun səbəbi nədir?* Şagirdlərin fikirləri dinlənir.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Digər şagirdlər oxunan hissəni dərslərdən izləyir və mətn daxili sualların cavablandırılmasında iştirak edirlər.

Mətn daxili sualların şərhı:

1. Raminin torbadan dörd qırmızı şar çıxarmaq ehtimalını müəyyən etməyə çalışın.

Fənlərarası inteqrasiya (Riy.). Bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün şagirdlər riyaziyyat fənninin "Statistika və ehtimal" məzmun xətti üzrə əldə etdikləri biliklərə əsaslanırlar. Onların aşağıdakı fikirləri doğru hesab edilə bilər:

– *1-ci şarı çıxaranda Raminin şansı səkkizdə dördə, yəni ikidə birə bərabərdir. Əgər 1-ci cəhddə o, qırmızı şar çıxarsa, sonrakı cəhddə onun şansı yeddiddə üçə, daha sonra altıda ikiye və nəhayət, sonuncu cəhddə beşdə birə bərabər olar.*

2. Sizcə, Ramin nədən şübhələnmişdi?

Bu suala cavab növbəti hissədə var. Şagirdlər bu sualla bağlı fikirlərini söyləməklə mətnin məzmunundan çıxış edərək yarımçıq və ya sətiraltı məlumatı tamamlamaq bacarıqlarını nümayiş etdirirlər.

3. Atası nə üçün Raminə məruzə zamanı məhz dostu Bəhruzun üzünə baxıb danışmağı tapşırırdı?

Bu sual obrazın psixoloji vəziyyətini açmaq bacarığını inkişaf etdirir. Şagirdləri “Adam həmişə etibar etdiyi dostla özünü daha rahat hiss edir, özünə inamı artır” cavabına yönəltmək tövsiyə olunur. Bununla bağlı müəllim əlavə sual verə bilər: – *Bəs siz, adətən, auditoriya qarşısında çıxış edərkən haraya baxırsınız?* Müəllim bildirir ki, danışarkən onu maraqla dinləyən simaları görmək hər bir nətiq üçün xoşdur.

4. Mətnin məzmunundan çıxış edərək “natamamlıq kompleksi” ifadəsini izah edin. Özünüzdə və ya sinif yoldaşınızda hər hansı bir kompleks hiss etmişinizmi?

(St. 2.1.1) Şagirdlər mətnin məzmunundan çıxış edərək bu sözü utancaqlıq, özünəinamsızlıq kimi izah edə bilərlər. Sualın ikinci hissəsinə cavab verməkdə, sözsüz ki, onlar çətinlik çəkəcəklər, çünki kompleksi olan insanlar bu haqda danışmağı xoşlamırlar. Müəllim müəyyən izahatlar verməklə həm də şagirdlərin psixoloji durumuna müsbət təsir göstərə bilər:

– *Bəzi insanlar özlərinin hər hansı bir xüsusiyyətini böyük bir qüsurlu kimi qəbul edərək buna görə ətrafdakılardan utanırlar və cəmiyyətində daim sıxılır, getdikcə özlərinə qapanırlar; məsələn, bəzi adamlar alçaqboy, bəziləri isə əksinə, hündürboy olduqlarına görə utanırlar. Halbuki heç bir fiziki qüsurlu insanda kompleks yaratmamalıdır. Tarixdə elə görkəmli şəxsiyyətlər olub ki, müəyyən fiziki qüsurla malik olsalar da, xalqın hörmətini qazanmışlar.*

Müəllimin nəzərinə! Yunan dilində “əlaqə” mənasını verən “kompleks” sözü Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində müəyyən varlıqların və ya hadisələrin vəhdəti kimi izah edilmişdir. Psixoloji termin olaraq kompleks duyğu və davranışın vəhdəti kimi başa düşmək olar. Başqa sözlə, insanda hər hansı real və ya xəyali qüsurla bağlı yaranan duyğunun (qayğının) onun davranışında əks olunması kompleks adlanır.

Mətnin 2-ci hissəsi – ana və oğulun dialoqu oxunduqdan sonra əsərdəki obrazlar təhlil olunur və əsas fikir açıqlanır.

Danışma

(St. 1.2.1) Qruplarla iş. Şagirdlər dörd qrupa bölünürlər. Mətn dörd hissəyə bölünür. Hər qrupa mətnin bir hissəsindəki dialoji nitqi təhkiyə şəklində nəql etmək tapşırılır.

Müəllimin nəzərinə! Təqdimat zamanı mətnin hissələrinin ardıcılığına fikir verilməlidir. Müəllim dialoqla təhkiyənin fərqi izah edir, dialoji mətnin təhkiyə üsulu ilə təqdim edilməsinə dair kiçik nümunələr gətirir.

Yazı

(St. 3.1.1) Şagirdlərə “Natamamlıq kompleksindən necə xilas olmalı” mövzusunda inşa yazmaq tapşırılır. Bu inşa mövzusu kifayət qədər mürəkkəb olduğundan şagirdlərə müəyyən istiqamət vermək məqsədəuyğun olardı: – *Özünüzdə və ya tanışlarınızda hər hansı kompleks hiss etmisinizmi? Bu kompleksin səbəbini aydınlaşdırmağa çalışın və ondan xilas olmağın yollarını göstərin.*

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) Dərslikdə verilmiş 8-ci tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Şagirdlər “torba” və “kompleks” sözlərindən fərqli olaraq “konfrans” sözündə “o” saitinin “a” kimi tələffüz edildiyini müəyyənləşdirirlər.

Dərsliyin 26-cı səhifəsində verilmiş nəzəri material mənimsədir. 9-10-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir.

11-ci tapşırıq “Saitlərin uzun tələffüzü” və “O” saitinin “a” kimi tələffüzü” mövzularında əldə edilmiş bacarıqların möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 6. DÜNYANIN ƏN SÜRƏTLİ ADAMI (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Yazıda rəqəmlə göstərilmiş sayları düzgün oxuyur.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi mətnlə oxuduğu mətn arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Cingiltili samitlə bitən sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Olimpiya oyunları haqqında nə bilərsiniz? Bəs paralimpiya nədir? Bu yarışma kimlər arasında keçirilir?*

Şagirdlərə paralimpiya oyunları barədə qısa məlumat verilir. Fiziki cəhətdən qüsuru olan insanların sağlam insanlar kimi həyat sürmək eşqi, onlardan geri qalmamaq üçün göstərdikləri fədakarlıqlar haqqında danışılır.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətnin oxunması aşağıdakı mərhələlərlə həyata keçirilir:

♦ **Fəndaxili integrasiya (st. 2.2.3, 1.1.2).** Şagirdlər qruplara bölünür. Mətn bütövlükdə oxunur. Sonra hər qrupa mətnin bir hissəsi üzrə **Öyrəniş – öyrədirəm** üsulu ilə suallar tərtib etmək tapşırılır.

♦ Mətn haqqında tam təsəvvür yarandıqdan sonra hər qrup oxuduğu hissəyə uyğun dərslikdə verilən sualları cavablandırır, tapşırıqları yerinə yetirir. Digər şagirdlər bu cavablarla bağlı öz qeydlərini və əlavələrini edə bilirlər. Əsərin epigrafi şagirdlər tərəfindən şərh olunur.

Mətn daxili sualların şərh:

1. Oxuduğunuz hissədə hansı suala cavab tapmaq mümkün deyil?

- A) Qlen Kaningem neçənci ildə anadan olmuşdur?
- B) Hadisə həftənin neçənci günü baş vermişdir?
- C) Neftlə benzinin alışması arasında hansı fərq var?

Bu test tapşırığı şagirdin mətndə verilən bir neçə məlumatdan yeni bir informasiya əldə etmək bacarığının və məntiqi təfəkkürünün inkişafına yönəlmişdir.

Müəllimin nəzərinə! Mətnin ikinci cümləsində Qlen Kaningemin 8 yaşı olduğu, 3-cü abzasda isə Qlenin həyatında bədbəxt hadisənin 1917-ci ildə baş verdiyi qeyd olunur. Bu iki məlumatdan Qlenin 1909-cu ildə anadan olduğu barədə yeni bir informasiya əldə edilir. “C” variantında əks olunan fikir də mətndən məlumdur. Adətən, neftlə yandırılan soba benzinlə yandırıldığı üçün partlayış baş verir. Neftdən fərqli olaraq benzinin partlayışla alışması ayrı-ayrı məlumatlardan alınan yeni informasiyadır. “B” variantında verilən sualın cavabı isə mətndə əks olunmayıb.

2. Mətnin məzmununa əsasən *stress* və *amputasiya* sözlərinin mənalarını izah edin.

(St. 2.1.1) Sual şagirdlərin mətndə rastlaşdığı yeni sözləri kontekstə əsasən izah etmək və bu izahı lüğətdə verilmiş izahla müqayisə etmək bacarığını inkişaf etdirir (*stress* – mənəvi sarsıntı, *amputasiya* – insanın ətraf orqanının cərrahiyyə yolu ilə kəsilməsi).

3. Qlen Kaningemin xarakterinə uyğun gələn söz və ifadələri seçin: *mehribanlıq, həyat eşqi, sədaqət, cəsarət, qələbə əzmi, tərslik, iradə, səbir, çalışqanlıq, inadkarlıq.*

Bu tapşırıq obrazları səciyyələndirməklə mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək bacarığının inkişafına xidmət edir.

4-cü tapşırığın şərtinə uyğun olaraq şagirdlər “mil” sözünün mənasını araşdıraraq bu ölçü vahidini metrə ifadə edirlər (1598 m).

(St. 2.2.1) Səhifə 28-29, tapşırıq 5-6. Digər (uzunluq, kütlə) ölçü vahidlərindən fərqli olaraq burada onluq kəsr ifadələrindən istifadə etmək olmaz. “4:06 dəqiqə” ifadəsi “dörd tam yüzdə altı dəqiqə” deyil, “dörd dəqiqə altı saniyə” kimi oxunmalıdır.

7-ci tapşırıqda verilmiş sualların mətndə birbaşa cavabı yoxdur. Şagirdlər yalnız mətndəki məlumatlardan istifadə edib məntiqi nəticə çıxarmaqla bu suallara cavab verə bilirlər.

Mətn daxili sual və tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra müəllim mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək məqsədilə əlavə suallar verir. Suallar belə ola bilər: – *Qlenin ayağa qalxa bilməsi bizə nəyi sübut edir? Fiziki qüsuru olan insanlarda hansı mənəvi keyfiyyətlər olmalıdır ki, həyatda uğur qazana bilsinlər? Əsərin epiqrafı ilə məzmununu əlaqələndirin.*

Şagirdlər **Sinkveyn** üsulunu tətbiq etməklə mətnin ideyası haqqında konkret nəticəyə gəlirlər (məsələn: 1 isim – iradə; 2 sifət – möhkəm, güclü; 3 feil – qazanmaq, tərbiyə etmək, möhkəmlətmək; ifadə – həyatın çətinliyini dəf edən insan; isim – mətnlik).

Mətn üzərində iş bitəndən sonra **Hekayə xəritəsi** çəkilir (səh. 21).

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

1986-cı ildə Cənubi Afrikada doğulmuş Oskar Karlin ayaqları 11 aylığında ikən amputasiya edilmişdi. Uşaq yaşlarında protez ayaqları ilə idman məşqlərinə qatılan Oskar hələ gənc ikən müxtəlif idman yarışlarına qoşulur, yaşadlarından geri qalmırdı.

Oskarın qələbə əzmi ona getdikcə heyratamiz nəticələr qazandırır. Hər qələbəsi sübut edirdi ki, mümkünsüz görünən, əslində, mümkündür.

Oskar 2012-ci ildə Çində keçirilən paralimpiya yarışında 400 metrlik məsafəni 46 saniyəyə qət edərək çempion adını qazanır.

Oskar Karl deyirdi: "İnsanlar düşünür ki, əgər sən fiziki cəhətdən tam sağlam deyilsənsə, yaşamaq üçün də ümid yoxdur. Amma çox nahaq! Həyat bununla bitmir. İnsanlar həyata nikbin baxmalıdırlar. Mənim kimi".

Dinləmə mətni ilə "Dünyanın ən sürətli adamı" mətninin əsas ideyası müqayisə olunur.

Yazı

(St. 3.1.2) Müəllim aşağıdakı yazı tapşırıqlarından birini ev tapşırığı kimi verə bilər: 1. Uşaqlara evdə işləmək üçün fiziki çatışmazlığı olan, lakin həyatda yüksək nailiyyətlər qazanmış bir şəxs haqqında məlumat toplayıb yazılı şəkildə məruzə hazırlamaq tapşırılır. 2. Esse: "*Mümkünsüz görünən, əslində, mümkündür*".

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) Dərsləyin 29-cu səhifəsində verilmiş 8-ci tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Şagirdlər "məktəbdə" sözündə "b" samitinin "p", "məktəbi" sözündə isə "b" kimi tələffüz olunduğunu müəyyənləşdirirlər.

Həmin səhifədə verilən nəzəri material şagirdlər tərəfindən mənimsənilir. 9-12-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 7. TƏCİLİ QAN LAZIMDIR (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Mətni öz təxəyyülü əsasında davam etdirir. Mətni qəhrəmanlardan birinin dilindən nəql etməklə yazır. Mətnin ideyası ilə bağlı düşüncələrini inşa şəklində yazır.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.	Verilmiş mövzuda elan yazır.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Sonu [x'] kimi tələffüz olunan sözlərin yazılış qaydasına riayət edir. K-y əvəzlənməsi ilə bağlı qaydanı nitqində tətbiq edir.

Motivasiya

Şagirdlərə tapşırılır ki, hərə sinifdə lider hesab etdiyi bir şəxsin adını və onun haqqında fikirlərini, yəni müsbət və mənfi keyfiyyətlərini ayrıca vərəqdə qeyd etsin. Müəllim bildirir ki, yazılar anonim qalacaq, odur ki heç kim vərəqdə imza qoymasın.

Vərəqlər müəllimə verildikdən sonra lövhənin yuxarı hissəsində ən çox səs toplamış üç liderin adı, ondan aşağıda isə hər bir lider haqqında qeyd olunmuş keyfiyyətlər yazılır.

Sual: – *Fədakarlıq nə deməkdir? Sizcə, bu liderləri fədakar hesab etmək olarmı? Fədakar olmaq üçün liderlik keyfiyyətlərinə malik olmaq vacibdirmi?*

Şagirdlər fikirlərini söyləyir və əsaslandırırlar.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn 1-ci mətn daxili suala qədər oxunur.

1. Mustafa və Səlim obrazlarına münasibətinizi bildirin. Hansının xarakteri sizdə daha çox rəğbət doğurur? Nə üçün?

Şagirdlərdə obrazları təhlil etməklə mətnin ideyasını müəyyənləşdirmək bacarığı inkişaf etdirilir. Şagirdlərin mətni necə qavradıqlarını öyrənmək məqsədilə Mustafa və Səlimi səciyyələndirmək tapşırılır. Bunun üçün **Obrazlar xəritəsi**ndən istifadə etmək tövsiyə olunur (səh. 20).

2. Sizcə, televiziya ilə verilən xəbərin və Mustafanın düşüncələrinin mətnin məzmunu ilə nə əlaqəsi var?

Burada əsas məqsəd şagirdlərin təxmin etmə bacarığını inkişaf etdirmək, onları fərziyyə söyləməyə həvəsləndirməkdir.

Şagirdlər versiyalarını söylədikdən sonra mətnin oxusu davam etdirilir. Mətn oxunub qurtardıqdan sonra mətnin əsas ideyasını müəyyənləşdirmək üçün 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Dərslikdə 32-ci səhifədəki 3-4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. Mətnin məzmunundan çıxış edərək sözlərin mənaları müəyyənləşdirilib izahlı lüğətdəki mənası ilə müqayisə olunur.

Yazı

(St. 3.1.1, 3.1.4) **Qruplarla iş.** Dərslikdə verilmiş 6-cı tapşırıq qruplar tərəfindən yerinə yetirilir və təqdimatlar dinlənilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) 7-8-ci tapşırıqları yerinə yetirməklə şagirdlər “k” hərfinin sözlərdə ifadə etdiyi səsləri fərqləndirmək bacarıqlarını nümayiş etdirirlər. Dərslikdəki 9-cu tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Şagirdlər “liderlik” sözünə saitle başlayan şəkilçi artırıldıqda “k” samitinin “y” samitinə keçdiyini müəyyənləşdirirlər.

Dərsliyin 33-cü səhifəsində verilmiş nəzəri material şagirdlər tərəfindən mənimsənilir. 10-13-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

10-12-ci tapşırıqlarda şagirdlər *k-y* əvəzlənməsi ilə əlaqədar aldıkları nəzəri biliyi mənimsədiklərini nümayiş etdirirlər.

13-cü tapşırıq yerinə yetirilərkən müəyyən edilir ki, “A” variantındakı söz yalnız bir mənada – “külək” mənasında başa düşülür. Saitle başlayan şəkilçi əlavə edildiyidən *k-y* əvəzlənməsi baş vermişdir. Digər variantlarda isə sözləri “kürək”, “kirpik”, “dəlik” kimi başa düşsək, yenə də *k-y* əvəzlənməsindən söhbət getməlidir. Lakin həmin sözlər “kürə”, “kirpi”, “dəli” kimi başa düşülsə, “y” samiti bitişdirici samit kimi qəbul edilməlidir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 8. XEYİRXAH ƏLİ (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndən baş qəhrəmanın xarakterini səciyyələndirən cümlələri seçməklə əsas fikri müəyyənləşdirir. Bir neçə mətndən çıxan ideyaları müqayisə edir və ortaq ideyanı müəyyənləşdirir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi mətndəki əsas faktları oxuduğu mətndəki faktlarla müqayisə edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Oxuduğu bir neçə mətn əsasında inşa yazır.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Sözdəki yerindən asılı olaraq "q" samitinin yazılış və tələffüz qaydalarına riayət edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Xeyirxah adam kimə deyilir? Bəs xeyriyyəçi kimə deyilir? H.Z. Tağıyev haqqında nə bilirsiniz? Yaxşılıq etmək üçün mütləq dövlətli olmaq lazımdır mı?*

Uşaqlar fikirlərini bildirirlər. Müəllim yönəldici suallar qoya bilər ki, "ehtiyacı olanlara yardım etmək hər bir insanın borcudur" fikri səslənsin. Daha sonra müəllim belə bir sual verə bilər: *"Sağ əl verdiyini sol əl bilməməlidir" deyimini necə başa düşürsünüz?*

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn üç şagird (Əli, müəllim, aparıcı) tərəfindən mətn daxili suallar zamanı fasilə verməklə rollu oyun şəklində oxunur.

1. Sizcə, Əlinin özünü belə aparmasının səbəbi nə idi?

Bu sualın verilməsində əsas məqsəd şagirdlərin təxmin etmə bacarığını inkişaf etdirməkdir.

2. Əli nə üçün bu barədə müəllimlə təkliddə danışmaq istədi?

Əlinin bu hərəkətinə diqqətin yönəldilməsi şagirdlərdə başqalarının hərəkətlərini qiymətləndirmək bacarığının və etik davranış qaydalarına riayət etmək vərdişlərinin formalaşdırılmasına xidmət edir.

Mətn oxunduqdan sonra mətnin əsas ideyası müəyyənləşdirilir.

Qruplarla iş. Şagirdlər qruplara bölünür, aşağıdakı cümlələr yazılmış vərəqlər qruplara (hər qrupa 1 cümlə) paylanır. Hər qrup mətndən vərəqdə

yazılmış fikri təsdiq edən cümlələri müəyyənləşdirir, sonra qrupun lideri həmin cümlələri oxuyur.

1. *Əli heç kəsə bildirmədən sinif yoldaşına kömək etmək istəyir.*
2. *Əli çox diqqətli, onun nəzərindən heç nə yayınmır.*
3. *Əli özü də kasıb ailədən.*
4. *Əli gələcəkdə də xeyirxah insan olacaq.*
5. *Əli böyüklərin məsləhətlərindən yararlanır.*
6. *Əli hesab edir ki, böyük işlər görmək üçün böyüməyi gözləmək lazım deyil.*

3-cü tapşırıq yerinə yetirilir. “İsgəndərin cavabı” mətninin ideyası uşaqlara paylanan cümlələr arasından seçilir.

Dinləmə

Mövlananın bir tələbəsi evlənir. Ziyarətə gələn tələbəsinin geyimindən Mövlana anlayır ki, o, ehtiyac içindədir. Lakin camaat içində utandırmadan ona necə kömək edə biləcəyi barədə düşünür. O qalxıb getmək istəyən tələbəsinə yavaşca deyir:

– Osman, sən əvvəllər çox təvazökar idin, qalxıb gedərkən əlimi öpərdin.

Osman xəcalətlə Mövlanaya yaxınlaşıb əlini öpmək istəyir. Bu zaman Mövlana ovcunda hazır tutduğu qızılları gizlicə Osmanın ovcuna qoyur və deyir:

– Osman, mən istəyirəm ki, tez-tez gəlib əlimi öpəsən!

Osman ovcundakı qızılları möhkəm-möhkəm tutaraq bir tərəfdən sevinir, digər tərəfdən də bu xeyirxah hərəkət qarşısında göz yaşlarını saxlaya bilmir.

(St. 1.1.2) Müəllim mətni səsləndirdikdən sonra şagirdlər dinlədikləri mətnin “Xeyirxah Əli” mətnində hansı hissə ilə səsləşdiyini müəyyənləşdirir və mətnə ad qoyurlar.

Yazı

(St. 3.1.1) 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) Dərsliyin 36-cı səhifəsindəki 5-6-cı tapşırıqlar motivasiya rolunu oynayır. “Q” samitinin yazılışı və tələffüzü ilə bağlı nəzəri material mənimsədilir, 7-10-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 9. ORXAN VƏ TƏPƏL (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Əsərdəki obrazların xarakter və hərə-kətlərini qiymətləndirməklə məndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyən-ləşdirir.	Məndə qarşılaşdığı yeni sözləri lüğət vasitəsilə izah edir.
2.2.2. Mənin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mənin hissələrini məzmununa uyğun başlıqlarla adlandırır.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Fikirlərini mətnə əsaslanaraq sübut edir.
3.1.3. Mənin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.	Dinlədiyi mətni yeni epizodlar əlavə etməklə yazır.
4.1.4. Səit və səmitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Qoşa səmitlə bitən təkhecalı sözlərin yazılış qaydalarına riayət edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Bumeranq nədir?*

Müəllim şagirdlərə bu haqda məlumat verir: – *Bumeranq Avstraliyada yerli əhalinin quş və bəzi heyvanları ovlamaq üçün işlətdikləri elastik ov silahıdır. Bu silahın belə bir xüsusiyyəti var ki, hədəfə dəymədikdə havada öz oxu ətrafında fırlanaraq başlanğıc nöqtəsinə qaydır.*

Müəllim bumeranqın bu keyfiyyətini yaxşılıq və pislik münasibətləri ilə müqayisə edir: – *Bu həyatda kim nə edirsə, özünə edir. Yaxşılıq və pislik də bumeranq kimidir. Nə vaxtsa mütləq geri qaydır. “Nə əkərsən, onu da biçərsən”, “Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına” atalar sözləri də mövzu ilə əlaqələndirilir.*

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn şagirdlər tərəfindən məndaxili sualları cavablandırmaqla oxunur.

1. Sizcə, bu küçüyün Orxanın taleyində nə kimi rol olacaq?

Sual şagirdlərin təxəyyülünü inkişaf etdirir. Şagirdlər küçüyün axşamının səbəbi barədə öz təxəyyüllərinə uyğun fərziyyələr irəli sürürlər.

2. Sizcə, nə üçün Orxan itinə “Təpəl” adı qoymuşdu? Bu sözün mənasını izah edin.

(St. 2.1.1) Bu sual şagirdləri yeni sözün mənasını axtarıb tapmağa, mətn-də olmayan yeni bir informasiyanı əldə etməyə həvəsləndirir. Şagirdlər lüğət vasitəsilə “təpəl” sözünün mənasını izah edir, onun “qaşqa” sözü ilə eynimə-nalı olduğunu müəyyənləşdirirlər.

3. Orxanın rahat gəzməsinin səbəbi nə idi?

Bu sual şagirdlərdə oxuduğu hissədən müəyyən nəticə çıxarmaq bacarı-ğını inkişaf etdirir.

(St. 2.2.2) Dərslikdəki 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Hekayənin giriş, əsas və nəticə hissələri müəyyən olunur. Daha sonra əsas hissə məzmunca bitkin kiçik hissələrə bölünür. Şagirdlər hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırırlar.

Müəllim: – *Orxanın Təpələ etdiyi yaxşılıq onun özünə necə qayıtdı? Mətnin məzmununa uyğun atalar sözləri tapın.*

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir.

YAXŞILIQ ZƏNCİRİ

Xəstəxanada işləyən gənc tibb bacısı üzgün görünən bir xəstəyə gülümsədi. Həmin adamın əhvalı yaxşılaşdı. Vaxtilə ona xeyirxahlıq etmiş bir dostuna təşəkkür məktubu yazdı.

Restoranda nahar edən dostu məktubu oxuyub çox şad oldu, yediyinin haqqını artıqlaması ilə ödədi. Pulun çoxluğundan heyrətlənən ofisiant restoranın böyür-başında hərlənən bir imkansız uşağı öz hesabına yedizdirdi.

Uşaq çox sevindi, çünki iki gün idi dilinə bir şey dəymirdi. O, küçədə gedərkən soyuqdan titrəyən bir küçüyə rast gəldi. Küçüyü qucağına alıb evlərinə gətirdi. Qonşuluqda yaşayan həmin tibb bacısına verdi. Soyuqdan qurtulduğu üçün küçük çox xoşbəxt idi.

Gecə hamı yatmışdı. Evdə yanğın başladı. Küçük evdəkiləri oyadana qədər hürdü. Beləcə, hamı yanğından xilas oldu.

Şagirdlər mətni dinlədikdən sonra bu suallara cavab verirlər:

– *Yaxşılıq zəncirinin neçə halqası oldu? Yaxşılıq zənciri nə ilə başlayıb, nə ilə bitdi?*

Debat: *Əslində, tibb bacısını və onun ailəsini yanğından kim xilas etdi?*

I qrup: Tibb bacısını küçük xilas etdi.

II qrup: Tibb bacısını onun xəstəyə təbəssümü xilas etdi.

Yazı

(St. 3.1.3) Şagirdlərə bir neçə tapşırıq verilə bilər:

1. Dinlədiyiniz mətnə yaxşılıq zəncirinə yeni halqalar əlavə etməklə hekayə qurun.

2. Özünüz yeni bir yaxşılıq zənciri qurub hekayə yazın.

Müəllim kiçik vərəqlərə aşağıdakı cümlələri yazır və şagirdlərə paylayır. Hər bir şagird vərəqində yazılmış parçaya uyğun hekayə və ya situasiya yazır.

1. Bir yaxşılıq et. Salamı birinci sən ver!
Tanıyıb-tanınamamağın vacib deyil!
Məktəbdə, həyətdə, hər yerdə salamlaş...

2. Bir yaxşılıq et. Gülümsə!
Bir az düşün... İnsanlara hər gün verə biləcəyimiz bundan gözəl bir hədiyyə varmı?

3. Bir yaxşılıq et. Qüsurlara göz yum!
Birinin səhvini başqasının yanında üzünə vurma!

4. Bir yaxşılıq et. Bir pisləkdən əl çək!
Bu da bir yaxşılıqdır. Həm də ilk özünə etdiyin yaxşılıqdır!

5. Bir yaxşılıq et. Bunu vərdiş halına gətir!
Hər gücün yetənə əl tut, ona möhtac olduğu ruzini yetir...

6. Bir yaxşılıq et. Amma kimsəyə danışma!
Etdiyin yaxşılığı gizli saxla, heç kəsə bildirmə.

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) Dərsliyin 39-cu səhifəsində verilmiş 5-ci tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Bu tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra nəzəri material mənimsənilir. 6-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 10. HAMININ BİLDİYİ DİL (2 saat)

<i>Standartlar</i>	<i>Təlim nəticələri</i>
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirən cümlələri seçir.
1.2.3. Danışarkən mimika və jestlərdən yerli-yerində istifadə edir.	Nitqinin emosional təsirini artırmaq məqsədilə mimika və jestlərdən istifadə edir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.4. Səit və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən qoşasamitli sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.

Motivasiya

Müəllim uşaqlara suallar yazılmış vərəqlər paylayır. Şagirdlər bir-bir sualları müəllimə ünvanlamaqla səsləndirirlər. Müəllim onlara jest və mimikalarla cavab verir; məsələn:

– *Müəllim, bu gün əhvalınız necədir?* (Müəllim baş barmağını qaldırmaqla “Əla” jestini nümayiş etdirir)

– *Müəllim, olar, beş dəqiqəliyə sinifdən çıxım?* (Müəllim başını bulamaqla “Xeyr” deyir)

– *Müəllim, nəyə görə bu gün direktorumuz hirsli idi?* (Müəllim çiyinlərini qaldırıb əlləri ilə “Nə bilim” jestini nümayiş etdirir)

– *Müəllim, sabahkı tədbirimiz öz qüvvəsində qalır?* (Müəllim “Bəli” mənasında başını tərpədir)

Müəllim: – *Siz mənim cavablarımı başa düşdünüz?.. Bəs bu necə baş verdi, axı mən cavab verərkən heç bir sözdən istifadə etmədim?*

Müəllimin yönəldici sualları ilə şagirdlər jest və mimikanın şifahi nitqdə rolu barədə fikir yürüdürlər.

Oxu

(**St. 2.2.3**) Müəllim şagirdlərin diqqətini 40-cı səhifədəki uşaq rəsmlərinə yönəldir. Şagirdlər rəsmdəki uşaqların mimika və jestlərinə görə onların hiss və duyğularını izah etməyə çalışırlar.

Mətn oxunur. Şagirdlərə əvvəlcədən tapşırıqlar ki, mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirən cümlələri qeyd etsinlər. Bu mətn səssiz oxutdurula bilər. Şagirdlərin sürətli oxuyub-anlama bacarığını yoxlamaq üçün mətnin oxunmasına müəyyən vaxt verilir.

Mətn daxili sual cavablandırılır.

1. Sizcə, nə üçün məhz kəşfiyyatçılar, dalğıcılar və idmançılar jestlərdən daha çox istifadə edirlər?

Bu sual mətndə verilmiş məlumatın səbəbini araşdırmaq və nəticə çıxarmaq bacarığını inkişaf etdirir.

Qeyd. *Dalğıcılar suyun altında danışa bilmədikləri üçün məlumatı jestlərlə ötürürlər. Kəşfiyyatçılar səssiz hərəkət etməli olduqları üçün jestlərdən istifadə edirlər. Beynəlxalq idman yarışlarında idmançılar bir-birinin dilini bilmədikləri üçün jestlərdən istifadə olunur.*

Şagirdlər üzərində iri rəqəmlərlə 1 və 2 yazılmış kartlar hazırlayırlar. Müəllim mətndən bəzi məqamları səsləndirir. Əsas fikir səsləndikdə şagirdlər “1”, ikincidərəcəli fikir səsləndikdə “2” kartını qaldırırlar:

1. *İnsan nə qədər çox dil bilirsə, bir o qədər çox adamla sərbəst ünsiyyətdə ola bilir.*

2. *Üz cizgilərinin ifadəli hərəkəti mimika adlanır.*

3. *Zaur doğma dili ilə yanaşı, gürcü dilini də bildirdi.*

4. *Jest müəyyən duyğu bildirən əl-qol hərəkətləridir.*

5. *Müəyyən peşələrdə müxtəlif jestlərdən istifadə olunur.*

6. *İlkin keçən il atası ilə Bolqarıstana getmişdi.*

7. *Bir çox xalqların özlərinə məxsus jestləri var...*

Danışma

(St. 1.2.3) Səslənən fikirlərin şagirdlər tərəfindən qiymətləndirilməsində fərq olarsa, müəllim tezislərə fasilə verib bu fərqi araşdırma bilər. Bunun üçün müxtəlif cavablar vermiş bir neçə şagirdə “Sən nə üçün bu fikri əsas (ikincidərəcəli) say(m)ırsan?” deyərək suallar verilə bilər.

Qruplarla iş. Şagirdlər 4 qrupa bölünürlər. Onlara mimika və jestlərdən istifadə ilə bağlı tapşırıqlar verilir.

I qrup: *Öz həyatınızda baş verən hər hansı bir hadisəni dostlarınıza danışın. Bu zaman jest və mimikadan düzgün (yerli-yerində) istifadə edin.*

II qrup: *Jest və mimikadan istifadə etməklə bildiyiniz lətifələrdən birini elə danışın ki, dinləyiciləri güldürə bilərsiniz.*

III qrup: *Əzbər bildiyiniz bir şeiri jest və mimikadan istifadə etməklə söyləyin.*

IV qrup: *Dərslikdən 2-ci tapşırığı (səh. 42) yerinə yetirin.*

Şagirdlər qruplarda işə başlamazdan əvvəl müəllim onların nəzərinə çatdırır ki, jest və mimikadan yersiz və ifrat dərəcədə istifadə yolverilməzdir. Bu, nitqə sünilik, qeyri-səmimilik gətirir. Jest və mimikalar nitqin məzmunu ilə həmahəng olmalı, onun emosionallığını, təsir gücünü artırmalıdır.

Təqdimatlardan sonra qruplarla iş davam etdirilir. Hər qrup jest və mimikadan daha yaxşı istifadə edən bir nümayəndə seçir. Müəllim əvvəlcədən jest və mimika ilə ifadə oluna biləcək cümlələr və ifadələr hazırlayır (bu, məşhur

bədii və cizgi filmlərinin adları da ola bilər). Qrup nümayəndələri bir-bir müəllimə yaxınlaşırlar. Müəllim onlara gizli şəkildə cümləni və ya ifadəni göstərir. Şagird jest və mimika vasitəsilə verilmiş ifadəni sinfə izah etməlidir. Cavabın tapılmasında hər bir qrup iştirak edə bilər.

Müəllim belə bir qiymətləndirmə sistemi elan edir:

– *Cavab tapıldığı təqdirdə izah edən qrup 5 bal, cavab tapan qrup 2 bal qazanır. Cavab tapılmadığı təqdirdə heç kimə bal verilmir.*

Müəllimin nəzərinə! 3-cü tapşırıqda qoyulmuş sual şagirdlər üçün çətinlik yarada bilər. Buna görə də müəllim yönəldici suallardan istifadə edə bilər:

– *Bildiyiniz xarici dillərdə “qələbə” mənasını verən hansı sözləri tanıyırsınız?*

– *“Viktoriya” nə deməkdir? Bu sözün ilk hərfi necə yazılır?*

Müəllim şagirdlərin diqqətini dərsliyin 42-ci səhifəsindəki illüstrasiyaya yönəldir.

Yazı

(St. 3.1.2) Araşdırma (ev tapşırığı kimi verilir): – *Aşağıdakı mövzularda məruzə hazırlayıb təqdim edin:*

1. *Müxtəlif idman növlərində istifadə olunan jestlər.*

2. *Hərbi kəşfiyyatda və xüsusi təyinatlı dəstələrdə istifadə olunan jestlər.*

Müəllim tapşırığın əlavə şərtlərini elan edir:

– *3-5 şagird qruplaşıb bir kollektiv məruzə hazırlaya bilər.*

– *Məruzə yazılı şəkildə olmalıdır.*

– *Məruzəni iki spiker təqdim edə bilər (biri çıxış edə, digəri jestləri nümayiş etdirə bilər).*

– *Əyani vəsaitlərlə (plakat, video və s.) müşayiət olunan məruzələrə daha yüksək qiymət veriləcək.*

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) Dərsliyin 42-ci səhifəsində verilmiş 4-cü tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. “Qoşasamitli sözlərin tələffüzü” nəzəri materialı şagirdlər tərəfindən mənimsənilir. 5-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

(Bu dərsdə formativ qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin sosial bacarıqları üzrə özünüqiymətləndirmə və bir-birini qiymətləndirmə cədvəllərindən istifadə etmək daha məqsəduyğundur.)

Dərs 11. ONLAR NECƏ DANIŞIR VƏ OXUYURLAR (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Həyatdan misallar gətirməklə verilmiş mövzu ilə bağlı fikir yürüdür.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Mətndəki əsas fikri formalaşdıran mə-lumatları müəyyən edir.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və uyğun başlıqla adlandırır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözün səs tərkibini onun tələffü-zünə görə müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Görmə və ya eşitmə qabiliyyətindən məhrum olmuş insanlarla qarşılaşmısınız mı? Sizcə, onlar həyatda hansı çətinliklərlə üzləşirlər?*

Şagirdlər həyatda gördükləri və müşahidə etdikləri belə insanlar haqqında danışırlar. Qohumları və ya tanışları arasında belələri olan şagirdlərə əlavə suallar da verilə bilər: – *Onunla necə ünsiyyətdə olursan? Ona fikrini çatdırı bilirsənmi? Onu başa düşə bilirsənmi?..*

Danışma

(St. 1.2.2) Qruplarla iş.

Tədqiqat sualı: – *Görmə və eşitmə qabiliyyətindən məhrum olan insanlara necə kömək etmək olar?*

I qrup: *Görmə qabiliyyətindən məhrum olan insanların oxuya və yazı bilməsi üçün nə edərdim?*

II qrup: *Eşitmə və şifahi nitq qabiliyyətlərindən məhrum olan insanların dinləyə və danışa bilməsi üçün nə edərdim?*

Müəllimin nəzərinə! Bu tapşırıqları verməkdə məqsəd şagirdləri dərsin mövzusu ilə bağlı müstəqil düşünməyə yönəltməkdir. Çox güman ki, uşaqların Brayl əlifbası və daktilologiya (barmaq əlifbası) haqqında məlumatları yoxdur. Lakin bu cür insanlara kömək haqqında kollektiv şəkildə düşünməklə şagirdlər müəyyən fikirlərə gələ bilərlər. Bunun üçün müəllim növbə ilə qruplara yaxınlaşaraq müxtəlif yollarla onları düzgün istiqamətə yönəldə bilər:

– *Unutmayın ki, görmə qabiliyyətindən məhrum olan insanlarda digər hiss orqanları, məsələn, lamisə (əllə hissetmə) daha güclü inkişaf etmişdir. Keçən dərsimizi xatırlayın. Bir-birinin dilini bilməyən insanlar necə ünsiyyətdə olurlar? Belə bir məlumat da verilə bilər:*

– *Bəzi Avropa ölkələrində görmə qabiliyyətindən məhrum olanların yolu keçməsi üçün işıqforda hər rəngə uyğun musiqi çalınır və onlar yolu təhlükəsiz keçə bilirlər.*

Oxu

(St. 2.2.3) “Onlar necə danışır və oxuyurlar” mətninin 1-ci hissəsi oxunur və bu hissədən sonra verilmiş 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə! Bu tapşırıq kurikulumun tələbləri kontekstində Azərbaycan dili fənninin predmetini dərk etmək baxımından əhəmiyyətlidir.

	şifahi nitq	yazılı nitq
anlama	dinləmə	oxu
özünüifadə	danışma	yazı

Mətnin sonundakı 2-ci tapşırıqı yerinə yetirməklə şagirdlər mətndəki əsas məlumatları mənimsədiklərini nümayiş etdirirlər.

(St. 2.2.2) Mətnin tərkib hissələri araşdırılır. Əsas hissə məzmunca bitkin hissələrə bölünür: 1. Görmə qabiliyyətindən məhrum olanların ünsiyyəti. 2. Eşitmə qabiliyyətindən məhrum olanların ünsiyyəti.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Bu dərs üçün iki dil qaydası nəzərdə tutulmuşdur: “Heca və vurğu”, “Sözün səs tərkibinə görə təhlili”. 3-cü tapşırıq “Heca və vurğu” mövzusu üçün motivasiya rolunu oynayır. 4-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər əvvəlki siniflərdən bilirlər ki, sözün fonetik təhlili onun yazılış deyil, tələffüz formasına görə aparılır. Lakin aşağı siniflərdə sait və samitlərin bütün növləri haqqında məlumat verilmədiyindən tam fonetik təhlil tapşırıqları verilmirdi.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 12. DİL QAYDALARI ÜZRƏ TƏKRAR (1 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözün səs və hərf tərkibini müəyyən edir.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Sözlərdəki orfoqramları orfoqrafik normalara uyğun yazır.

Növbəti saatda kiçik summativ qiymətləndirmə keçiriləcəyini nəzərə alaraq şagirdlər müvafiq bölmədə keçdikləri dil qaydaları (fonetika üzrə müəyyən qaydalar) üzrə tapşırıqları (dərslik, səh. 46, tap.1-7) yerinə yetirirlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş “Dil qaydaları üzrə qiymətləndirmə cədvəli” əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

I BÖLMƏ ÜZRƏ KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ

1-9-cu suallar aşağıdakı mətnlə bağlıdır.

Oktyabrın 29-da 5^a sinfində summativ **qiymətdəndirmə** keçirilirdi. 23 şagirddən dördü imtahanda iştirak etmirdi. Müəllim davamiyyəti zəif olan bu şagirdlərin həm də imtahanda iştirak etmədiyini görüb onlar barəsində ... götürməyi qərara aldı.

Ertəsi gün həmin şagirdlər sözü bir yerə qoyub müəllimin otağına gəldilər və belə bir b...hanə gətirdilər: "Müəllim, dördümüz də bir **avtobusla** gəlirdik, yolda təkər partladı. Ona görə də imtahana gecikdik. **Xayış** edirik, bizdən ayrıca imtahan götürəsiniz". Müəllim razılaşdı və bildirdi ki, sabah dərsdən sonra onları qiymətləndirəcək.

İmtahanda verilən sualların cavablarını **əzbərriyən** şagirdlər əminliklə imtahana gəldilər. Müəllim onların hər birini bir **künçdə** otuzdurub imtahan verəqlərini payladı. Verəqdə bir sual var idi: "*Maşının hansı təkəri partlamışdı?*"

1. Belə bir sualı qoymaqda müəllimin məqsədi nə idi?

- A) Şagirdlərin yaddaşını yoxlamaq istəyirdi.
- B) Şagirdlərin müşahidə qabiliyyətini yoxlamaq istəyirdi.
- C) Şagirdləri çox çətinə salmaq istəmirdi.
- D) Şagirdlərin yalanını üzə çıxarmaq istəyirdi.

2. Oktyabrın 29-da imtahanda neçə şagird iştirak edirdi?

- A) 19 B) 20 C) 23 D) 27

3. 1-ci abzasda nöqtələrin yerinə nə yazılmalıdır?

- A) söz B) qeyd C) ölçü D) imtahan

4. Birinci imtahanda iştirak etməyən şagirdlər nə vaxt imtahan verməli oldular?

- A) oktyabrın 30-da
- B) oktyabrın 31-də
- C) noyabrın 1-də
- D) noyabrın 2-də

5. Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun deyil?

- A) Söz danışiqdan keçər.
- B) El bir olsa, dağ oynadar yerindən,
Söz bir olsa, zərbi kərən sındırar.
- C) Yalançının evi yandı, heç kəs inanmadı.
- D) Yalançını evinəcən qovarlar.

6. "Sözü bir yerə qoyub" ifadəsini bir sözlə necə ifadə etmək olar?

- A) fikirləşib B) dərdləşib C) sözləşib D) hazırlaşib

7. Hansı sözdə səslerin sayı hərflərin sayından çoxdur?
A) müəllim B) davamiyyət C) zəif D) imtahan
8. Altından xətt çəkilmiş söz belə tələffüz olunur:
A) [avtobusnan]
B) [aftobusla]
C) [oftobusnan]
D) [afdobusnan]
9. Qırmızı rənglə verilmiş hansı sözdə iki hərfin yazılışı səhvdir?
A) qiymətdəndirmə B) xayış C) əzbərriyən D) künçdə
10. Hansı sözə saitlə başlanan şəkilçi əlavə edilsə, “q” samiti “ğ” ilə əvəzlənməyəcək?
A) vərəq B) otaq C) yumruq D) soraq
11. “Zanbaq” sözünün səs tərkibi ilə bağlı hansı fikir yanlısdır?
A) Sözdə iki sait, dörd samit var.
B) Sözdəki samitlərin hamısı cingiltilidir.
C) Yazılışı və tələffüzündə iki fərq var.
D) Ahəng qanununa tabedir.
12. Hansı söz orfoqrafik normalara uyğun yazılıb?
A) töbə B) şöbə C) nöbə D) tölə
13. Şeirdə hansı söz orfoqrafik normaya uyğun yazılmayıb?
*Arpa çayı aşdı-daşdı,
Sel Saranı aldı qaşdı.*
A) aşdı B) daşdı C) aldı D) qaşdı
14. Hansı sözün ilk saiti dəyişsə, yeni söz yaranmaz?
A) şahid B) qadir C) sahib D) qalib
15. Ardıcılığı davam etdirin.
s, t, x, f ...
A) z, y, m B) l, m, n, r C) ş, ç, p D) k, h, ğ
16. Hansı sözün sonundakı cingiltili samiti kar qarşılığı ilə əvəz etdikdə yeni söz yaranar?
A) sənəd B) qanad C) palıd D) söyüd
17. Hansı sözün son samiti “z” olmalıdır?
A) tənəffü... B) tələffü... C) həssa... D) bəh...

II BÖLMƏ

NİYƏ BELƏ DEYİRİK

Dərs №	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	MMV səh.
13.	Lüğətlər	2.2.3, 2.2.2, 4.1.2, 2.1.1	2	48-49	69-70
14.	Qanadlı misralar	2.2.3, 2.1.2, 2.1.1, 1.1.2, 3.1.2, 1.2.4, 1.2.1, 4.1.2	3	50-53	71-73
15.	Rəvayətli ifadələr	2.2.1, 2.2.3, 1.1.1, 1.2.2, 4.1.2	3	54-56	74-75
16.	Düzmü deyirik	2.1.1, 2.2.2, 1.1.1, 3.1.3, 4.1.2	2	57-58	76-77
17.	Lakonizm nədir	2.2.3, 2.2.2, 2.1.1, 1.2.2, 1.1.2, 3.1.1, 4.1.2	3	59-61	78-80
18.	Dəyirmi masa cəngavərləri	2.2.3, 2.1.1, 3.1.1, 4.1.2	2	62-64	81-83
19.	Rəmzə çevrilmiş adlar	2.2.3, 2.1.1, 1.2.2, 3.1.2, 1.1.2, 4.1.2	3	65-67	84-86
20.	Axillesin dabanı	2.2.1, 1.2.2, 3.1.2, 4.1.2	2	68-69	87-88
21.	Sərhədsiz internet	2.2.3, 2.1.2, 1.2.2, 3.1.1, 2.1.1, 4.1.2	3	70-72	89-91
22.	Birgünlük xəlifə	2.2.1, 2.2.3, 2.1.1, 1.2.3, 4.1.2	3	73-75	92-93
23.	Sözün qüdrəti	2.2.3, 1.1.2, 3.1.4, 4.1.2	1	76	94-95
24.	Dil qaydaları üzrə təkrar	4.1.2	1	77-78	95
KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ			1		96-98
Yekun			29 saat		

Dərs 13. LÜĞƏTLƏR (2 saat)

<i>Standartlar</i>	<i>Təlim nəticələri</i>
2.2.3. Mətdəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Elmi-kütləvi mətdəki əsas məlumatları seçir.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Bədii və elmi-kütləvi mətnin struktur xüsusiyyətlərini fərqləndirir.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözü leksik və qrammatik mənasını fərqləndirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Mənalərini müəyyən etməklə verilmiş sözlərin izahlı lüğətini tərtib edir.

Motivasiya

BİBÖ. Müəllim lövhədə sxem çəkir:

Sözü mənəsi		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Şagirdlər 1-ci iki sütunu doldururlar.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn oxunur və şagirdlər əsas məqamları özləri üçün qeyd edirlər. Oxu bitdikdən sonra müəllim əlavə suallar verir.

- *Leksika nədir?*
- *Leksikologiya nədir?*
- *Bu sözlərin mənşəyi haqqında nə deyə bilərsiniz?*
- *Nə üçün dilin lüğət tərkibi daim dəyişir?*

(St. 2.2.2) 1-ci mətdəxili sualın məqsədi şagirdlərin abzasların məzmununu bir-birindən fərqləndirmək və hər hansı bir fikrin mətdə uyğun yerini müəyyən etmək bacarığını inkişaf etdirməkdir.

Şagirdlərdən bədii və elmi-kütləvi mətnin fərqli xüsusiyyətləri, oxuduqları mətnin hansı mətn növünə aid olduğu soruşulur.

Müəllimin nəzərinə! Aşağı siniflərdə şagirdlər bu iki mətn növü haqqında məlumat almışlar. Bu dərstdə daha çox bədii və elmi-kütləvi mətnlərin tərkib hissələri haqqında müzakirə açmaq tövsiyə olunur.

Süjetli bədii mətn

Giriş – əsas obrazlar haqqında ümumi məlumat verilir.

Əsas hissə – əsərin süjetini təşkil edən hadisələr təsvir olunur.

Sonluq (nəticə) – qəhrəmanların taleyi və ya əsərin ideyası (mənəvi dəyər) əks olunur.

Elmi-kütləvi mətnlər

Giriş – mətnin mövzusu haqqında ümumi məlumat verilir.

Əsas hissə – mətnin mövzunu təşkil edən məlumatlar verilir.

Sonluq (nəticə) – mövzunun əhəmiyyəti haqqında danışılır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Şagirdlər əvvəlcə dərsliyin 49-cu səhifəsində göstərilmiş izahlı lüğətin quruluşu ilə tanış olurlar. Daha sonra müəllim şagirdlərə hər hansı bir sözün mənasını necə izah etmək lazım olduğunu başa salır.

Hər hansı sözün izahının ən sadə yolu həmin sözə eyni və ya yaxın mənə bildirən sözləri tapmaqdır. Lakin sözün geniş izahını vermək üçün əvvəlcə həmin sözün ifadə etdiyi ümumi anlayış tapılır, sonra isə onun xüsusi əlamətləri sadalanır.

Nümunə:

Söz: üzüm

Ümumi anlayış: meyvədir.

Əlamətləri: 1) ağ, qara və sarı rəngdə gilələri olur; 2) salxım şəklindədir.

İzah: Üzüm ağ, qara və ya sarı rəngdə gilələri olan salxımlı meyvədir.

Fəndaxili integrasiya (st. 2.1.1, 4.1.2). Qruplarla iş. 2-ci tapşırıqda verilmiş sözlərin sayını artırıb qruplarla iş təşkil etmək olar. Hər qrup verilmiş nümunə əsasında beş sözdən ibarət izahlı lüğət hazırlayır. Qrupların tərtib etdiyi izahlı lüğətlər müqayisə olunur.

3-cü tapşırıqda əsasən bəzi sözlərin yalnız qrammatik mənaya malik olduğu aydınlaşdırılır.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər aşağı siniflərdə köməkçi nitq hissələri haqqında ümumi məlumat almalıdır.

Nəzəri material mənimsədilir, sözün leksik və qrammatik mənasını fərqləndirmək üçün 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Tapşırığın məqsədi dilimizdə leksik mənə daşımayan sözlərin olduğunu şagirdlərin diqqətinə çatdırmaqdan ibarətdir. 5-ci tapşırıqda “bax” sözünün kontekst daxilindəki mənalarını aydınlaşdırmaq tələb olunur. Bu zaman şagirdlər “bax” sözünün həm mənə çaralarını, həm də bəzi məqamlarda leksik mənə daşımadığını müəyyən edirlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığını qiymətləndirilir.

Dərs 14. QANADLI MİSRALAR (3 saat)

<i>Standartlar</i>	<i>Təlim nəticələri</i>
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Lakonik və sətiraltı məlumat şəklində ifadə olunmuş fikri müəyyən edir.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək sözün məcazi mənasını müəyyənləşdirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Mətndəki əsas faktlara aid sualları cavablandırır.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Verilmiş fikri şərh edir.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Dərin məzmunlu, təfərrüatlı fikri lakonik ifadə edir.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözün həqiqi və məcazi mənasını müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim Nizami Gəncəvidən aşağıdakı şeir parçasını oxuyur:

Sözün qanadları var quş kimi, incə-incə,

Dünyada söz olmasa, nəyə gerek düşüncə?

Yeniliklər törədən bu qoca kainatda

Sözdən kəskin və incə bir şey tapılmaz hətta.

Suallar: – Nə üçün Nizami sözsüz düşüncənin gereksiz olduğunu deyir? “Kəskin və incə söz” nə deməkdir? Kimlər bədii sözün gücündən daha çox istifadə edirlər? “Sözün də quş kimi qanadı var” deyəndə nə başa düşürsünüz?

Oxu

Mətn fasilələr verilməklə ifadəli oxunur. Hər bir şeir parçası haqqında şagirdlərin fikirləri dəyərləndirilir. Mətn daxili suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır.

1. Şeir parçasının ikinci misrasını izah edin. Burada “bir”, “yüz” sözləri nəyə aiddir?

(St. 2.2.3) Burada *bir* və *yüz* sözləri müvafiq olaraq “fikir” və “söz” anlayışlarına aiddir. Belə ki, kiçik bir fikri *yüz* sözlə ifadə etməkdənsə, böyük fikri *bir* sözlə ifadə etmək lazımdır. Məqsəd: şagirdlərdə lakonik deyilmiş fikri izah etmək, sətiraltı söz və ifadələri oxumaq bacarığı inkişaf edir.

2. Şeirin hansı misrasında “yanmaq” sözü “alovlanmaq” mənasında işlənməyib?

(St. 2.1.2) Kontekstdən çıxış edərək sözün həqiqi, yoxsa məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirmək bacarığını inkişaf etdirir.

3. “Kərən” sözünün və “dağı yerindən oynatmaq” ifadəsinin mənasını izah edin.

(St. 2.1.1) Bu tapşırığı yerinə yetirməklə şagird mətndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin kontekstə əsasən müəyyənləşdirdiyi mənasını izahlı lüğətdəki mənası ilə müqayisə edir (*kərən* – *yoğun tir*; *dağı yerindən oynatmaq* – *ağır bir işin öhdəsindən gəlmək*).

4. “Mamır” sözünün mənasını izah edin.

(St. 2.1.1) Sözü kontekstə əsasən izah etmək bacarığını inkişaf etdirir (*mamır* – *rütubətli yerlərdə dağ və qaya üstündə bitən sadəquruluşlu yaşıl bitki*). Əlavə sual: – *Nə üçün şair vətənin sevgisini qazanmaq üçün mamır olub qayada bitməyə hazırdır?*

5-ci tapşırıq. “Kredo” sözü ilə yaxınmənalı sözlər müəyyənləşdirilir (amal, məslək, əqidə).

Dinləmə

Müəllim Ülvü Bünyadzadənin şeirinin tam variantını səsləndirir və bildirir ki, Ülvü 1982-ci ildə yazdığı bu şeiri sinif yoldaşlarına ithaf etmişdir:

VƏTƏN ÜÇÜN ÖLMƏLİYİK

Biz öz ömür sazımızda

"Dilqəmi"ni bilməliyik.

Leylimizin üreyini

Məcnun kimi sevməliyik.

Bisütunu biz də yaraq,

Çənsiz Çənlibellər quraq.

Sazımızda ağlayaraq,

Biz həyatda gülməliyik.

Döyüşlərdə yağrulmuşuq,

Gələcəyə qaranquşuq.

Həyat üçün doğulmuşuq,

Vətən üçün ölməliyik!

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir.

AND

Mən – Bünyadzadə Ülvü Yusif oğlu həyatımda ilk və son dəfə öz vicdanım qarşısında and içirəm: bir elin, bir millətin adını təmsil etdiyimi heç zaman unutmaya-
cağam; Azərbaycan torpağımın qürurdan, qeyrətdən yoğrulmuş adını müqəddəs tu-
tacaq, bu ada ləkə vurmaq istəyən bütün ünsürlərə qarşı duracağam; öz azərbaycanlı
varlığıma, vicdanıma, məsləhiyyəmə, əsil-nəcabətimə, damarlarımda axan azərbaycanlı
qanına layiq oğul olacaq, qorxaqlığı, alçaqlığı, yaltaqlığı özümə yaxın buraxmayacaq,
nəyin bahasına olursa-olsun öz azərbaycanlı "mən"imi təsdiq edəcəyəm.

Əgər vədimə xilaf çıxsam, qoy anamın südü, elimin çörəyi mənə haram olsun,
vətən üzü görməyim.

İmza: B.ÜLVİ. 10.09.89.

Dinləmə mətni ilə bağlı suallar:

"...Öz azərbaycanlı "mən"imi təsdiq edəcəyəm" cümləsində "mən" sözünün
anlamını izah edin. Bu sözün həqiqi və ya məcazi mənada olduğunu müəy-
yənləşdirin. Sizcə, Ülvü öz azərbaycanlı "mən"ini necə təsdiq etdi? Hər kəs
azərbaycanlı "mən"ini təsdiq etmək üçün nələr etməlidir? Ülvinin öz vicdanı
qarşısında içdiyi anda müasir dövrdən çıxış edərək nəyi əlavə edərdiniz?

Yazı

(St. 3.1.2) 6-cı tapşırıq. Şagirdlər verilmiş mövzuda məlumat toplamaqla
məruzə yazıb çıxış edirlər.

Danışma

(St. 1.2.4) 7-8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlər obrazlı ifadələrin
üstünlük təşkil etdiyi dərin məzmunlu şeir parçalarının oyatdığı təəssüratlar
haqqında danışirlər. Bununla bağlı qruplarla və ya cütlərlə iş şəklində əlavə
tapşırıqlar verilir. Qruplara şeirlə ifadə olunmuş kəlamlar verilir. Onlar verilmiş
nümunədə ifadə olunmuş fikri və onun ifadə formasını təhlil etməlidirlər;
məsələn:

Vətən daşı olmayandan
Olmaz ölkə vətəndaşı.
Məmməd Araz

Kim qoruya bilməyirsə
öz yurdunu-yuvasını,
Udmasın yurd havasını.
Kim qorumur öz dilini,
İtsin mənim gözümdən qoy ilim-ilim.
Xəlil Rza

(St. 1.2.1) 9-cu tapşırıq yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 10-14-cü tapşırıqlar sözün məcazi mənası ilə bağlı dil
qaydalarının mənimsənilməsinə xidmət edir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri
əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 15. RƏVAYƏTLİ İFADƏLƏR (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Mətnə deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoepik normalara uyğun oxuyur.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətnə ümumiləşmə aparır və nəticə çıxarır.
1.1.1. Danışanın fikrini verdiyi suallar əsasında aydınlaşdırır.	Suallar verməklə dinlədiyi mətndəki əsas fikri müəyyən edir.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Məruzə edərkən fikirlərini topladığı faktlarla əsaslandırır.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Frazeoloji birləşmələri sərbəst söz birləşmələrindən fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – “Sükanı belə saxla” deyimini nə zaman işlədilir? Bu deyim dilimizə necə gəlib?

Daha sonra “Əhməd haradadır?” filmindən müvafiq epizod nümayiş etdirilir. Əhmədin yaşadığı yataqxanana yoxlamağa gələn komendant otağın səliqəsindən məmnun qalıb gedərkən “Afərin, uşaqlar. Sükanı belə saxla. Ar-dımca!” söyləyir. Məhz bu filmədən sonra “Sükanı belə saxla” ifadəsi dilimizdə zərbi-məsələ çevrilib.

Oxu

(St. 2.2.1) Mətnin oxunması mərhələlərlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən həyata keçirilir. Müəllim oxuyarkən sözlərin düzgün tələffüzü ilə bağlı özündə qeydlər aparır (bax: “Oxu texnikasının qiymətləndirilməsi cədvəli”, səh. 32). Şagirdlərin diqqəti 1-ci mətn daxili suala yönəldilir.

1. Sizcə, şair bu hərəkəti ilə nə demək istəyirdi?

(St. 2.2.3) Bu sual şagirdlərdə oxuduğu mətnə nəticə çıxarmaq və ya təxmin etmək bacarığı formalaşdırır.

2. Dialoqda hansı nitq etikətlərinə rast gəldiniz?

Fəndaxili (şaqli) integrasiya. Bu sual şagirdlərin diqqətini dialoq zamanı istifadə olunan nitq etikətlərinə yönəltməyə, nitq etikətlərindən istifadə məqamlarını düzgün müəyyənləşdirməyə xidmət edir. Burada şagirdlər işlədilmiş nitq etikətlərinin nə üçün yerinə uyğun olmadığını izah edirlər.

3. “Süleymana qalmayan dünya” ifadəsi hansı hallarda işlədilir?

Bu sual şagirdlərin mətndən nəticə çıxarmaq, ifadələri məqamına uyğun işlətmək bacarığının inkişafına xidmət edir. Bu ifadə öz gücünə, dövlətinə həddindən artıq arxayın olan, özünü hamıdan üstün tutan insanlar haqqında deyilir.

Dinləmə

(St. 1.1.1) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Deyilənə görə, Süleyman peyğəmbərin barmağında üzərində “Bu keçəcək” yazısı olan üzüyü var imiş. Nəyəsə çox əsəbiləşəndə və ya qanı qaralanda yazıya baxar və hirsli soyuyarmış. Lakin bir dəfə o, üzüyə baxanda nəinki sakitləşmədi, əksinə, daha da özündən çıxdı. Üzüyü barmağından çıxararaq yerə atdı. Bu zaman gözü üzüyün iç tərəfindəki yazıya sataşdı. Üzüyü götürüb baxdı. İç üzündə bu sözləri oxudu: “Bu da keçər”. Süleyman gülümsəndi və üzüyü yenidən barmağına taxdı”.

Suallar: – *Mətndən nə nəticə çıxardınız? Mətnlə bağlı hansı suallarınız var? Nəyi başa düşmədiniz?*

Tapşırıq: – *“Qanı qaralmaq”, “hirsli soyumaq”, “özündən çıxmaq”, “gözü sataşmaq” ifadələrinə yaxın və əksmənalı sözlər deyir.*

Danışma

(St. 1.2.2) **Layihə.** Şagirdlər qrup şəklində bir sıra rəvayətli ifadələrin mənşeyini araşdırırlar. Bunun üçün 3 qrupa ayrılıb aşağıdakı mövzulardan birində məruzə hazırlayırlar: 1. *Filmlərdən dilimizə gələn ifadələr.* 2. *Lətifələrdən yaranan ifadələr.* 3. *Hər hansı bir tarixi şəxsiyyətlə bağlı ifadələr.*

Bu layihə də ev tapşırığı kimi verilir. Layihə üzərində iş müddəti, istifadə olunacaq mənbələr müəyyənləşdirilir. Layihə üzərində işlər başa çatdıqdan sonra şagirdlər təqdimatla çıxış edirlər.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 4 və 5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Frazеoloji birləşmələrlə bağlı nəzəri material mənimsədir. 6 və 7-ci tapşırıqlara əsasən yaxınmənalı və ya əksmənalı frazeoloji birləşmələr qarşılaşdırılır. Şagirdlərdən “*vədinə xilaf çıxmaq*”, “*ağırmayan başına dəsmal bağlamaq*”, “*yaman yerdə axşamlamaq*” və s. frazeoloji ifadələrin mənası soruşulur.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 16. DÜZMÜ DEYİRİK (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin tərkib hissələri haqqında suallara cavab verir.
1.1.1. Danışanın fikrini verdiyi suallar əsasında aydınlaşdırır.	Dinlədiyi mətndəki əsas fikirləri sual formasında ifadə edir.
3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.	Təxəyyülünə uyğun yazdığı mətndə fikirləri məntiqi ardıcılıqla ifadə edir.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Çoxmənalı sözlərin mənalarını fərqləndirir.

Motivasiya

Şagirdlərin diqqəti 4-cü sinifdə ("Azərbaycan dili" dərsliyi, səh. 42) öyrənilmiş "Bağa baxarsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar" və "Su kiçiyin, yol böyüyün" atalar sözlərinə yönəldilir. Bu ifadələr haqqında öyrəndikləri soruşulur: – *1-ci atalar sözündə "dağ" sözü hansı mənada işlənib? Bəs 2-ci atalar sözü ilə bağlı nə deyə bilərsiniz? Bu atalar sözünü hansı məqamlarda işlədirik? İlk variantı necə olub?*

Müəllimin nəzərinə! Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, 1-ci atalar sözündə "dağ" sözü "dərd" mənasında işlənmişdir. 2-cidə isə "su" sözü vaxtilə "suç" (günah) kimi işlənmiş, zaman keçdikcə təhrif olunmuşdur.

Şagirdlər sualları cavablandırdıqdan sonra müəllim müasir dövrümüzə dəyişmiş, təhrif olunmuş şəkildə gələn başqa ifadələrin mənalarını öyrənmək üçün şagirdlərin diqqətini dərslikdəki mətnə yönəldir.

Oxu

(St. 2.1.1) Mətni oxuduqdan sonra şagirdlər mətndəki kontekstdən çıxış edərək "manqust" və "bəlge" sözlərini izah edirlər.

(St. 2.2.2) 1-ci tapşırıq yerinə yetirilərkən şagirdlərin əsas fikri müəyyənləşdirmək və düzgün ifadə etmək bacarığı yoxlanılır.

Mətn kiçik olsa da, kifayət qədər mürəkkəb struktura malikdir. Belə ki, onun tərkibində iki məsələ bağlı bitkin mətn var. 2-ci tapşırığı yerinə yetirməklə şagirdlər mətnin tərkib hissələri haqqında fikir yürüdürlər.

Dinləmə

(St. 1.1.1) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirməzdən əvvəl şagirdlərə tapşırır ki, mətndə vacib saydıqları fikirləri qeyd etsinlər. Bu məqsədlə mətn iki dəfə oxunur.

QƏDİR AĞACI

Məcəzi mənada, bəzən hətta istehza ilə “qədrini bilmək, qiymətləndirmək” mənasında işlətdiyimiz “qədir ağacı əkmək” ifadəsinin yaranması ilə bağlı ehtimallar maraqlıdır. Müəyyən şəxsə hörmət əlaməti və ya yaşıllıq, kölgəlik yaratmaq məqsədilə ağac əkmək adəti bir sıra xalqlarda geniş yayılmışdır. Belə görünə bilər ki, bu “qədir ağacı” ifadəsi də elə “qədir-qiymət” anlayışı ilə əlaqədardır. Lakin tədqiqatlardan məlum olmuşdur ki, qədir ağacı dəqiq ünvanı olan ağacdır. “Qədir ağacı” ifadəsi “kedr” ağacından təhriflə düzəlmişdir. “Kedr” latınca “cedrus” sözündəndir. Bir sıra türk dillərində kedr və ya kedir adlanan bu ağac Azərbaycan dilində “sidr” adlanır; bu, ərəb mənşəli sözdür. Sidr ağacı möhkəmlik və uzunömürlülük rəmzi hesab olunur. Bir zamanlar qədim Finikiya ərazisini bürümüş sidr ağacları möhkəm, davamlı tikinti materialı hesab olunurdu. Sınmayan və çürüməyən bu ağacdən qədimlərdə bütlər, kiçik heykəllər hazırlayırdılar. İfadənin məcəzi mənası da buradan meydana gəlmişdir: kiminsə adını əbədləşdirmək məqsədilə heykəlini xatırladan ağac əkmək. Tarixdə, nadir hallarda olsa da, bəzi hökmdarların şərəfinə sidr ağacları əkilməsi faktları məlumdur.

Mətnin tam mənimsənilməsinə təmin etmək üçün müəllim **“Sual müsabiqəsi”** üsulundan (səh.25-26) istifadə edir (şagirdlərin öz qeydləri əsasında).

Yazı

(St. 3.1.3) Qruplarla iş. Şagirdlər bir neçə qrupa bölünürlər. Hər qrupa bir məsəl verilir (“Əti sənin, sümüyü mənim”, “Dəvəsi ölmüş ərəb”, “Bişmiş toyuğun gülməyi gəlir”, “Saqqalım yoxdur, sözüm keçmir”). Qrup üzvləri müzakirə etməklə müvafiq məsəlin mənşəyi ilə bağlı təxəyyüllərinə uyğun rəvayət uydurmalıdırlar.

Təqdimatlar dinlənilir və müzakirə olunur.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 3-cü tapşırıq motivasiya xarakteri daşıyır.

4-cü tapşırıq yerinə yetirilməklə çoxmənalı sözlərin semantik xüsusiyyətləri mənimsənilir.

Müəllim şagirdlərin diqqətini Kaşğarının lüğətindən gətirilmiş cümlədəki “yılan” (ilan) sözünə yönəldir. Bildirilir ki, ahəng qanunu bütün türk dillərinin, o cümlədən Azərbaycan dilinin əsas fonetik qanunudur.

Əlavə tapşırıq: – *Kaşğarının lüğətindən gətirilmiş nümunəyə əsaslanaraq “ılan” sözünün türk mənşəli söz olduğunu sübut edin.*

Şagirdlərin fikirləri dinləndikdən sonra bildirilir ki, “ılan”, “ilgim”, “ıldırım” və bu kimi sözlər vaxtilə “yılan”, “yılğım”, “yıldırım” kimi işlənmişdir. Mahmud Kaşğarının lüğətindən gətirilən nümunə də bunu sübut edir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 17. LAKONİZM NƏDİR (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Məndə rast gəldiyi ifadənin sətiraltı mənasını müəyyənləşdirir.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və uyğun başlıqla adlandırır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Məndə rast gəldiyi yeni sözlərin izahlı lüğətini tərtib edir.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Fikirlərini əsaslandırmaq üçün arqumentlər gətirir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi məndəki bəzi məqamları oxuduğu məndəki fikirlərlə müqayisə edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Verilmiş atalar sözünü ideya kimi seçərək hekayə yazır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Omonimlərlə çoxmənalı sözləri fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim lətifə danışır:

“Molla Nəsrəddinə deyirlər:

– Molla, görürsən, aş aparırlar.

Molla deyir:

– Mənə nə?

– Axı sizə aparırlar...

– Sənə nə?”

Müəllim: – *Mollanın qısa cavabını ətraflı izah edin. O bu cavabı ilə nə demək istəyirdi?*

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərin cavabları tam olmasa, müəllim belə bir izahat verə bilər: – *Mollanın iki sözdən ibarət bu cavabında böyük məna vardır. Əvvəlcə o heç kimin işi ilə maraqlanmadığını bildirir, sonra isə başqasına da heç kimin işinə qarışmamağı tövsiyə edir. Bu cür az sözdən ibarət olub özündə böyük məna daşıyan cavablar “lakonik cavablar” adlanır. İndi oxuyacağımız məndə bu ifadənin mənşəyi izah olunur.*

Oxu

(St. 2.2.3) 1-ci məndəxili suala qədər şagirdlər mətni səssiz oxuyurlar.

Müəllimin nəzərinə! Müəllim şagirdlərin oxu sürətini yoxlamaq üçün vaxt təyin edə bilər. Bu vaxt ərzində şagirdlər mətnin müvafiq hissəsini oxuyub mənimsədiklərini nümayiş etdirməlidirlər. Şagirdlərdə şüurlu və sürətli oxu

vərdişlərini (summativ qiymətləndirmə zamanı məhz bu vərdişlər yoxlanılacaq) inkişaf etdirmək üçün vaxtaşırı bu metoddan istifadə etmək tövsiyə olunur. Ayrılmış vaxt bitdikdən sonra müəllim bu hissədə şagirdlərin rast gəldiyi yeni söz və ifadələr, onların mənşəyi haqqında suallar verir.

1. Lakonizm şifahi xalq ədəbiyyatının hansı janrına xasdır?

Bu, şagirdin intellektini və dünyagörüşünü yoxlamağa yönəlmiş sualdır. Belə ki, lakonizm atalar sözü və məsəllərə xasdır. Xalq müdrikliyinin ifadəsi olan bu janrda fikir yığcam, məna dərin olur.

2. Bu cavabla spartalılar nə demək istəyirdilər?

Bu suala cavab verməklə şagird lakonik ifadənin daşdığı dərin mənanı izah etmək bacarığını nümayiş etdirir.

3. Sizcə, Leonid İran elçisinə necə cavab verdi? Öz cavab variantınızı düşündükdən sonra kitabı tərsinə tutun və Leonidin cavabını oxuyun. Öz variantınızla müqayisə edin.

Bu tapşırıq əsasən şagirdlər situasiyaya uyğun lakonik ifadələr formalaşdırmağa çalışırlar. Bu işə onların fikri dərin və yığcam ifadə etmək bacarığının inkişafına xidmət edir.

(St. 2.2.2) Dərslikdəki 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlər oxuduqları mətnin tərkibindəki kiçik mətn parçalarını müəyyən edir, onları müvafiq başlıqla adlandırır və bu hissələr arasındakı məzmun əlaqəsini müəyyənləşdirirlər.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Dərslikdəki 6-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər bu mətnə öyrəndikləri yeni söz və ifadələrin izahlı lüğətini tərtib edirlər. Mətnə tanış olmayan digər sözlər seçilə bilər (qamış, nizə, məhrumiyyət, obrazlılıq, ikrah, əzm və s.).

Fəndaxili inteqrasiya (st. 2.1.1, 3.1.3). Dərslikdəki 7-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Molla Nəsrəddin yolla gedirdi. Çiyindən asdığı kisədən kişmiş götürüb yeyirdi. Bərk külək əsirdi. Molla hər dəfə əlindəki kişmiş ağzına qoymaq istəyəndə külək kişmiş əlindən alıb aparırdı. Bu vaxt qonşusu qarşısına çıxır. Kişi Mollanın nə iş yediğini görüb soruşur:

– Molla, nə yeyirsən?

Molla cavab verir:

– Külək belə əssə, heç nə”.

Şagirdlər Mollanın lakonik cavabını genişləndirərək ifadə edirlər.

Yazı

Fəndaxili integrasiya (st. 3.1.1, 1.2.4). **Qruplarla iş.** Şagirdlər 4 qrupa bölünürlər. Müəllim hər qrupa bir atalar sözü yazılmış vərəq verir. Şagirdlər elə bir mətn düşünüb yazmalıdırlar ki, sonda qəhrəmanlardan biri həmin atalar sözünü səsləndirsin.

I qrup: *Sən saydığını say, gör fələk nə sayır.*

II qrup: *Zərərin yarısından da qayıtmaq xeyirdir.*

III qrup: *Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.*

IV qrup: *Pisliyi torpağa əkdilər, göyermədi.*

Yazı işləri hazır olduqdan sonra qruplar vərəqlərini saat əqrəbi istiqamətində bir-birinə ötürür. Hər qrupda digər qrupun işi müzakirə olunur, yazılmış mətnlər müxtəlif parametrlər üzrə qiymətləndirilir, lazım gələrsə, qrup müvafiq atalar sözü ilə bağlı öz variantını hazırlayır.

Qruplar bir-birinin işinə tənqidi münasibət bildirməklə təqdimat edir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Dərslikdəki 8 və 9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir. 9-cu tapşırıqdakı “biz” sözünün ifadə etdiyi mənalar dəqiqləşdirilir. Sualın cavabının birmənalı olmamasının səbəbi aydınlaşdırılaraq müəyyən olunur ki, buradakı “biz” həm şəxs əvəzliyi, həm də isim (pinəçilərin istifadə etdiyi alət) kimi başa düşülə bilər.

Omonimlərlə bağlı nəzəri məlumat mənimsədilir.

10 və 11-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Tapşırıqlarda işlənən omonim sözlərin müxtəlif nitq hissələrinə aid olduğu nəticəsi çıxarılır. 2-ci misrada işlənmiş “sarı” sözünün yalnız qrammatik mənaya malik olması şagirdlərin nəzərinə çatdırılır. 1-ci şeir parçasında “sarı” sözü sifət, qoşma və feil kimi işlənmişdir. 2-ci şeir parçasında “yaz” sözü isim və feil kimi işlənmişdir.

Tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra omonimləri çoxmənalı sözlərdən fərqləndirən xüsusiyyətlər izah edilir.

12-ci tapşırıq yerinə yetirməklə şagirdlər bəzi sözlərin həm omonim, həm də çoxmənalı söz olduğunu müəyyənləşdirirlər. **13-cü tapşırıq** şagirdlərdə lüğətlə iş bacarığını inkişaf etdirir.

Danışma

(St. 1.2.2) Debat. **14-cü tapşırıqda** mənasından asılı olaraq müxtəlif vurğu ilə tələffüz edilən sözlər verilmişdir. Şagirdlər bu sözlərin omonim olub-olmadığını isbat edən arqumentlər gətirməlidirlər. (Sözdə vurğunun yeri dəyişirsə, deməli, sözün deyilişi fərqlənir. Belə çıxır ki, bu cür sözlər omonimin tərifiə uyğun gəlmir.)

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 18. DƏYİRMİ MASA CƏNGAVƏRLƏRİ (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki faktları ümumiləşdirməklə nəticə çıxarır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Verilən mövzu üzrə inşa yazır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sinonim sözlər arasındakı fərqli mənə çalarlarını müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim dəyirmi masa ətrafında keçirilmiş dövlət əhəmiyyətli və ya beynəlxalq görüşləri əks etdirən şəkillər və ya videomateriallar nümayiş etdirir. Müəllim: – *Yəqin ki, siz də dəyirmi masa ətrafında keçirilən görüşlər haqqında oxumuş və ya eşitmisiniz. Bəzən bu görüşlər hətta kvadrat masa arxasında keçirilsə belə, onu dəyirmi masa adlandırırlar. Sizcə, bunun səbəbi nədir?*

Şagirdlər bu haqda fikirlərini söyləyirlər. Bu fikirlər lövhədə qeyd olunur. Mətn oxunandan sonra şagirdlərin əldə etdikləri biliklər bu fərziyyələrlə müqayisə edilir.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Digər şagirdlər oxunan hissəni dərslikdən izləyir və mətn daxili sualların cavablandırılmasında iştirak edirlər.

Mətn daxili sualların şərhı

1. Hersoq, baron, ...

Hansı söz bu ardıcılıqı davam etdirə bilər?

A) prezident B) kral C) qraf D) professor

Bu sual şagirdlərdən diqqətli və məntiqi oxu ilə yanaşı, müəyyən söz ehtiyatı və intellekt tələb edir. Mətnə aydın olur ki, “kral”, “prezident” dövlət başçıları, “hersoq” və “baron” isə kraldan kiçik olan zadəgan titullarıdır. Tapşırıqda zadəgan titullarını davam etdirən sözü tapmaq tələb olunur. “Professor”un elmi titulu olduğu nəzərə alınsa, ardıcılığı “qraf” sözü davam etdirir. Hersoq, baron və qraf orta əsrlərdə Avropada zadəgan rütbələri olub. Şagirdlər bu sözlərlə tanış deyilsə, izahlı lüğətdən istifadə edə bilərlər.

Müəllim bu sualın cavab variantlarını Azərbaycan müstəvisinə də gətirə bilər: A) padşah B) bəy C) tacir D) vəzir. Bu cavab variantları arasında “bəy” zadəgan titulusdur.

2. Nəyə görə şəhərdə hər yer bağlı idi?

Suala cavab şagirdlərdən diqqətli oxu tələb edir. Mətnin əvvəlki hissələrindən bu suala cavab tapmaq mümkündür.

3. Qardaşların xarakteri haqqında nə deyə bilərsiniz?

Sual məndəki obrazları səciyyələndirmək bacarığının inkişafına xidmət edir. Şagirdlər Arturun mərd, ürəyiaçıq, qoçaq, Keyin isə məsuliyyətsiz, başqasının əməyini öz adına çıxan və yalançı olduğunu məndən gətirdikləri faktlarla əsaslandırma bilərlər (**Obrazlar xəritəsi**, səh. 20).

4. Mətnin sonuncu cümləsini tamamlayın.

Bu tapşırıq şagirdlərin məndəki əsas faktları müəyyənləşdirməklə fikri tamamlamaq, nəticə çıxarmaq, ümumiləşdirmək bacarığını inkişaf etdirir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətn daxilində mənası anlaşılmayan sözlər seçilir (turnir, zindan, dəstək, tiyə, qəsr və s.). Sözlərin mənası kontekstə əsasən müəyyənləşdirilir və lüğətlərdəki mənası ilə müqayisə olunur.

Yazı

(St. 3.1.1) Şagirdlər “Yaxşı lider necə olmalıdır?” mövzusunda esse yazırlar. Hər bir şagird yazdığı esseni öz parta yoldaşı ilə dəyişir və aldığı mətni diqqətlə oxuyub sinfə təqdim edir. Bu zaman şagirdlər yoldaşlarının yazısına öz tənqidi baxışlarını nümayiş etdirməlidirlər.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 5-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqların verilməsində əsas məqsəd şagirdlərin sözlərin aid olduğu mənə qrupunu müəyyənləşdirmək, omonim və çoxmənalı sözləri fərqləndirmək bacarığını inkişaf etdirməkdir. Bu tapşırıqlar eyni zamanda sinonimlərlə bağlı nəzəri materialın keçirilməsinə hazırlıq məqsədi daşıyır. Nəzəri material mənimsəniləndikdən sonra dərslikdəki 10 və 11-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Əlavə tapşırıqlar. Müəllim aşağıdakı tapşırıqlardan istifadə etməklə şagirdlərin dil qaydaları üzrə bilik və bacarıqlarını möhkəmləndirə bilər.

Şagirdlər Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirindən aşağıdakı iki bənd şeiri yazır və sualları cavablandırırlar.

1. Mətdən yaxınmənalı sözləri seçin.

El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənimdən,
Anam, doğma vətənimdən!
Ayrılar mı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!

Şeir in başqa bir bəndində həmin sözlərə mənaca uyğun gələn sözləri tapıb sinonim cərgə qurun.

Mən bir uşaq, sən bir ana,
Odur ki bağliyam sana.
Hankı səmtə, hankı yana
Hey ucsam da, yuvam sən sən,
Elim, günüm, obam sən sən.

Bu tapşırığın verilməsində məqsəd şagirdlərin sinonim cərgə təşkil edən sözlərlə bağlı söz ehtiyatını zənginləşdirməkdir.

2. Verilmiş sözlərdən söz birləşməsi düzəldin (mötərizədə verilənlər müəllimə kömək məqsədi daşıyır).

1. Sıx, qalın (meşə, saç, kitab, parça, divar)
 2. Xırda, balaca, kiçik (əl, pul, uşaq, çanta, dəftər, qardaş, otaq)
 3. Uca, hündür, yüksək (dağ, ağac, hasar, adam, hərərət, təzyiq, vəzifə)
- Sinonimləri söz birləşməsi daxilində bir-biri ilə əvəz edin.

Bu tapşırığı yerinə yetirməklə şagirdlər belə bir nəticəyə gəlirlər ki, sinonimlər heç də həmişə bir-birini əvəz edə bilmir. Sinonim cərgədəki sözlərin özünəməxsus mənə çaları var.

3. Sağ və sol sütunlarda verilmiş sözləri tutuşduraraq sinonim cütlükləri xətlə birləşdirin.

1) gözəl	A) böyük
2) qoca	B) çirkli
3) iri	C) qəşəng
4) tək	D) balaca
5) kiçik	E) ahıl
6) natəmiz	F) yalqız

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 19. RƏMZƏ ÇEVİRİLMİŞ ADLAR (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Məndəki məlumatları ümumiləşdirərək nəticə çıxarır.
2.1.1. Lügətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Sözlərə əksmənalı sözlər taparaq mənasını izah edir.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Oxuduqlarından misallar gətirməklə verilmiş mövzu ilə bağlı fikir yürüdür.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən topladığı məlumatlara öz fikir və mülahizələrini də əlavə etməklə təqdimat hazırlayır.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi mətnin ideyasını müəyyənləşdirir.
4.1.2. Sözlərin səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Əksmənalı sözlərdən nitqində düzgün istifadə edir.

Motivasiya

Müəllim əvvəlcə sinifdəki qızlara müraciət edir:

– “Qaraca qız” əsərini xatırlayın. Sizi Qaraca qız adlandırırsalar, nə düşünersiniz?

Sonra oğlanlara müraciət olunur:

– Heç böyüklərdən “Bu ki əsl Koroğludur” ifadəsini eşitmisiniz? Bu ifadəni işlətməklə onlar nə demək istəyirlər?

Şagirdlərin fikirləri dinlənir və müzakirə olunur.

Oxu

Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Digər şagirdlər oxunan hissəni dərslərdən izləyir və məndaxili sualların cavablandırılmasında iştirak edirlər. Məndə əsas məqamları qeyd edirlər ki, sonda veriləcək sualları cavablandırma bilsinlər.

1. Oxuduğunuz abzasın son cümləsində nöqtələrin yerinə hansı söz uyğun gəlir?

(St. 2.2.3) Bu sualın məqsədi şagirdin məndə rast gəldiyi məlumatları ümumiləşdirməklə nəticə çıxarmaq bacarığını inkişaf etdirməkdir.

2. Sizcə, bu anda Novruzəli nə edir?

Burada əsas məqsəd şagirdləri hadisələrin davamını təxmin etməyə, fərziyyə söyləməyə və sözügedən əsəri oxumağa həvəsləndirməkdir.

3-cü tapşırıqda məqsəd şagirdlərin mətndəki əsas fakt və məlumatları qeyd etməklə yadda saxlamaq bacarığını inkişaf etdirməkdir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətdən tanış olmayan sözlər seçilir (*sərgüzəşt, tükənməz, sovqat, sadələvh, təşrif buyurmaq* və s.), mənası üzərində iş aparılır. Mətdə obrazları səciyyələndirən sözlərə əksmənalı sözlər tapılır (*xəsis–əliaçıq, sadələvh–çoxbilmiş, avam–savadlı, acgöz–gözütöx* və s.).

Danışma

(St. 1.2.2) Qruplarla iş. 3-5-ci tapşırıqlara əsasən qruplarla iş təşkil etmək olar.

I qrup: *Oxuduğunuz nağıllar və ya baxdığınız cizgi filmləri əsasında müsbət keyfiyyətlərin daşıyıcısı olan obrazlar seçib həmin obrazları səciyyələndirin.*

II qrup: *Oxuduğunuz nağıllar və ya baxdığınız cizgi filmləri əsasında mənfi keyfiyyətlərin daşıyıcısı olan obrazlar seçib həmin obrazları səciyyələndirin.*

III qrup: *Heyvanlar haqqında oxuduğunuz əsərlərdə və baxdığınız filmlərdə yadda qalan heyvan obrazlarını səciyyələndirin (5-ci tapşırıq).*

Müəllim müəyyən xatırlatmalarla şagirdlərin səmərəli işləmələrinə kömək edə bilər; məsələn, III qrupa “Mauqli”, “Tarzan”, “Bəyaz diş” (Cek London) əsərlərini, o cümlədən E.Seton-Tompsonun heyvanlar haqqında hekayələrini xatırlada bilər.

Yazı

(St. 3.1.2) Dərslikdəki 6-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu zaman şagirdlərə girişin və nəticənin əsas xüsusiyyətlərini xatırlamaq və nəzərə almaq tapşırılır.

8-ci tapşırıq araşdırma tələb etdiyindən ev tapşırığı kimi verilir.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Sual: – *Kim Hatəmi-Tai haqqında nağıl və rəvayətlərlə tanışdır və ya bu adı eşidib?* Əgər bu obrazı tanıyan varsa, Hatəmin hansı mənəvi keyfiyyəti təcəssüm etdirdiyi soruşulur.

Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Səxavəti dillərdə dastan olan Hatəmi-Tai günlərin bir günü oturub yoldaşları ilə söhbət edirdi. Yoldaşlarından biri:

– Ey Hatəm! Görəsən, dünyada səndən səxavətli bir insan varmı? – deyə soruşdu.

Hatəm dedi:

– Bəli, dünyada məndən də səxavətli insanlar var. Bir axşam bir gəncin evində qonaq idim. Mənim üçün qoyun kəsdı. Yeməklər bişdikdən sonra süfrə açıldı, yeməyə başladıq. Söhbət əsnasında: “Qoyunun böyrəklerini çox sevirəm”, –

dedim. Az sonra ev sahibi mənə heç nə demədən otaqdan çıxdı. Çox keçmədən əlində şişə çəkilməmiş yeddi cüt qoyun böyrəyi geri qayıtdı. O gəncin elə bütün malı bu yeddi qoyun idi. Mənim üçün bütün malını fəda etmişdi. Ondan “Niyə belə etdin?” soruşanda isə mənə: “Sən mənim qonağımsan. Sənə istədiyini yeməyi yedirməliyəm”, – dedi.

Gəncin bu səxavəti və qonaqpərvərliyi qarşısında kövrəldim, gözlərim yaşardı. Evə gələndə ona üç yüz dəvə və beş yüz qoyun göndərdim. Ancaq yenə də həmin gənc məndən daha səxavətlidir. Çünki mənim ona göndərdiklərim malımın kiçik bir hissəsi idi, o isə mənə bütün malını fəda etmişdi”.

Mətni dinləyib-anlamaqla bağlı şagirdlərə suallar verilir və Hətəmin əliaçıqlıq, comərdlik rəmzi olduğu müəyyən edilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Dərslikdəki 9-cu tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra antonimlərlə bağlı nəzəri material mənimsədilir, 10 və 11-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları üzrə bilikləri möhkəmləndirmək məqsədilə aşağıdakı tapşırıqlar verilə bilər.

Əlavə tapşırıqlar:

1. Birinci və ikinci cərhivədə verilmiş sözləri müqayisə edərək antonim cütlükləri tapın.

1) sülh	A) əyri
2) yaxşı	B) böyük
3) isti	C) bərk
4) düz	D) kök
5) ağ	E) oturmaq
6) kiçik	F) müharibə
7) arıq	G) qara
8) yumşaq	H) soyuq
9) durmaq	İ) pis
10) danışmaq	J) susmaq

2. Verilmiş şeir parçasında antonim sözləri tapın və məndəki mənalarını izah edin. Onları daha hansı antonimlərlə əvəz etmək olar?

Təpə də özünü dağ sayan zaman,
Həqiqət büdrəyib axsayan zaman,
Qara da özünü ağ sayan zaman
Vəcdan ləkələnir, inam ağlayır.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 20. AXİLLESİN DABANI (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Sözlərdə vurğunun yerini düzgün müəyyən etməklə mətni oxuyur.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Oxuduğu mətnlər əsasında verilmiş mövzu ilə bağlı təqdimat hazırlayır.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materialar əsasında mətn hazırlayır.	Ziddiyyətli məlumatları təhlil və müqayisə edərək verilmiş mövzuda mətn hazırlayır.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə söz və ifadələrin mənasını və mənşəyini araşdırır.

Motivasiya

Belə bir hadisə danışılır:

“Müharibə zamanı düşmənlər hökmdarın oğlunu əsir götürür. Bu zaman düşmən ordusunun da bir sərkərdəsi hökmdarın qoşunu tərəfindən əsir alınır. Düşmənlər belə qərara gəlirlər ki, hökmdarın oğlunu həmin sərkərdə ilə dəyişsinlər. Onlar əmin idilər ki, hökmdar bu dəyişməyə razı olacaq. Lakin bu təklifi eşidən hökmdar deyir:

– Mən sərkərdəni əsgərə dəyişmirəm”.

Suallar: – Sizcə, nə üçün düşmənlər hökmdarın bu təklifi rədd etməyə cəyinə əmin idilər? Nə üçün belə şəraitdə çalışırlar ki, insana övladı ilə təsir etsinlər? “İnsanın zəif nöqtəsi” ifadəsini necə başa düşürsünüz?

Oxu

(St. 2.2.1) 2-ci tapşırıq. Şagirdlər mətni oxuyarkən müəllim sözlərin orfoepik normalara uyğun tələffüzünə, xüsusilə alınma sözlərdə (adlarda) vurğunun yerinin düzgün müəyyən olunmasına diqqət yetirir (Fetida, Axilles, Troya, Homer, İliada, Hektor, Paris).

Mətn 1-ci mətdaxili suala qədər oxunur.

1. Mətnə çəkilmiş illüstrasiyaya baxın. Sizcə, balaca Axillesin bədəninin hansı hissəsinə çayın suyu dəymirdi?

Bu sual şagirdlərin illüstrasiyadan çıxış edərək mətnin sonrakı hissəsini təxmin etmə bacarığını formalaşdırmağa yönəlmişdir.

Mətn sona qədər oxunduqdan sonra şagirdlərin diqqətini yoxlamaq məqsədilə aşağıdakı fikirlərin **doğru, yoxsa yanlış** olduğu soruşulur:

1. Rəvayət Qədim Roma tarixi ilə bağlıdır.
2. Fetida oğlunu ölümsüz etmək üçün çaya salmışdı.

3. Anası Axillesi çaya salandan sonra o, ilah oldu.

4. Hektor Axillesin dostunu öldürdü.

5. Axilles dostunun intiqamını ala bilmədi.

6. Paris Hektorun dostu idi.

7. Axilles döyüşdə Paris tərəfindən öldürülür.

Danışma

(St. 1.2.2) 3-cü tapşırıq üzərində iş cütlərlə yerinə yetirilə bilər. Şagirdlər kiçik şifahi təqdimatlar hazırlayaraq çıxış edirlər.

Yazı

Fəndaxili integrasiya (st. 3.1.2, 4.1.2). 4-cü tapşırıq yeni nəzəri materialı ("Etimologiya nədir?") mənimsətmək üçün motivasiya rolunu oynayır.

Araşdırma. Şagirdlərə etimologiya haqqında məlumat verildikdən sonra 5-7-ci tapşırıqlar əsasında evdə işləmək üçün kollektiv araşdırma tapşırığı verilir.

I qrup: "Qarabağ" adının etimologiyası ilə bağlı araşdırma aparır.

II qrup: "Kenquru" sözünün etimologiyası ilə bağlı araşdırma aparır.

III qrup: "Nifaq alması" ifadəsinin etimologiyası ilə bağlı araşdırma aparır.

IV qrup: "Troya atı" ifadəsinin etimologiyası ilə bağlı araşdırma aparır.

Araşdırma üçün mənbələr internet, müxtəlif dillərdə etimoloji lüğətlər, ensiklopediyalar ola bilər. Müəllim bildirir ki, şagirdlər xarici dil və tarix müəllimlərinin köməyindən istifadə edə bilərlər. Araşdırmanın nəticələri yazılı məruzədə öz əksini tapmalıdır. Xüsusi qeyd olunur ki, verilmiş mövzularla bağlı mənbələrdə ziddiyyətli məlumatlar ola bilər. Belə olduqda şagirdlər həmin məlumatları müqayisə edərək öz fikirlərini bildirməlidirlər.

Hər bir təqdimatdan sonra dinləyən şagirdlər məruzəçiyə mövzu üzrə suallar verir və məruzə ilə bağlı fikirlərini söyləyirlər.

Müəllimin nəzərinə! Tədqiqatçıların fikrincə, "Qarabağ" iki qədim sözdən ibarətdir: "bağ" qədim türk tayfasıdır, "qara" isə türk dilində "böyük" mənasını verir. Görünür, bu ərazidə ərsaklarla qarabaqlar birləşmiş və qarabaqlar üstünlük təşkil etdiyinə görə yer onların adı ilə adlanmağa başlamışdır.

"Kenquru" sözü ilə bağlı belə bir rəvayət var. Avstraliyanı kəşf etmiş Ceyms Kuk kenqurunu ilk dəfə görəndə yerlilərdən bu heyvanın adını soruşur. Onlar isə "kenquru" cavabını verirlər, yəni "başda düşmədim".

Troya müharibəsində yunanlar Troya şəhərini ələ keçirmək üçün hiylə işlədərək taxtadan düzəldilmiş nəhəng atdan istifadə edirlər. "Troya atı" müasir anlamda hiyləgər, məkrli niyyət mənasını verir.

Qiymətləndirmə

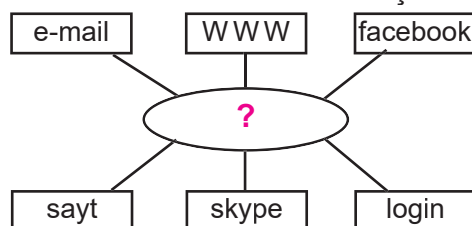
MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 21. SƏRHƏDSİZ İNTERNET (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki əsas məlumatları ikincidərəcəli məlumatlardan fərqləndirir.
	Mətndəki məlumatları xarakter və məzmununa görə qruplaşdırır.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi məna işləndiyini müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mətndəki ifadənin həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Debat və müzakirələr zamanı öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün arqumentlər gətirir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Verilmiş mövzuda inşa yazır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Mətndə rast gəldiyi yeni terminlərin izahlı lüğətini tərtib edir.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Elmin müxtəlif sahələrinə aid terminləri fərqləndirir.

Motivasiya

Anlayışın çıxarılması. Müəllim lövhədə sxem çəkir:

Şagirdlər bu anlayışların internetlə bağlı olduğunu müəyyənləşdirir və sual işarəsinin yerinə "İnternet" sözünü yazırlar.

Oxu

(St. 2.2.3) Öyrəniş – öyrədirəm. Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər. Əvvəlcə mətn bütövlükdə oxunur. Hər qrupa mətnin suallarla ayrılmış bir hissəsini səssiz oxumaq tapşırılır. Daha sonra qrup üzvləri oxuduqları hissəni müzakirə edərək oradakı əsas məlumatları qeyd edir və bu məlumatları sual şəklində salırlar.

Təqribən belə suallar hazırlana bilər:

I qrup: “İnternet” sözü necə yaranıb? Virtual məlumat şəbəkəsi ilk dəfə neçənci ildə və kim tərəfindən hazırlanmışdır? Bu şəbəkənin yaranmasına nə səbəb oldu? İlk mesaj nə vaxt göndərildi? Bu mesaj nədən ibarət idi?

II qrup: “Login” sözü indi hansı mənada işlədilir? zeynalov@yahoo.com ünvanının tərkibinin mənasını necə izah edərdiniz? İnternet şəbəkəsi necə yarandı? www hərflərinin mənasını izah edin. Sayt nədir?

III qrup: Domen nədir? Hansı domenlər vardır? İnternetdən necə istifadə olunur? İnternet istifadəçilərinin sayının çox olmasını nə ilə izah edərdiniz?

Qrup nümayəndələri sualları digər qruplara ünvanlayırlar. Şagirdlər bu suallara cavab verə bilmədikdə və ya yanlış cavab verdikdə qrup nümayəndəsi müvafiq məlumatı onlara çatdırır.

Mətnin əsas məzmunu mənimsənildikdən sonra 1 və 2-ci mətn daxili tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. Mətnə işlənmiş “soyuq” və “ata” sözlərini leksik mənə baxımından təhlil edin.

(St. 2.1.2) Bu tapşırığın verilməsində məqsəd şagirdlərin sözün həqiqi və məcazi mənalarını fərqləndirmək və bu sözlərin daşdığı mənə yükünü izah etmək bacarığını inkişaf etdirməkdir.

2. Siz İnternet Günü kimi hansı tarixi seçərdiniz: 29 oktyabrı, yoxsa 17 mayı? Cavabınızı əsaslandırın.

Fəndaxili inteqrasiya (st. 2.2.3, 1.2.2). Bu tapşırıq şagirdlərin mətndəki faktlardan çıxış edərək münasibət bildirmək, seçim etmək, irəli sürdüyü fikri əsaslandırmaq və s. bacarıqlarının inkişafına xidmət edir. Tapşırığı əsasında kiçik debat keçirmək olar.

3-cü tapşırıq mətndəki məlumatları xarakter və məzmununa görə qruplaşdırmaq, məlumatları məntiqi ardıcılıqla düzmək bacarığını inkişaf etdirir.

4-cü tapşırıqda mətndəki terminlərin etimologiyasını müəyyənləşdirmək tələb olunur. Bu zaman şagirdlər lüğətdən və informatika dərslərindən əldə olunmuş məlumatlardan istifadə etməlidirlər.

Yazı

(St. 3.1.1) – “*Həyatımızda internetin rolu*” mövzusunda inşa yazın.

Şagirdlərə tapşırıqlar ki, yazıda internetin faydası və zərəri haqqında fikirlərini bildirsinlər.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) **Fənlərarası inteqrasiya (İnf.).** Şagirdlərə internetlə bağlı qlosari hazırlamaq tapşırıqlar. Müəllim bildirir ki, qlossari müəyyən sahə ilə bağlı

terminlərin izahlı lüğətidir. Mətdən yeni sözlərin (şəbəkə, virtual, peyk, orbit, mübadilə, multimedia, klip, fayl) siyahısı tutulur. Şagirdlər bu siyahıya internetlə bağlı başqa terminlər də əlavə edə bilirlər. Daha sonra şagirdlər müxtəlif mənbələr vasitəsilə sözlərin təfərrüatlı izahını tapır və sözləri əlifba sırası ilə düzməklə qlossari hazırlayırlar. Bu tapşırığı cütlərlə iş şəklində də yerinə yetirmək olar. Sonda cütlər növbə ilə (hər bir sözün izahını təqdim etməklə) öz işlərini təqdim edir. Hər bir sözün izahına başqa cütlər öz düzəlişlərini və əlavələrini edir. Bu düzəlişlər hamı tərəfindən qəbul edildikdən sonra hər bir sözün izahının son variantı təsdiq olunur. Beləliklə, sinfin internet qlossarisi hazırlanır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Terminlərlə bağlı nəzəri material mənimsədir. Sual: – *Futbol, kompüter, televizor, telefon və s. sözlər əsl Azərbaycan sözləri deyil, bəs nə üçün dilimizdə işlədirik?* (Çünki elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq hansı ölkədə yeni bir termin yaranırsa, həmin söz müxtəlif dillərə, o cümlədən bizim dilimizə də daxil olur.)

Fənlərarası integrasiya (Riy., Ədəb., İnf.). Araşdırma. 9-cu tapşırıq. Terminlərlə bağlı nəzəri material mənimsədir.

Debat. 6-cı tapşırıq əsasən debatın keçirilməsi müəllimin yaxından iştirakı ilə baş verir. Müəllim dilin lüğət tərkibinin zənginliyi və eyni zamanda təmizliyinin vacibliyi barədə məlumatlar verməklə debat iştirakçılarını məlumatlandırır.

7-ci tapşırıq yerinə yetirərkən şagirdlər “milyon”, “milyard”, “trilyon” kimi sayların ahəng qanununa tabe olmadığını müəyyən etməklə bu sözlərin alınma olduğunu əsaslandırma bilirlər.

8-ci tapşırıq şagirdlərdən məntiqi düşüncə tələb edir. Bədən üzvləri və qohumluq bildiren sözlər, əsasən, hər xalqın öz dilində yaranır. Amma bir çox heyvan adları başqa dillərdən götürülür, çünki hər bir xalqın məskunlaşdığı ərazidə yalnız müəyyən qrup heyvanlar yaşayır ki, həmin xalqın dilində bu heyvanların adları olur. Digər ərazilərdə yaşayan heyvanların adları başqa dillərdən götürülür.

9-cu tapşırıq qruplarla yerinə yetirilir. Hər qrupa müəyyən fənlə bağlı terminlərin kiçik izahlı lüğətini hazırlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 22. BİRGÜNLÜK XƏLİFƏ (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Oxuyarkən orfoepiya qaydalarına riayət edir.
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Təqdimat hazırlayarkən fikirlərini əsaslandırır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Lüğət vasitəsilə məndəki arxaizmlərin mənalərini araşdırır və müasir qarşılığını tapır.
1.2.3. Danışarkən mimika və jestlərdən yerli-yerində istifadə edir.	Səhnələşdirilmiş oyun zamanı mimika və jestlərdən istifadə edir.
4.1.2. Sözlərin səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Arxaizmləri fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim Azərbaycandakı universitetlərdən birində ildə bir dəfə keçirilən “birgünlük xəlifə” özünüidarəetmə günü barədə məlumat verir:

– *Bu universitetdə ildə bir dəfə rektor öz yerini tələbələrədən birinə verir. Tələbə-rektor həmin gün ərzində rektorun bütün səlahiyyətlərindən istifadə edir: əmrlər, sərəncamlar verir, şikayətlərə baxır.*

Sual: – Sizcə, nəyə görə bu layihə (aksiya) “birgünlük xəlifə” adlanır? Xəlifə kimə deyilir?

Müəllimin nəzərinə! Bu ifadə hakimiyyətə təsadüfən, qısa müddətə gələn adamlar haqqında işlədilir. “1001 gecə” nağıllarından alınmış bu süjet əsasında XIX əsr fransız bəstəkarı Jak Offenbax “Birsaatlıq xəlifə” operettasını bəstələmiş, bununla da ifadənin daha geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. Abdulla Şaiq isə uşaqlar üçün “Birgünlük xəlifə” pyesini yazmışdır.

Oxu

(St. 2.2.1, 2.2.3) Şagirdlərin diqqətini mətnin ideyasına yönəltmək üçün istiqamətləndirilmiş oxudan istifadə etmək tövsiyə olunur. Səsli oxu tətbiq edilir. Mətn oxunarkən həmçinin müəllim “Oxu texnikasının monitorinqi” (səh. 31) cədvəli əsasında yazılışı və deyilişi fərqlənən sözlərin düzgün tələffüzünə nəzarət edir. Təqdim edilən suallar müəllimə kömək məqsədi daşıyır: – *Əbül Həsən kim idi? Nə üçün xəlifə Əbül Həsənin arzusunu həyata keçirmək qərarına gəldi? Sizcə, əlinə hakimiyyət keçən Əbül Həsən hansı hissləri keçirirdi? “Bütün bu müddət ərzində Harun ər-Rəşid gizlicə Əbül Həsənə göz qoyurdu” cümləsinə diqqət edin. Sizcə, bu zaman xəlifə nəyi müşahidə edirdi?*

Mətnəndən sonra verilmiş 1-ci tapşırıq mətndəki hadisələrin ardıcılığını müəyyənləşdirməklə məzmunu daha dərinəndən mənimsəməyə kömək edir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətn oxunarkən rast gəlinən anlaşılmayan sözlərin mənaları lüğətin köməyi ilə müəyyənləşdirilir (*xəlifə, şakər, hali olmaq, qiyafə, təam, darğa, şallaq, vəzir, təzim etmək, təşrif buyurmaq, əyan, divanxana, vali, rəya* və s.) və müasir dilimizdə işlənən qarşılığı tapılır.

Danışma

(St. 1.2.3) **Qruplarla iş.** 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir: şagirdlər 4 qrupa bölünür. Hər qrupa tapşırıqdakı mövzulardan biri verilir. Qruplar mövzuya dair fikir və təkliflərini bildirir. Bu təkliflərin reallaşması üçün nə etmək lazım olduğu müəyyənləşdirilir. Təklifin reallaşdıqdan sonrakı nəticələri təxmin edilir. Təqdimatlar səhnələşdirilmiş şəkildə də ola bilər. Bu zaman şagirdlərin jest və mimikadan yerli-yerində istifadəsinə diqqət yetirilir. Təqdimatlar dinlənilir və müzakirə olunur.

Təqdimatların bu cür hazırlanması şagirdlərin şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək, yoldaşlarının fikrinə hörmətlə və tənqidi yanaşmaq, söylədiyi fikri əsaslandırmaq və s. bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan yaradır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 3-cü tapşırıq yeni nəzəri materialın mənimsədilməsi üçün **motivasiya** rolunu oynayır.

Əlavə tapşırıqlar: – *Mətndəki köhnəlmiş sözləri müasir dilimizdə işlənən sözlərlə əvəz edib cümləni yenidən yazın. Bu zaman nə baş verdi?*

Padşahın süfrəsinə min bir təam düzölmüşdü.

Xəlifə tacir qiyafəsində şəhərə daxil oldu.

Müəllimin nəzərinə! Köhnəlmiş sözləri müasir dilimizdəki qarşılıqları ilə əvəz edəndə mənası dəyişmir, lakin mətnə tarixilik koloriti zəifləyir. Üslubi cəhətdən bu, böyük rol oynayır. Hər hansı bir dövrə aid bədii mətn hazırlayarkən, tarixi nağıl danışarkən bu məsələyə diqqət yetirmək şagirdlərə tövsiyə olunur.

Arxaizmlərlə bağlı nəzəri material mənimsədildikdən sonra 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Araşdırma. Şifahi xalq ədəbiyyatında rast gəldiyiniz arxaizmləri seçib dəftərinizə yazın. İzahlı lüğətin köməyi ilə onların mənalarını araşdırın.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 23. SÖZÜN QÜDRƏTİ (1 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyən- ləşdirir.	Mətndən əsas fikri ifadə edən cümlə- ləri seçir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlər arasın- dakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.	Mövzuya uyğun elan yazır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözün leksik və qrammatik mənasını fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim şagirdlərə 4-cü sinifdə keçilmiş “Natiqlik məharəti haqqında” (səh. 38) və “Sözün qüdrəti” (səh. 40) mətnlərini xatırladır. Şagirdlər mətnlərin qısa məzmununu danışirlər.

Suallar:

- (“Natiqlik məharəti haqqında” mətni ilə bağlı) *Eyni fikri dedikləri halda nə üçün padşah birinci yuxuyozanı cəzalandırdı, o birini isə mükafatlandırdı?*
 - (“Sözün qüdrəti” mətni ilə bağlı) *Müdrək qoca padşahın itinin ölüm xəbərini ona necə çatdırdı ki, padşah qocanı cəzalandırmadı?*
- Şagirdlərin fikirləri dinlənir.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn oxunur. Mətndən əsas fikri ifadə edən cümlələr seçilir və müzakirə olunur (“Gözlərim görmür, xahiş edirəm, yardım edin” və “Gözəl gündür. Heyif ki, mən bunu görə bilmirəm”).

Müəllim dərslikdə verilmiş 1-ci sualı əlavə suallarla zənginləşdirə bilər:

- *İnsanların münasibətini dəyişən nə oldu? Hansı cümlə sizi də həmin qaba pul atmağa vadar edərdi? Nə üçün?*

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Kamil təzə aldığı velosipedi ilə həyatə düşdü. Ancaq o hələ velosiped sürə bilmirdi. Bu zaman Cabir Kamilə yaxınlaşdı:

- Kamil, görürəm, sürə bilmirsən. Ver, mən bir az sürüm.
- Özümə nə olub ki?! – Kamil incik cavab verdi.

Bir azdan ona Gəray yaxınlaşdı:

- Salam, Kamil, nə yaxşı velosipeddir! Lap təzədir ki!.. Çox mübarək! Sağ-
lıqla işlə! Görürəm, hələ sürə bilmirsən. Eybi yoxdur, öyrənərsən.

Kamil velosipedin sükanını Gəraya verdi:

– İstəyirsən, al, sən bir az sür, mən baxım, öyrənim”.

Müəllim: – Sizcə, Kamil nə üçün Cabirə deyil, Gəraya velosipedi sürməyə icazə verdi?

Şagirdlər aşağı siniflərdə nitq etiketləri ilə bağlı əldə etdikləri bilik və vərdişlər əsasında mətnin ideyası haqqında fikir yürüdür, dinlədikləri mətnlə oxuduqları mətn arasındakı ideya yaxınlığını müəyyənləşdirirlər.

Yazı

(St. 3.1.4) Dərslikdəki 2-ci tapşırığa əsasən **qruplarla iş** yerinə yetirilir. Şagirdlərə aşağı siniflərdə keçdikləri elan yazmaq qaydaları, elan mətninin tərkib hissələri xatırladılır (tədbirin adı, keçiriləcəyi yer, zaman, təşkilatçılar).

Həmçinin şagirdlər xeyriyyəçilik tədbiri ilə bağlı elan mətni hazırlamalıdırlar.

Bu tapşırığın məqsədi şagirdlərdə fikri dolğun, mənalı, ifadəli, cəlbedici çatdırmaq bacarığını formalaşdırmaqdır. Şagirdlər elanı elə yazmalıdırlar ki, heç kəs onların elanını diqqətdən kənar qoymasın.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Mətdən leksik mənə daşımayan sözlər seçilir (isə, və, ilə, ki, heyif ki).

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 24. DİL QAYDALARI ÜZRƏ TƏKRAR (1 saat)

<i>Standartlar</i>	<i>Təlim nəticələri</i>
4.1.2. Sözüün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözüün semantik xüsusiyyətlərini müəyyən edir.

Növbəti saatda kiçik summativ qiymətləndirmə keçiriləcəyini nəzərə alaraq şagirdlər müvafiq bölmədə keçdikləri dil qaydaları (leksikologiya üzrə müəyyən qaydalar) üzrə tapşırıqları (dərslik, səh. 77-78, tap. 1-11) yerinə yetirirlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş “Dil qaydaları üzrə qiymətləndirmə cədvəli” əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

II BÖLMƏ ÜZRƏ KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ

1-4-cü suallar aşağıdakı mətnlə bağlıdır.

GƏMİLƏRİ YANDIRMAQ

Qədim zamanlarda öz döyüşçülərinin cəsarətinə o qədər də bel bağlamayan qətiyyətli sərkərdələr sahilə çıxandan sonra gəmiləri yandırırıldı ki, döyüş meydanından qaçmaq imkanı qalmasın. Geriyə yolun olmadığını görən döyüşçülər ölümü göz altına alıb əzmkarlıqla vuruşur və çox zaman qalib gəlirdilər.

Qədim mənbələrə əsasən, gəmiləri ilk dəfə yandıran qadınlar olmuşdur. Bu qadınlar yunanlarla müharibədə məğlub olandan sonra İtaliya sahillərinə üzüb gəlmiş troyalıların arvadları olub. Bu yerlərin təbiəti qadınların elə xoşuna gəlib ki, ərləri buradan heç yerə getməsinlər deyə bütün gəmiləri yandırılar.

Dilimizdə indi daha çox işlənən “körpüləri yandırmaq” ifadəsi də eyni mənə kəsb edir.

1. Mətnə hansı suala cavab tapmaq mümkün deyil?

- A) Troyalı qadınlar nə üçün İtaliyadan getmək istəməyiblər?
- B) Düşmən sahilinə çıxan sərkərdələr kimin gəmilərini yandırırıldı?
- C) Gəmiləri yandıran sərkərdələr milliyətcə kim olub?
- D) Yunanlarla troyalıların arasında baş vermiş döyüşdə kim qalib gəlmişdi?

2. “Gəmiləri yandırmaq” ifadəsinin belə bir mənası yoxdur:

- A) keçmişlə əlaqəni tamamilə qırmaq
- B) çətinlik qarşısında geriye çəkilmək
- C) köhnə münasibətlərə qayıtmağı mümkünsüz etmək
- D) geriye yol qoymamaq

3. Altından xətt çəkilmiş ifadələrdən biri mətnə frazeoloji birləşmə kimi işlənməyib:

- A) gəmiləri yandırılar
- B) göz altına alıb
- C) xoşuna gəlib
- D) bel bağlamayan

4. Mətnə əsasən belə bir nəticəyə gəlmək olar:

- A) Gəmiləri yandırmaqla sərkərdələr vətənlə əlaqəni kəsmək istəyirdilər.
- B) Gəmiləri yandırmaqla Troya qadınları ərlərini döyüşə ruhlandırmaq istəyirdilər.
- C) Troya müharibəsindən sonra bir çox troyalıları doğma şəhərlərini tərk etdilər.
- D) Troya kişiləri cəsarətsiz idilər.

5. Cümləni hansı frazeoloji birləşmə ilə davam etdirmək olar?

Gərək düşməni həmişə qorxu içərisində saxlayasan, ...

- A) gözünün odunu alasan.
- B) gözünün acısını alasan.
- C) gözünün üstündə qaşın var deməyəsən.
- D) gözünün qurdunu öldürəsən.

6. Hansı cümlədə antonimlərin sayı daha çoxdur?

- A) Qurunun oduna yaş da yanır.
- B) Dövlət ağıllının nökeri, axmağın ağasıdır.
- C) Alim olmaq asandır, insan olmaq çətin.
- D) Dostla su iç, düşmənlə bal yeməyə oturma.

7. Nömrələnmiş sözləri yaxınmənalı sözlərlə əvəz edin.

Qızmar¹ günəş parlayır,

Hava saf², göylər açıq³.

- A) 1 – sarı, 2 – aydın, 3 – parlaq
- B) 1 – qaynar, 2 – pak, 3 – əlvan
- C) 1 – ilıq, 2 – isti, 3 – aşkar
- D) 1 – isti, 2 – təmiz, 3 – aydın

8. Hansı cümlədə “bal” sözü şənlik mənasındadır?

- A) Samir yarışda 10 bal aldığı üçün çox sevinirdi.
- B) Yeni il balı çox maraqlı keçdi.
- C) Pekində 5 bal gücündə zəlzələ olub.
- D) Bal tutan barmaq yalar.

9. Söz, itki, cəza, yük sözlərinin hamısı ilə işləne bilən söz hansıdır?

- A) incə B) dəyərli C) yumşaq D) ağır

10. Nöqtələrin yerinə hansı söz uyğundur?

Nəvə, ..., kötücə

Axır, ..., son

- A) oğul B) nəticə C) əvvəl D) ahıl

11. “Vermək” sözü hansı sıradakı sözlərlə birləşmə yarada bilməz?

- A) dərs, söz, səs
- B) qulaq, əl, baş
- C) qol, hücum, oyun
- D) yol, fikir, yaraşıq

12. Hansı atalar sözündə əksmənalı sözlərin yeri səhv düşüb?

- A) Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi.
- B) Eşşəyə min, ata çatınca.
- C) Yüz şirini yeyərlər bir acının xətrinə.
- D) Hər quş öz yuvasının ağasıdır.

13. Hansı sözlər sinonim deyil?

- A) araşdırma – təhlil
- B) mənbə – qaynaq
- C) sovgat – pay
- D) duman – çiskin

14. “Əsgərlərə dəstək olmaq üçün camaat kəndin kənarında toplaşdı” cümləsində hansı sözü yaxınmənalı sözlə əvəz etmək olmaz?

- A) camaat – əhali
- B) kənarında – qırağında
- C) toplaşdı – yığışdı
- D) dəstək – yardım

15. Cütlüklərdən biri fərqlidir.

- A) yalan – doğru
- B) nazik – incə
- C) xəstə – sağlam
- D) dar – geniş

16. Hansı cümlədə “xəbər” sözü termin kimi işlənir?

- A) Bu xəbər bütün ölkəyə yayıldı.
- B) Ana hərbi hissəyə gedib oğlundan xəbər aldı.
- C) Bu cümlədə həm mübtəda, həm də xəbər var.
- D) Aysu evə çatan kimi məktəbdə baş verənləri anasına xəbər verdi.

III BÖLMƏ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR

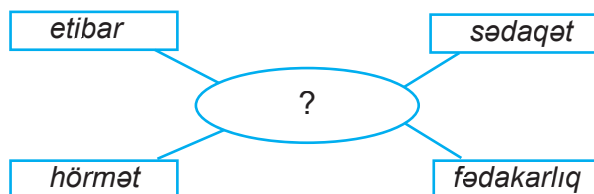
Dərs №	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	MMV səh.
25.	Bilirdim ki, gələcəksən	2.2.3, 2.1.2, 1.1.2, 1.2.4, 3.1.4, 3.1.3, 4.1.2	3	80-82	100-102
26.	Suyun haqqı suya ...	2.2.3, 2.1.1, 2.1.2, 1.2.4, 4.1.2	2	83-84	103-104
27.	Ədalətli seçim	2.2.2, 2.2.3, 2.1.2, 3.1.3, 4.1.3, 4.1.2	2	85-86	105-106
28.	Fırtınada yatan adam	2.2.1, 2.2.3, 1.2.1, 1.1.1, 3.1.4, 4.1.2	2	87-89	107-108
29.	Yolla gözəl gedən adam	2.2.1, 2.2.3, 2.1.1, 2.1.2, 1.2.1, 3.1.4, 3.1.3, 4.1.2	2	90-91	109-110
30.	İki limon ağacı	2.2.3, 2.1.2, 2.2.2, 1.1.2, 3.1.1, 4.1.2	2	92-93	111-112
31.	Yoxsulluq nədir	2.2.3, 1.2.2, 2.1.1, 1.1.1, 3.1.1, 4.1.2	2	94-96	113-114
32.	Söz vermişəm	2.2.3, 1.2.4, 4.1.3, 3.1.4, 3.1.2, 4.1.2	2	97-99	115-116
33.	Xoşbəxtlik	1.1.1, 4.1.3, 3.1.1, 2.2.3, 2.2.2, 1.2.4, 3.1.4, 4.1.2	3	100-101	117-119
34.	Balaca Qara Balıq	2.2.3, 1.2.4, 3.1.1, 4.1.3, 4.1.2	3	102-104	120-121
35.	Kəndxuda və muzdur	2.1.1, 2.2.3, 4.1.4, 4.1.2	2	105-106	122-123
36.	Dil qaydaları üzrə təkrar	4.1.2	1	107-108	123
	Kiçik summativ qiymətləndirmə		1		124-125
	Böyük summativ qiymətləndirmə		1		
Yekun			28 saat		

Dərs 25. BİLİRDİM Kİ, GƏLƏCƏKSƏN (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək söz və ifadələrin həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi mətnlə oxuduğu mətn arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Oxuduğu əsərin və ya şahidi olduğu hadisənin doğurduğu təəssüratlar haqqında danışır.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.	Təəssüratlarını bölüşmək üçün məktub yazır.
3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.	Mətn yazarkən abzaslar arasındakı əlaqə və ardıcılığa riayət edir.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözü kök və şəkilçiyə ayırır.

Motivasiya

Anlayışın çıxarılması. Müəllim lövhədə sxem çəkir.

Müəllimin yönəldici sualları ilə şagirdlər sual işarəsinin yerinə “dostluq” sözünü yazırlar.

Sual: – *Dost yolunda fədakarlığı necə başa düşürsünüz?*

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən ucadan oxunur.

Dərslikdə mətn daxili suallar verilən yerlərdə oxu dayandırılır. Suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. Oxuduğunuz hissəyə əsasən Abbasla Rəhimin xarakteri haqqında nə deyə bilərsiniz?

Sual obrazların danışdıqlarından və hərəkətlərindən çıxış edərək onları səciyyələndirmək bacarığını inkişaf etdirir.

2. Bu hissəni oxuduqdan sonra dostların xarakteri və münasibətləri haqqında fikirlərinizə nə əlavə edərdiniz?

1-ci sualın davamı olaraq şagird mətnin hər bir hissəsinə əsasən obrazın yeni xarakterik cəhətlərini aşkar edir. Bu zaman şagirdlər öz fikirlərini mətndən misallar gətirməklə əsaslandırmağa çalışırlar.

3. Sizcə, Abbas bu vəziyyətdə nə edəcək? Hadisələrin davamını təxmin edin.

Fəndaxili (şaquli) inteqrasiya (IV sinif). Şagirdin bədii təxəyyülünün və təxmin etmə bacarığının inkişafına yönəlmişdir. Əvvəlki siniflərdə formalaşdırılan “Mətni öz təxəyyülünə uyğun davam etdirir” bacarığının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.2) 4 və 5-ci tapşırıqları yerinə yetirməklə şagirdlər məcazi mənali söz və ifadələrin kontekstə görə mənasını araşdırmaq bacarığını nümayiş etdirirlər.

“Güllə yağışı” söz birləşməsində hansı söz məcazi mənada işlənib? Həmin sözü başqa birləşmədə həqiqi və məcazi mənalarda işlədin.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir.

“Bir gün bir kişi oğlundan soruşur:

– Oğlum, dostlarından ən çox kimə etibar edirsən?

Oğlu cavab verir:

– Ata, hamısı etibarlıdır.

Ata gülümsünüb heç nə demir. Ertəsi gün oğlu dostlarından birini evlərinə gətirir. Ata evə gələn qonağa bir çuval duzla çörəyi göstərərək deyir:

– Bunun hamısını oğluma görə yeyə bilərsənmi?

Sual: – *Sizcə, ata nəyə görə oğlana belə bir sual verdi?*

Oğlunun dostu hirsəl:

– Ay kişi, bunu yemək olar?! – deyib çıxıb gedir.

Sual: – *Sizcə, bu oğlanı əsl dost hesab etmək olarmı?*

Şagirdlər cavablarını əsaslandırırlar.

Bir gün oğlan yenə bir dostu ilə gəlir. Atasına ona da eyni sözləri deyir. Oğlan çörəkdən bir tikə qoparıb çuvaldan bir çimdik duz üstünə səpər və yeyir:

– Sizin oğlunuzla ömürlük dost olacağımı sübut etmək üçün bir çuval duz yeməyə ehtiyac yoxdur. Mən duz-çörək kəsdiyim adamla axıra qədər dostam”.

Dinləyib-anlamamı yoxlamaq məqsədilə verilən yaddaş suallarını cavablandırdıqdan sonra şagirdlər oxuduqları “Bilirdim ki, gələcəksən” mətni ilə dinlədikləri mətn arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edirlər.

Danışma

(St. 1.2.4) 6-cı tapşırıqğa əsasən şagirdlər mətnlə bağlı təəssüratlarını bölüşürlər. Mətnin əsas ideyası ilə səsleşən açar sözlər müəyyənleşdirilir. Rəhimin son sözlərinin daşıdığı mənə aydınlaşdırılır.

Qruplarla iş. Şagirdlər 5 qrupa bölünürlər. Dostluqla bağlı aforizmlər yazılmış vərəqlər paylanır. Qrup iştirakçıları həmin aforizmlərdə əks olunan fikirləri genişləndirməli və izah etməlidirlər. Təqdimat zamanı şagirdlər onlara verilən aforizmləri həm də mətnlə əlaqələndirirlər.

1. *Dostunuz varsa, demək, hər şeyiniz var (K.Lessinq).*
2. *Həqiqi dostu olanın güzgüyə baxmağa ehtiyacı qalmaz (K.İmmerman).*
3. *Dost rahatlıq verən bir məlhəmdir (N.Gəncəvi).*
4. *Qardaş dost olmaya bilər, amma dost həmişə qardaş olmalıdır (Ben-camin Franklin).*
5. *Həqiqi dostluq möhkəm kökü olan nəhəng bir ağaca bənzəyir: ən güclü fırtına da onu qoparıb yıxa bilməz (Anri Torye).*

Yazı

(St. 3.1.4) 7-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Sonda qızların və oğlanların (bacı və qardaşın) məktubları fərqləndirilir. Məktubların strukturuna diqqət yetirilməsi tövsiyə olunur.

(St. 3.1.3) Şagirdlər 1-cilərə, 2-cilərə, 3-cülərə, 4-cülərə bölünürlər. Hər nömrənin daşıyıcısına bir inşa mövzusu verilir:

- 1-cilər:** *Dostluqda sədaqət.*
2-cilər: *Etibar etmədiyin şəxs dost deyil.*
3-cülər: *Dost yolunda fədakarlıq.*
4-cülər: *Hörmət etmədiyin şəxs dost ola bilməz.*

Müəllim bildirir ki, şagirdlər inşa yazarkən öz fikirlərini həyatda gördükləri və eşitdiklərindən misal gətirməklə əsaslandırılmalıdırlar. Yazdıqları mətnin hissələri arasındakı əlaqə və ardıcılığa diqqət yetirməlidirlər.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Motivasiya xarakteri daşıyan 8-9-cu tapşırıqlar “kök” sözünü dilçilik termini kimi şagirdlərə başa salmaq məqsədi güdür. Daha sonra kök və şəkilçi ilə bağlı nəzəri material mənimsədilir. 10-13 tapşırıqlar şagirdde sözü kök və şəkilçilərə ayırmaq bacarığını formalaşdırır. 14-cü tapşırıq dərslərin mövzusu ilə “Vurğulu heca” mövzusu arasında inteqrasiya yaradır.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 26. SUYUN HAQQI SUYA ... (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətdəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Obrazların hərəkətlərinə münasibət bildirməklə mətdəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Frazeoloji birləşmə tərkibində sözün məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Həyatdan misallar gətirməklə mənəvi dəyərlər haqqında fikir yürüdür.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Leksik və qrammatik şəkilçilərin funksiyalarını fərqləndirir.

Motivasiya

Şagirdlər 3-cü sinifdə “Tamahkar ağa ilə çoban” mətni vasitəsilə “halal-haram” anlayışı ilə tanış olmuşlar. Mətdə tamahkar ağa südə su qatıb satırdı. Bir gün sel gəlib onun sürüsünü aparır. Beləliklə, ağa öz cəzasını alır. Müəllim bu mətni xatırladıb “halal” və “haram” anlayışları barədə uşaqlarla söhbət aparır.

Müzakirə nəticəsində şagirdlər “*Həyatda bu və ya digər şəkildə həmişə haqq-ədalət bərpa olunur*” qənaətinə gəlirlər.

Oxu

Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur, mətdaxili suallar cavablandırılır.

1. Sizcə, meymun niyə belə hərəkət edirdi? Hadisələrin davamını təxmin edin.

Fəndaxili (şaquli) integrasiya (IV sinif). Burada əsas məqsəd şagirdlərin təxmin etmə bacarığını inkişaf etdirməkdir. Əlavə sual: – 1-ci abzasın son cümləsi südsatanın hansı keyfiyyətindən xəbər verir?

2. Sizcə, südsatan nə üçün bu vəziyyətlə barışdı?

(St. 2.2.3) Sual şagirdlərdə obrazların hərəkətləri ilə bağlı fərziyyə söyləmək, mühakimə yürütmək bacarığının inkişafına xidmət edir.

Mətn sonadək oxunduqdan sonra əlavə suallar verilir: – *Sizcə, meymun*

ədaləti tam bərpa etdimi? Meymunun suya atdığı qızıllar, əslində, kimə çatmalı idi? Sizcə, bundan sonra südsatan düz yola qayıdacaqmı?

Fənlərarası integrasiya (Riy.). Müəllim şagirdlərə mətnlə bağlı belə bir riyazi məsələ verə bilər: – *Meymun pul kisəsindəki qızılların tən yarısını çıxarıb atdı. Dənizə atdığı qızılların sayı 30 olarsa, kisədə nə qədər pul vardı?*

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətnə kursivlə verilmiş “göyertə”, “yelkən”, “bosman”, “dorağacı” sözlərinin mənası soruşulur. **Tapşırıq:** – *Gəmiçiliklə bağlı başqa sözlər də tapın (kayut, lövbər, matros) və bu sözlərdən ibarət izahlı lüğət hazırlayın.*

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər öz lüğətlərini tərtib etdikdən sonra sözlərin izahını dərsləyin sonundakı lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edə bilərlər.

(St. 2.1.2) Müəllim şagirdlərin diqqətini mətnin 2-ci abzasındakı “*özünə əl qatmaq*” ifadəsinə yönəldir. **Sual:** – “*Özünə əl qatmaq*” və “*südə su qatmaq*” birləşmələrinin hansında “qatmaq” sözü məcazi mənada, hansında həqiqi mənada işlənmişdir?

Aşağıdakı test sualı şifahi şəkildə cavablandırılı bilər:

“Haqq” sözü hansı cümlədə mətndəki mənasında işlənmişdir?

A) Nahaq söz qəlbə od vurur, haqq söz daşdan keçər.

B) Hər bir adam gördüyü işin müqabilində haqqını almalıdır.

C) Hər bir xalqın azad yaşamağa haqqı var.

Müəllim lövhədən aşağıdakı elan mətnini asır:

“Altı yaşına qədər uşaqlar üçün gediş haqqı pulsuzdur”.

Tapşırıq: – *Bu elandakı leksik uyğunsuzluğu düzəldin.*

Müəllimin nəzərinə! Burada “haqq” sözü “pul” sözü ilə sinonimdir. “Pulsuzdur” sözü əvəzinə “ödənilmir” yazılmalı və ya “haqqı” sözü çıxarılmalıdır.

Danışma

(St. 1.2.4) Akvarium. Şagirdlər “Halal və haram” mövzusunda müzakirə keçirirlər.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 3-cü tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Nəzəri material mənimsədikdən sonra 4-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Əlavə tapşırıq: – *Verilmiş sözləri həm hecalara, həm də kök və şəkilçiyə ayırın. Hansı şəkilçilər ayrıca heca təşkil edir? (Sözlər lövhədə yazılır.)*

dorağacı, dənizə, süddən, bildilər, gəmidəkilər

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 27. ƏDALƏTLİ SEÇİM (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin giriş, əsas, sonluq hissələrini müəyyən edir.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Oxuduğu mətnlər arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi məna işləndiyini müəyyənləşdirir.	Söz birləşməsinin həqiqi və məcazi (frazoloji) mənasını fərqləndirir.
3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.	Verilmiş situasiyanı təxəyyülünə uyğun tamamlayır.
4.1.3. Cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.	Mətnin təhkiyə formasında verilən hissəsini durğu işarələrindən düzgün istifadə etməklə dialoqa çevirir.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözün kökü ilə başlanğıc formasını fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – *Keçən dərsdə haram, halal işlər və insanlar haqqında danışdıq. Sizcə, işinə haram qatan insan ölkəyə rəhbərlik etsə, nə baş verər?*
Şagirdlərin cavabları dinlənir.

Oxu

Təxminetmə. Şagirdlərin diqqəti mətnə çəkilməmiş illüstrasiyalara yönəldilir.
Suallar: – *Sizcə, bu mətnə nədən danışılır? Niyə insanlar hökmdara dibçəkdə gül verirlər? Səhifənin aşağısındakı illüstrasiyada oğlanın əlindəki dibçək niyə boşdur?*

Şagirdlər öz fərziyyələrini söyləyirlər.

(St. 2.2.2) Mətnin 1-ci abzası oxunur. **Sual:** – *Burada hansı cümlə yeni abzasdan başlansaydı, daha düzgün olardı?*

Müəllimin nəzərinə! Abzasın birinci iki cümləsi giriş xarakteri daşıyır. “Bir gün padşah...” sözləri ilə əsas hissə başlanır. Ona görə də bu cümlə yeni sətirdən başlanmalı idi.

Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Mətn daxili suallar cavablandırılır.

1. Sizcə, nə üçün oğlanın əkdiyi toxum cücərmədi?

Məqsəd şagirdləri fərziyyə söyləməyə həvəsləndirmək və mətnin davamını diqqətlə oxumağa stimullaşdırmaqdır.

2. Sizcə, padşah nə üçün məhz bu oğlanı varis seçir? Öz cavab variantınızı düşündükdən sonra kitabı tərsinə tutun və əsl səbəbi müəyyən edin.

Mətnin ayrı-ayrı hissələrində baş qəhrəmanın müsbət keyfiyyətlərini səciyyələndirən şagird müxtəlif fərziyyələr söyləməklə mətnin sonluq hissəsini qurmağa çalışır. Müəllim şagirdlərə ipucu vermək məqsədilə onların diqqətini “Padşah rahat nəfəs alıb...” ifadəsinə yönəldir.

Mətn oxunduqdan sonra əsas ideyasını müəyyənləşdirmək üçün verilmiş hikmətli sözlər ideya ilə əlaqələndirilə bilər: – *Düzlük yoxsulun yeganə varidatıdır. Ən yaxşı siyasət düzlükdür. Düzlük almaz kimidir, qaranlıqda daha çox parıldayır.* **Sual:** – *Qalan 39 nəfəri necə adlandırırdınız? Onlar padşahi aldada bildilərmidi?*

Fəndaxili inteqrasiya (st. 2.2.3, 1.2.1). 3-cü tapşırıq şagirdin oxuduğu müxtəlif mətnlər arasındakı ortaq ideyanı müəyyənləşdirmək, bir sıra mənəvi keyfiyyətlər haqqında fikir yürütmək bacarığının inkişafına yönəlmişdir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.2) Mətnin oxusu zamanı “göz dikmək”, “üz tutmaq”, “başa düşmək”, “beyninə batmaq” kimi frazeoloji birləşmələrin mənası şagirdlər tərəfindən müəyyən edilir.

Yazı

(St. 3.1.3) Şagirdlərə situasiya verilir və mətni tamamlamaq tapşırılır:

“Qədim zamanlarda kiçik bir ölkə varmış. Buranı ələ keçirmək istəyən düşmənlər həmişə məğlub olarmışlar. Hamı məəttəl qalarmış: necə olur ki, o qədər də gücü olmayan bir ölkəyə qalib gəlmək mümkün olmur? Deyirlər ki, buranın camaatı o qədər halal adamlar imiş ki, alqışları alqış, qarğıışları qarğıış olurmuş. Düşmənlər belə qərara gəlirlər ki, bir hiylə işlətsinlər...”

Dil qaydaları

(St. 4.1.3) Müəllim mətndə işlənən bu cümlələri lövhəyə yazır:

1) *Bir gün padşah vəzirinə tapşırır ki, halallığı ilə tanınan 40 nəfəri saraya yığsın.* 2) *Oğlan evə gəlib əhvalatı anasına danışır.*

Şagirdlər bu cümlələri dialoq şəklində yazırlar. Şagirdlərin diqqəti dialoq zamanı istifadə olunan durğu işarələrinə yönəldilir.

(St. 4.1.2) 4-cü tapşırıq yeni nəzəri materialın mənimsədilməsində motivasiya rolunu oynayır. Şagirdlərin bilikləri 5-ci tapşırıqla möhkəmləndirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 28. FIRTINADA YATAN ADAM (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoepik normalara uyğun oxuyur.
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Obrazları səciyyələndirməklə məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Danışarkən cümlələri düzgün qurur.
1.1.1. Danışanın fikrini verdiyi suallar əsasında aydınlaşdırır.	Suallar verməklə dinlədiyi məlumatları dəqiqləşdirir.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.	Oxuduğu mətnin məzmunu əsasında elan hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	İkivariantlı və dördvariantlı şəkilçiləri fərqləndirir.

Motivasiya

Saxələndirmə. Müəllim lövhədə sxem çəkir:

Şagirdlər boş xanalarda məsuliyyət hissindən irəli gələn hərəkətləri qeyd edirlər. Müəllim yönəldici suallar vasitəsilə “bu günün işini sabaha qoymağa”, “hər cür təhlükəyə hazır olmaq” kimi ifadələrin yazılmasına nail olur.

Oxu

(St. 2.2.1) Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Müəllim “Oxu texnikasının monitorinqi” (səh. 31) cədvəlindən istifadə etməklə deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərin tələffüz normalarına uyğun oxunmasını nəzarətdə saxlayır.

Məndaxili suallar cavablandırılır.

1. Nə üçün heç kim kəndlinin sahəsində işləmək istəmirdi?

Sual şagirdin şüurlu oxu verdişini, məntiqi təfəkkürünü, oxuduğu mətn parçasındakı məlumatları ümumiləşdirib nəticə çıxarmaq bacarığını inkişaf etdirir.

Sual: – Muzdurun nitqindəki hansı ifadəni lakonik ifadə kimi qəbul etmək olar? (Fırtına qopanda yata bilərəm.)

2. Muzdurun sözlərini necə izah edərdiniz? Onun xarakteri haqqında nə deyə bilərsiniz?

(St. 2.2.3) Bu sualın məqsədi obrazın xarakterini təhlil etməklə mətnin əsas ideyasını müəyyənləşdirməkdir. Muzdurun fırtınadan əvvəl və fırtına zamanı davranışlarını götür-qoy edən şagird onun təmkinli və məsuliyyətli insan olması barədə nəticəyə gəlir.

Suallar: – *Kəndlinin bu qədər qorxu keçirməsinə səbəb nədir? Muzdur hansı xüsusiyyətinə görə fırtına zamanı rahat yatırdı?*

Oxu başa çatdıqdan sonra 3-cü tapşırıq əsasən mətnin məzmununa uyğun gəlməyən atalar sözü seçilir (*Gecənin xeyrindən gündüzün şəri yaxşıdır*) və **Hekayə xəritəsi** tərtib edilir.

Danışma

Fəndaxili inteqrasiya (st. 1.2.1, 1.1.1). Debat. Şagirdlər iki qrupa bölünürlər. Hər qrup ona verilmiş atalar sözünü izah etməli, həyatdan misallar gətirməklə əsaslandırılmalı və rəqib qrupun müdafiə etdiyi atalar sözündən daha gərəkli və düzgün olduğunu sübut etməlidir.

I qrup: *Gecənin xeyrindən gündüzün şəri yaxşıdır.*

II qrup: *Bu günün işini sabaha qoyma.*

Yazı

(St. 3.1.4) Şagirdlər muzdur axtarmaq üçün kəndlinin dilindən elan hazırlayırlar.

Fənlərarası inteqrasiya (H.b.). – *Güclü küləklə müşayiət olunan təbii fəlakətlərin (tufan, qasırğa, fırtına) baş verdiyi zaman görülməli tədbirlər barədə tövsiyə xarakterli mətn hazırlayın.*

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Motivasiya xarakterli 4-cü tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra şəkilçilərin yazılışı ilə bağlı nəzəri materiallar mənimsədir.

5-9-cu tapşırıqlar nəzəri məlumatları möhkəmləndirməyə xidmət edir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 29. YOLLA GÖZƏL GEDƏN ADAM (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Mətndə deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoepik normalara uyğun oxuyur.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki əsas fikri formalaşdırıcı məlumatları müəyyən edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Söz birləşməsinin həqiqi və məcazi mənasını müəyyənləşdirir.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Eyni mövzunu müasir dövrə uyğunlaşdıraraq hekayə qurur.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.	Verilmiş mövzuda elan və çıxış hazırlayır.
3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.	Verilmiş situasiyanı təxəyyülünə uyğun tamamlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Bir cür yazılan şəkilçiləri eyni cür yazılan sözlərdən fərqləndirir (-daş, -kar, -dar, -xana, saz).

Motivasiya

Müəllim: – *Ölkəmizin paytaxtında və bir çox bölgələrində yeni yollar çəkilir, köhnələri təmir və bərpa olunur. Yollarımızın vəziyyəti daim ictimaiyyətdə müzakirə olunur. Sizcə, nə üçün yollara bu qədər diqqət yetirilir?*

Şagirdlərin cavabları dinlənir və müzakirə olunur. Müəllimin yönəldici sualları ilə şagirdlər yolların insanlar üçün vacibliyini dərk edir, “Yol mədəniyyət deməkdir” ifadəsini izah etməyə çalışırlar.

Oxu

(St. 2.2.1) Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Müəllim tələffüz qaydalarına riayət olunmasına nəzarət edir. Şagirdlərin diqqəti “daş-qaşlarla”, “insanlar”, “qiymətli”, “bəzəkli”, “qalaqlarından” və başqa sözlərin tələffüzünə yönəldilir.

1-ci mətn daxili sual cavablandırılır.

1. Sizcə, “yolla gözəl getmək” nə deməkdir?

(St. 2.2.3) Bu sual şagirdi mətnin davamını təxmin etməyə, sona qədər diqqətlə oxuyub bu ifadənin mənasını anlamağa həvəsləndirir.

Mətn sonadək oxunduqdan sonra aşağıdakı test sualı şagirdlər tərəfindən şifahi olaraq cavablandırıla bilər:

Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Yarışda kimlər iştirak edə bilərdi?
- B) Yolun uzunluğu nə qədərdir?
- C) Qalibin mükafatı nə oldu?

Müəllim “Doğru-yanlış” tapşırıq modelindən istifadə etməklə mətnin məzmununun nə dərəcədə qavranıldığını yoxlaya bilər. Bunun üçün mətnin məzmununa uyğun və zidd cümlələr tərtib olunmalıdır. Müəllim bu cümlələri səsləndirdikcə şagirdlər müvafiq olaraq yaşıl və ya qırmızı kartlarını qaldırırlar.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətnə işlənmiş anlaşılmayan sözlərin (*kəcavə, kəhər, yəhər, çinqıl, durbin*) mənası izah edilir və lüğətdə verilmiş mənası ilə müqayisə olunur.

Mətnə işlənən “dəyərli”, “bahalı”, “qiymətli” sözləri bütün hallarda bir-birini əvəz edə bilərmidi? Belə sözlər necə adlanır?

(St. 2.1.2) 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir. **Əlavə sual:** – *Hansı birləşmələrdə “yol” sözü həm həqiqi, həm də məcazi mənada işləne bilər? (yola düşmək, yola gəlmək).*

Danışma

(St. 1.2.1) Təsəvvür edin ki, siz hökmdarsınız. Yarış keçirilməzdən əvvəl hökmdarın xalq qarşısında çıxışını hazırlayın və təqdim edin.

Yazı

(St. 3.1.4) Hökmdarın keçirəcəyi yarışla bağlı elan hazırlayın.

(St. 3.1.3) Nağılı dəyiş. Şagirdlər eyni mövzunu müasir dövrə uyğunlaşdırmaqla hekayə hazırlamalıdırlar; məsələn: – *Prezidentin göstərişi ilə Bakıdan Qubaya yeni çəkilmiş yolla avtomobil və ya velosiped yarışı təşkil olunur...*

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 3-cü tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra bir cür yazılan şəkilçilərlə bağlı nəzəri material mənimsənilir. 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Şagirdlərin diqqəti *qumsal, sağlam, süpürgə* sözlərinə yönəldilə bilər. Şagirdlər bu sözləri kök və şəkilçiyə ayırmaqla şəkilçilərin növünü müəyyənləşdirirlər. Müəllim qeyri-məhsuldar birvariantlı şəkilçilər barədə də məlumat verə bilər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 30. İKİ LİMON AĞACI (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək üçün açar sözlər seçir və səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirir.
2.1.2. Sözüün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Frazeoloji ifadənin mənasını açıqlayır.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin bitkin hissələrini müəyyən edərək adlandırır.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi mətnlə oxuduğu mətn arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Təmsildəki obrazları insan obrazları ilə əvəz edərək təxəyyülünə uyğun eyni mövzuda hekayə yazır.
4.1.2. Sözüün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözlərdə sözünü şəkilçini müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Egoizm nədir? Egoist insan kimə deyirlər?*

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Müəllimin nəzərinə! *Egoizm* (lat. ego – mən) – insanın cəmiyyətə və digər insanlara münasibətini səciyyələndirən həyat prinsipi və əxlaqi keyfiyyət. Egoist insan davranışında yalnız özünün mənafeyini əsas tutur, cəmiyyətin və ətrafdakıların mənafeyi ilə hesablaşmır.

Oxu

Mətn bir neçə şagird tərəfindən oxunur.

(St. 2.2.3) Mətn oxunduqdan sonra mətnin əsas ideyasını müəyyənləşdirmək üçün aşağıdakı sual və tapşırıqlar verilə bilər:

– *Özündənrazı ilə xeyirxah limon ağaclarının hərəkətlərində səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirin. Limon ağaclarının xarakter və davranışına uyğun həyatınızda rast gəldiyiniz hər hansı bir hadisəni nəql edin. Siz hansı limon ağacına haqq qazandırırırsınız?*

3-cü tapşırıq yerinə yetirməklə şagirdlər mətndən əldə etdikləri məlumatın elmi həqiqiliyini araşdırırlar.

(St. 2.1.2) **2-ci tapşırıq** şagirdlərdə frazeoloji ifadənin mənasını müəyyənləşdirmək bacarığını inkişaf etdirir.

4-cü tapşırıq **Sinkveyn** üsulu ilə yerinə yetirilir (1 isim – ağac; 2 sifət – qayğıkeş, mehriban; 3 feil – kömək etmək, bəhrəsini görmək, qayğı göstərmək; ifadə – yaxşılıq edib nəticədə bəhrəsini gören insan; isim – xeyirxahlıq).

(St. 2.2.2) 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Mətnəki bitkin hissələrə başlıq seçilir.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Kənddə çox çirkin, yetim bir qız yaşayırdı. Bir dəfə o, uzaq səfərə çıxır. Özü ilə içməyə su götürür. Yolda qoca bir qarı ondan su istəyir. O, suyu içib: “Sağ ol, qızım, Allah ürəyincə versin”, – deyir. Qız kədərle gülümsəyir. Fikirləşir ki, Allah versəydi, bir az gözəllik verərdi. Qarı sanki onun fikirlərini oxuyur. “Verər, qızım, verər”, – deyir. Qız yoluna davam edir. Su içmək istəsə də, bəlkə, kiməsə lazım olar deyər içmir. Elə bu zaman yolun kənarında susuzluqdan solan bir çiçək görür. Kuzəsindən çiçəyin dibinə su tökür. Çiçək dirçəlir. Qız xilas etdiyi çiçəyi iyləyir. Bu vaxt özü də hiss etmədən burnu balacalaşır.

Bir qədər keçir, qız pəncəsi yaralanmış ayı balasına rast gəlir. Onun yarasını yuyub bağlayır. Ayı balası ağacın koğuşundan bal çıxarıb qıza verir. Balı yeyən kimi qızın böyük ağzı balaca və incə olur. Qız bu dəfə rast gəldiyi maralın sulanmış gözlərini yuyub təmizləyir. Maral onun üzünü-gözünü yalayır. Qızın kiçik gözləri iri badamı gözlərə çevrilir.

Susuzluqdan yanan qızın kuzəsində su qalmamışdı. Bir az gedib kiçik bir çaya çatır. Su içmək üçün əyləndə gözəl bir qızın ona baxdığını görür”.

Suallar: – *Çirkin qız yolboyu kimlərə yaxşılıq etdi? Nə üçün mətnə qızın gözünün, burnunun, ağzının gözəlləşdiyi vurğulanır? Bu nə ilə əlaqədardır?*

Şagirdlər “İki limon ağacı” mətni ilə dinlədikləri mətn arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edirlər.

Yazı

(St. 3.1.1) 6-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər təmsilin ideyasını həyatda gördükləri ilə əlaqələndirərək təxəyyüllərinə uyğun hekayə yazırlar.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 7-ci tapşırıqda “na” şəkilçisi vasitəsilə “Sözünü şəkilçiləri” mövzusunə keçid üçün motivasiya yaradılır. Sözünü şəkilçiləri ilə bağlı nəzəri material mənimsədir. 8-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir. 9-cu tapşırıqla bağlı müzakirə zamanı müəllim alınma soyad şəkilçilərinin etimologiyası haqqında şagirdlərə məlumat verə bilər: **-zadə** – fars dilində “doğulmuş, törəmiş” mənasını verir; adətən, isimlərə qoşularaq onların əslini, kimdən törədiyini, nəslini bildirir; məsələn, şahzadə (şah nəslindən olan), bəyzadə (bəy nəslindən olan) və s.; **-ov (-yev)** – rus dilində yiyəlik hal şəkilçisini bildirir: *İvanov – İvana aid olan*.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 31. YOXSULLUQ NƏDİR (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Mətndəki əsas fikirlə bağlı mühakimə yürüdür.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nü-munələrlə əsaslandırır.	Debat və müzakirələr zamanı öz fikir-lərini əsaslandırmaq üçün arqumentlər gətirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyən-ləşdirir.	Mətndə rast gəldiyi Avropa mənşəli alınma sözləri müəyyən edir.
1.1.1. Danışanın fikrini verdiyi suallar əsasında aydınlaşdırır.	Aydın olmayan məqamları müəy-yən-ləşdirmək məqsədilə suallar verir və münasibət bildirir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Oxuduğu əsərin ideyasını öz düşüncə-ləri ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
4.1.2. Sözlün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözlərin yaranma yollarını müəyyən-ləşdirir.

Motivasiya

Müəllim uşaqlardan gələcəkdə hansı peşəyə yiyələnmək istədiklərini soruşur və seçimin səbəbini izah etməyi tapşırır:

– *Peşə seçimində hansı meyarlara əsaslanmaq lazımdır?*

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir və müzakirə olunur.

Oxu

Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Fasilələr zamanı mətn daxili suallar cavablandırılır.

1. Sizcə, Bilal əmi haqlı idimi?

Fəndaxili integrasiya (st. 2.2.3, 1.2.2). Bu sualın məqsədi şagirdlərin sənət-peşə seçimi ilə bağlı həyata baxışlarını aydınlaşdırmaqdır. Müzakirə zamanı müəllim əlavə suallar verə bilər: – *Sənət hansı meyarlara görə seçilməlidir? Sənət seçən övladına valideyn necə kömək etməlidir?*

2. Uşaqların öz valideynlərinin sənətini davam etdirməsinə necə baxırsınız?

Bu suala cavab verməklə şagirdlər mövzu ətrafında fikir yürütmək bacarıqlarını nümayiş etdirirlər.

Söz ehtiyatı (st. 2.1.1)

3. İzahlı lüğətdən istifadə etməklə göy rənglə verilmiş söz və ifadələrin mənalarını izah edin.

Bu tapşırıq şagirdlərin söz ehtiyatını zənginləşdirməyə xidmət edir.

Qeyd. Şagirdlərin diqqəti “Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti”ndə (“Altun kitab”, 2015) verilmiş “şeytana bac vermək”, “şeytana papiş tikmək”, “bu, meydan, bu da şeytan” ifadələrinə yönəldilir.

4-cü tapşırıq şagirdlərin lüğətlə işləmək, sözün mənşeyini araşdırmaq bacarığını, söz ehtiyatını və ümumi dünyagörüşünü inkişaf etdirməyə xidmət edir.

Danışma

(St. 1.2.2) 5-ci tapşırıq **debat** şəklində də yerinə yetirilə bilər. Qruplardan biri Seymurun, digəri onun atasının mövqeyini müdafiə edir.

Dinləmə

(St. 1.1.1) **Müzakirə.** Nizami Gəncəvinin aşağıdakı beyti səsləndirilir:

*Kamil bir palançı olsa da insan,
Yaxşıdır yarımçıq papaqçılıqdan.*

Şagirdlər beytin mənasını aydınlaşdırır və ona münasibət bildirirlər: – *Yaxşı sənətkar yüksək qiymətləndirilən bir peşənin sahibinə deyil, öz peşəsinə yüksək dərəcədə yiyələnmiş adama deyilir.*

Yazı

(St. 3.1.1) Şagirdlərə “Mən hansı peşəni seçərdim” mövzusunda inşa yazmaq tapşırılır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Əvvəlki dərslərdə sözü kök və şəkilçiyə ayırmağı, leksik və qrammatik şəkilçiləri fərqləndirməyi öyrənmiş şagirdlər 6-cı tapşırığı yerinə yetirməklə bu bacarıqlarını nümayiş etdirirlər. Nəzəri materialı mənimsəməklə onlar söz yaradıcılığının iki üsulu olduğunu müəyyənləşdirirlər. 7-9-cu tapşırıqlar vasitəsilə şagirdlər qazandıqları bilikləri konkret nitq materialında tətbiq edirlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 32. SÖZ VERMİŞƏM (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Mətnin ideyasına uyğun verilmiş situasiya ilə bağlı fikirlərini bildirir.
4.1.3. Cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.	Mətndəki yerinə görə üç nöqtə işarəsinin funksiyasını müəyyən edir.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.	Əsərin baş qəhrəmanına məktub yazır.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözün kökü ilə başlanğıc formasını fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – *Üzərinizə götürdüyünüz bir öhdəliyi mütləq yerinə yetirəcəyinizə inandırmaq üçün, adətən, hansı ifadədən istifadə edirsiniz? “Söz vermək” cavabı alındıqdan sonra: – Verdiyiniz sözün üstündə durursunuzmu? Verdiyiniz sözün pozanlara münasibətiniz necədir? Bəs bütün çətinliklərə baxmayaraq, veriyiniz sözünüzü yerinə yetirən insanları necə qiymətləndirirsiniz?*

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Fasilələr zamanı mətn daxili suallar cavablandırılır.

1. Oğlanın xarakteri haqqında nə deyə bilərsiniz? Onun hərəkətinə münasibətinizi bildirin.

Bu sualı cavablandırmaqla şagird əsər qəhrəmanının xarakterindəki əsas keyfiyyəti (məsuliyyət hissi) müəyyənləşdirir.

2. Sizcə, o, hərbiçinin mayor olduğunu haradan bildi?

Bu, şagirdin intellektini və dünyagörüşünü yoxlamağa yönəlmiş sualdır.

Hərbçiləri fərqləndirən geyimləri və geyimlərində olan müxtəlif nişanlardır.

Mətn oxunduqdan sonra 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir, mətnin ideyasının oğlanın xarakterindəki əsas cəhətlə – məsuliyyət hissi ilə bağlı olduğu aydınlaşdırılır.

Danışma

(St. 1.2.4) Qruplarla iş. Şagirdlər 4 qrupa ayrılırlar. Qrupların hər birinə verilən situasiyanı davam etdirməklə məsuliyyətsizlik haqqında hekayə qurmaq tapşırılır:

I qrup: *Müharibədir. Çavuşa mühüm hərbi obyektı mühafizə etmək tapşırılıb. O isə mühafizə etdiyi postu icazəsiz tərk edib...*

II qrup: *Məktəbdə müharibə veteranı ilə görüş olmalıdır. Onu qarşılamaq şagirdlərdən birinə tapşırılıb. O isə bunu unudub...*

III qrup: *Ana dükanə gedəndə oğluna tapşırır ki, kiçik bacısına göz-qulaq olsun. O isə dostlarının futbol oynadığını görüb həyəətə düşür...*

IV qrup: *Xəstə qadın aptekə gedə bilmir, dərman almağı qonşuluqda yaşayan oğlandan xahiş edir. O isə kinoya gedən dostlarına qoşulur...*

Fəndaxili integrasiya (st. 4.1.3, 1.2.4). 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər əvvəlcə sualın birinci hissəsini cavablandırırlar. Müəllimin gətirdiyi nümunələr və yönəldici suallar vasitəsilə şagirdlər məndəki üç nöqtə işarəsinin funksiyasını araşdırırlar (fikrin yarımçıq qalması, obrazın nitqinin kəsilməsi və s.). Daha sonra tapşırığın sonuncu hissəsi – baş qəhrəmanın gələcək taleyi ilə bağlı fikirlər söylənilir.

Yazı

(St. 3.1.4) Şagirdlərə “Söz vermişəm” mətninin baş qəhrəmanına (oğlana) məktub yazmaq tapşırılır.

(St. 3.1.2) 5-ci tapşırıq üzrə şagirdlər evdə araşdırma aparıb yazılı məruzə hazırlayırlar.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 6-cı tapşırıq düzəltmə sözlərlə bağlı nəzəri qayda üçün motivasiya xarakteri daşıyır. Nəzəri material mənimsədildikdən sonra 7-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qeyd. Bu mövzu ilə bağlı vacib məqamlardan biri leksik mənası olan sözlərlə qrammatik omonimlik təşkil edən leksik şəkilçiləri (-daş, -xana, -dar və s.) sözlərdən fərqləndirməkdir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 33. XOŞBƏXTLİK (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
1.1.1. Danışanın fikrini verdiyi suallar əsasında aydınlaşdırır.	Suallar verməklə dinlədiyi mətndəki əsas fikri müəyyən edir.
4.1.3. Cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.	Yazarkən dialoqlarda durğu işarələrini qaydalara uyğun tətbiq edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Dinlədiyi mətn əsasında ifadə yazır.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki hadisələri təhlil edərək əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin giriş, əsas və sonluq hissələrinin rolu və funksiyasını aydınlaşdırır.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Müşahidə etdiyi hadisəni həyat təcrübəsindən çıxış edərək sözlə ifadə edir.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.	Arzu və istəkləri ilə bağlı məktub yazır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Eyniköklü sözləri müəyyən edir.

Motivasiya

Əqli hücum. Lövhədə yazılır:

Xoşbəxtlik = ?

Müəllim: – *Sizcə, xoşbəxtlik nədir?*

Şagirdlər sualı cavablandırmaq üçün müxtəlif söz və ifadələr deyirlər. *Pul, hökmranlıq, güclü olmaq, nüfuz, məqsədinə nail olmaq, sevimli işlə məşğul olmaq* kimi söz və ifadələr ola bilər.

Dinləmə

(St. 1.1.1) Müəllim Jül Vernin “Kapitan Qrantın uşaqları” əsərində Paqanenin dilindən deyilən aşağıdakı rəvayəti oxuyur:

“Biri var idi, biri yox idi, böyük Harun ər-Rəşidin bir oğlu var idi. Hökmdar oğlu olmasına baxmayaraq, bu oğlan özünü çox bədbəxt hiss edirdi. Məsləhət üçün müraciət etdiyi qoca bir dərviş bu dünyada xoşbəxtlik tapmağın çətin iş olduğunu ona dedi.

– Lakin, – deyə o əlavə etdi, – səni xoşbəxt etmək üçün mən doğru yol bilərəm.

– Bu yol nədir? – deyə cavan şahzadə soruşdu.

– Xoşbəxt bir adamın köynəyini geyinmək, – deyə dərviş cavab verdi.

Bundan sevincək olmuş şahzadə dərvişi qucaqlayıb xoşbəxt adam axtarmağa yollandı. O, uzun müddət gəzib-dolaşdı. Dünyanın bütün paytaxtlarına gedərək kralların, imperatorların, şahzadələrin, knyazların köynəyini geyib sınaı. Ancaq, heyhat, heç nə dəyişmədi. Aktyorların, əsgərlərin, tacirlərin köynəyini də sınaqdan çıxardı, yenə də xeyri olmadı. O, əvvəlki kimi bədbəxt olaraq qaldı.

Oğlan səadət axtarışı ilə uzun zaman səyahət etdi. Nəhayət, xoşbəxt adam tapmaqdan ümidini kəsərək atasının sarayına qayıtmağı qət etmişdi ki, birdən tarlada şən mahnı oxuya-oxuya xışın dalınca gedən bir əkinçi gördü. Öz-özünə dedi: “Xoşbəxt adam ya budur, ya da ki xoşbəxtlik dünyada heç yoxdur”. Şahzadə əkinçiyə yaxınlaşdı:

– Dostum, görürəm, sən çox xoşbəxtsən, – dedi.

Əkinçi:

– Bəli, – deyə cavab verdi.

– Sən öz taleyini hökmdar taleyi ilə dəyişməzsənmi?

– Heç vaxt.

– Gəl sən köynəyini mənə sat!

– Köynəyimi? Mənim ki heç köynəyim yoxdur!”

Mətnin tam mənimsənilməsi üçün müəllim uşaqları mətn üzrə suallar verməyə həvəsləndirir (uşaqlar Harun ər-Rəşidin kim olduğunu, “heyhat” sözünün mənasını soruşa bilərlər). Daha sonra müəllim mətnin məzmunu və ideyası ilə bağlı suallar verir.

Fəndaxili integrasiya (st. 4.1.3, 3.1.1). Şagirdlərə dinlədikləri mətnin planını tutmaq və məzmununu yazmaq tapşırılır. Müəllim bildirir ki, onlar şahzadənin dərvişlə və əkinçi ilə söhbətini dialoq şəklində yazmalıdırlar.

Oxu

(St. 2.2.3) Dərslikdən “Xoşbəxtlik” mətninin hər abzası bir şagird tərəfindən oxunur. Digər şagirdlər oxunan hissəni dərslikdən izləyirlər. 1-ci mətdaxili sual cavablandırılır.

1. Bu cür adamları necə adlandırırlar?

Bu sual şagirdin söz ehtiyatını yoxlamağa yönəlmişdir. Şagirdlər “hər-dəmxəyal” (sabit fikri olmayan, tez-tez öz fikrini dəyişən), “naşükür” (heç nəyə qane olmayan) sözlərini səsləndirə bilərlər.

Mətn sonadək oxunur. **Sual:** – *Mətnin əvvəlində daşyonon xoşbəxtliyi nədə görürdüyü? Şagirdlər aşağıdakı nəticələrə gələ bilərlər: – Mətnin əvvəlində daşyonon özünü hamıdan zəif və bəxtsiz hesab edir. Mətnin sonunda daş-*

yonan anlayır ki, o çox xoşbəxt və hamıdan güclüdür. İnsanlar çox vaxt xoşbəxt olduqlarını başa düşmürlər.

(St. 2.2.2) 2-ci tapşırıq. Mətnin giriş, əsas və sonluq hissələri müəyyənləşdirilir. Hər bir hissənin məzmunu aydınlaşdırılır:

Giriş: əsərin qəhrəmanı haqqında ümumi məlumat verilir.

Əsas hissə: qəhrəmanın başına gələn hadisələr nəql edilir.

Sonluq: əsərin ideyası açıqlanır.

Tapşırığın 2-ci hissəsində “Nağılı dəyiş” metodu tətbiq edilir. Əsərdə daşyonon mələyə beş arzusunu bildirir. Əgər mələk əsərin əvvəlində, tapşırıqda deyildiyi kimi, şərt qoysaydı (4 arzunu yerinə yetirmək), daşyonon daş olaraq qalmalı idi. Buna görə də şagirdlər əsərin sonluğunu dəyişib təxəyyülə uyğun davam etdirirlər.

Mətn “Yoxsulluq nədir” mətni ilə müqayisə olunur. Mətnlər arasında ortaq və fərqli cəhətlər müəyyənləşdirilir.

Danışma

(St. 1.2.4) Əvvəlcədən şagirdlərə tapşırılır ki, ailələrinin yadda qalan günlərini əks etdirən müxtəlif şəkillər gətirsinlər. Bu, ad günü, yubiley, ilk dərs günü, hər hansı uğurun qeyd olunduğu anları əks etdirən fotolar ola bilər. Şagirdlər öz yoldaşlarının fotolarına baxıb onların keçirdiyi hiss və duyğuları ifadə etməyə çalışırlar.

Yazı

(St. 3.1.4) Sual: – *Əgər daşyononun yerində olsaydınız, siz hansı arzularınızın gerçəkləşməsini istəyerdiniz? Bu haqda mələyə məktub yazın.*

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 3-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Eyniköklü sözlərlə bağlı nəzəri material mənimsədir.

Əlavə tapşırıqlar:

1. Verilmiş eyniköklü sözləri cümlələrdə işlədin.

birlik, birləş; sulamaq, sulu; yazı, yazıçı, yazıçılıq.

2. *Kəs(mək), səs, yaşıl, sirr* sözlərindən eyniköklü sözlər düzəldin.

Nümunə: *kəsici, kəskin.*

3. Aşağıdakı izahlardan istifadə etməklə müvafiq şəkilçilər əlavə edin.

1. riyazi cədvəl – vur...

2. savaş, döyüş – vur...

3. sözdəki hecalardan birinin daha qüvvətli deyilişi – vur...

4. sevən, aşiq – vur...

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 34. BALACA QARA BALIQ (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirir və mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Həyatdan misallar gətirməklə mənəvi dəyərlər haqqında fikir yürüdür.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Bədii əsərin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək inşa yazır. Təmsildəki obrazları insan obrazları ilə əvəz edərək hekayə yazır.
4.1.3. Cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.	Xitablarla bağlı vergül işarəsindən düzgün istifadə edir.
4.1.2. Sözüün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Mürəkkəb sözlərin yaranma yollarını izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – Sizin həyatınızın böyük hissəsi evdə və məktəbdə keçir. Bəs hər gün gördüklərinizdən kənarda olan dünya haqqında düşünmüsünüzmü? Başqa yerləri görmək, bir qədər başqa həyat sürmək istəyerdinizmi? Bu həyatı, yeni dünyanı necə təsəvvür edirsiniz?

Müəllim yönəldici suallarla bu sual-cavaba mümkün qədər çox şagird cəlb etməyə, onların verilmiş sualla bağlı təxəyyüllərini canlandırmağa çalışır.

Oxu

Mətn 1-ci mətn daxili suala qədər oxunur.

1. Ana ilə balanın söhbətində siz kimə haqq qazandırırırsınız?

(St. 2.2.3) Şagirdlər Ana Balıq və Balaca Qara Balıq haqqında söylənilənlərdən, onun anası ilə söhbətindən çıxış edərək qəhrəmanın xarakterinə münasibət bildirirlər.

2. Balaca Qara Balığın son sözlərinə münasibət bildirin. Sizcə, özündən yaşlılarla belə danışmaqda o, haqlı idimi?

Şagirdlər obrazın xarakterini açmaqda davam edərək onun çox səbirsiz olduğunu, yaşlılara qarşı nəzakətsiz davrandığını qeyd edirlər ("Yaşlananda hər şeydən xəbərsiz bir qocaya çevrilmək istəmirəm").

Mətn oxunduqdan sonra hekayənin ideyasını əks etdirən cümlələr seçilir (*"Anacan, mən artıq eyni yerdə yaşamaqdan, eyni şeyləri görməkdən bezmişəm. Gedib yeni yerlər görmək, yeni canlılarla tanış olmaq istəyirəm"*).

Danışma

(St. 1.2.4) Müzakirə-debat. Mətn oxunduqdan sonra 2-ci sualla bağlı müzakirə keçirilir: *"Böyüklərin fikri ilə razılaşmadıqda nə etmək lazımdır?"* Müxtəlif fikirlər səslənə bilər və ya müəllim bir neçə fikir səsləndirib şagirdlərə bəyəndikləri fikri argument və faktlarla əsaslandırmağı tapşırı bilər:

1. Böyüklərə hörmət əlaməti olaraq onların dediyi ilə razılaşmaq lazımdır.
2. Öz fikrini inadla əsaslandırmaq lazımdır.
3. Kompromis yollar axtarmaq lazımdır (*"kompromis" sözünün izahı verilir*).

Şagirdlər həyatdan misallar gətirməklə razılaşdıqları fikirləri əsaslandırmağa çalışırlar.

Yazı

(St. 3.1.1) Qruplarla iş. Şagirdlər dörd qrupa ayrılırlar.

I və II qruplar Balaca Qara Balığın sonrakı taleyi barədə hekayə yazıb təqdim edir.

III və IV qruplar dərslərdə verilmiş 3-cü tapşırığı yerinə yetirir (*Balaca Qara Balıq obrazını heç vaxt yaşamadığı məkandan kənara çıxmayan balaca uşaq obrazı ilə əvəz edib eyni mövzuda hekayə yazın.*).

Təqdimatlardan sonra fərdi şəkildə 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir (ev tapşırığı kimi də verilə bilər).

Dil qaydaları

(St. 4.1.3) Müəllim şagirdlərin diqqətini dialoqlardakı xitablara yönəldir. Xitabla bağlı bilikləri xatırladır. Şagirdlər məndəki dialoqlardan çıxış edərək xitablarda vergülün işlənməsi ilə bağlı qaydaları təkrarlayırlar.

(St. 4.1.2) 5-ci tapşırıq mürəkkəb sözlərlə bağlı nəzəri materialın mənimsədilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır. Nəzəri material mənimsədir. 6-8-ci tapşırıqlarla şagirdlərin qazandıqları biliklər möhkəmləndirilir.

Əlavə tapşırıq. Şagirdlər məndən mürəkkəb sözləri seçir (*"səs-küy", "bacı-qardaş", "yərbəyerdən", "özündənrazi", "dikbaş"*) və yaranma üsuluna görə qruplaşdırırlar.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 35. KƏNDXUDA VƏ MUZDUR (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndə sətiraltı ifadə olunmuş cümləni izah etməklə əsas fikri müəyyənləşdirir.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Mürəkkəb sözlərin defislə və bitişik yazılış qaydalarına əməl edir.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsi) izah edir.	Sözü tərkibinə görə təhlil edir. Düzəltmə və mürəkkəb sözlərin tərkibini müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından bu şeir parçasını oxuyur:

Əcəl aldı, yer gizlədi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya...

Müəllim: – *Bu şeirdə söhbət hansı dünyadan gedir? Fani nədir? İnsan həyatını necə yaşamalındır ki, dünyasını dəyişdikdən sonra xatırlansın?*
Şagirdlərin fikirləri dinlənir.

Oxu

Mətn oxunur və 1-ci mətn daxili sual cavablandırılır. Bu sualın (cavab: “C” variantı) məqsədi şagirdlərdə nitq situasiyasına uyğun atalar sözü və məsəl seçmək bacarığını inkişaf etdirməkdir.

(St. 2.1.1) 2-ci tapşırıq aşağıdakı üsulla yerinə yetirilə bilər.

Müəllim tapşırıqda sadalanan sözlərin işləndiyi cümlələri bir daha oxuyur:

1. Bir qarın çörək üçün səhərdən axşama kimi kəndxudanın torpağında rəncbərlik edir.

2. Oğlan başını qaldıraraq qarşısında kəndxudanın heybətli cüssəsini gördü.

3. Qurbanın olum, ay kəndxuda, bir hovur dincəlmək istəyirdim.

Şagirdlər həmin sözlərin mənasını cümlənin kontekstinə əsasən müəyyənləşdirir, sonra öz versiyalarını sözün lüğətdə verilən mənası ilə müqayisə edirlər.

(St. 2.2.3) 3-cü tapşırıq şagirdlərin mətnə üstüörtülü (sətiraltı) ifadə olunmuş fikri nə dərəcədə başa düşdüklerini yoxlamağa xidmət edir. Fikir sadə olmadığına görə şagirdlər düzgün nəticəyə müəllimin köməyi ilə gələ bilərlər. Gənc rəncbərin gördüyü yuxu o oyananda – gözünü açanda bitir. Lakin hekayədən çıxan fikrə görə, insan həyatı da yuxu kimi müvəqqətidir və insan öləndə – gözünü əbədi yumanda bu yuxu bitir. Buna görə də rəncbər kəndxuda ilə özünü bərabər tutur.

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) 4-cü tapşırıq defislə yazılan mürekkəb sözlərlə bağlı dil qaydalarının mənimsədilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır. Şagirdlər müəyyən edirlər ki, mətndə göy rənglə verilmiş mürekkəb sözlərin hamısı yaxınmənalı sözlərdən düzəlmişdir. Bundan sonra həmin mürekkəb sözlərdən düzəltmə sözlərin birləşməsindən əmələ gələnləri seçirlər (*uçuq-sökük, saysız-hesabsız, ucsuz-bucaqsız*).

Defislə yazılan mürekkəb sözlərlə bağlı nəzəri material mənimsədilir. 5-6-cı tapşırıqlar mürekkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl olunması ilə bağlı bacarıqların möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

(St. 4.1.2) Bu dərs söz yaradıcılığı üzrə qaydaları əhatə edən bölmənin sonuncu dərsi olduğuna görə artıq şagirdlər sözləri morfoloji tərkibinə görə şifahi şəkildə təhlil edə bilirlər. Əlavə olaraq sözün tərkibinə görə təhlili zamanı istifadə olunan şərti işarələrlə tanış olurlar (dərslik, səh. 107). Daha sonra 7-11-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

7-ci tapşırıq düzəltmə və mürekkəb sözlərin necə əmələ gəldiyini izah etməyi tələb edir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 36. DİL QAYDALARI ÜZRƏ TƏKRAR (1 saat)

<i>Standart</i>	<i>Təlim nəticəsi</i>
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözləri quruluşuna görə fərqləndirir.

Növbəti saatda kiçik summativ qiymətləndirmə keçiriləcəyini nəzərə alaraq müvafiq bölmədə keçilən dil qaydaları (söz yaradıcılığı, sözün tərkibi) üzrə tapşırıqlar (dərslik, səh. 108, tap. 1-7) yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş “Dil qaydaları üzrə qiymətləndirmə cədvəli” əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

III BÖLMƏ ÜZRƏ KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ

1-5-ci suallar aşağıdakı mətnlə bağlıdır.

Bir gün iki mələk göylərdən enərək insanları daha yaxından tanımaq **istəyir**. Qonaq gəldikləri ilk evin sahibi varlı olsa da, onları könülsüz qəbul edir, soyuq zirzəmidə gecələmək üçün yer verir. Ac-susuz yatmağa hazırlaşarkən yaşca böyük olan mələk zirzəminin divarında təsadüfən gördüyü dəliyi suvamağa başlayır. Kiçik mələyin buna *acığı tutur*.

Ertəsi gün mələklər gecələmək üçün bir kasıb ailənin evinə gəlirlər. Ev yiyəsi onları hörmətlə qarşılayır, evin ən rahat otağını onlara **verir**, sahibəsi isə bütün ailənin göz dikdiyi inəyin südündən sıyıq bişirir. Yeməkdən sonra hamı yatır. Səhər duranda görürlər ki, ailənin yeganə **gəlir** mənbəyi olan inək ölüb.

Azyaşlı mələk başa düşür ki, bu, böyük mələyin işidir. Ona görə də qəzəblənib onu ədalətsizlikdə günahlandırır. Yaşlı mələk **deyir**:

– Sən çox şeyi bilmirsən. İlk dəfə gecələdiyimiz evin zirzəmisinin divarında bir küp qızıl gizlədilib. Mən divarı suvadım ki, ev sahibi onu tapıb bir az da harınlaşmasın. Dünən gecə isə Əzrayıl kasıb ailənin sahibəsini öldürməyə gəlmişdi. Mən ondan xahiş etdim ki, qadının əvəzinə inəyi öldürsün. İndi görürsən ki, ...

1. Mətni tamamlayın.

- A) qonaq birinci gün qızıldır, ikinci gün mis.
- B) qonşunu iki inekli istə ki, özün bir inekli olasan.
- C) həyatda heç də hər şey göründüyü kimi deyil.
- D) pis olmasa, yaxşının qədri bilinməz.

2. Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Kiçik mələyi qəzəbləndirən nə idi?
- B) Mələklər nə məqsədlə Yer üzünə gəlmişdilər?
- C) Varlı ev sahibi mələkləri necə qarşılayır?
- D) Zirzəmidə qızıl küpünü kim gizlətməmişdi?

3. Hansı atalar sözü mətnin məzmununa aid deyil?

- A) Kasıb mərd olar.
- B) Dövlətinin dili uzun olar, əli qısa.
- C) Qorxan gözə çöp düşər.
- D) Yaxşılıq elə ki, başına gəlsin.

4. Tünd hərflərlə yazılmış hansı söz düzəltmədir?

- A) istəyir B) verir C) gəlir D) deyir

5. "Acığı tutmaq" ifadəsini hansı sözlə əvəz etmək olar?
 A) acılamaq
 B) acıqlanmaq
 C) acımaq
 D) acmaq
6. "Gəlir" ismini hansı sözlə əvəz etmək olar?
 A) qazanc B) qida C) var-dövlət D) azuqə
7. Hansı söz ön şəkilçi qəbul etmir?
 A) maraq B) çarə C) razı D) rahat
8. Hansı atalar sözündə eyniköklü sözlər var?
 A) Dəmiri döyən dəmirçi olar.
 B) Zər qədrini zərgər bilər.
 C) Yersiz gəldi, yerli, qaç.
 D) Başına gələn başmaqçı olar.
9. Hansı sözə -çı⁴ şəkilçisi artırmaqla yeni söz yaratmaq olmaz?
 A) dəniz B) odun C) oğru D) soyğun
10. Hansı söz kök və şəkilçiyə düzgün ayrılmayıb?
 A) qayğı-keş-liy-in
 B) din-lə-yici
 C) bir-ləş-dir-mək
 D) silah-daş-lar-ım
11. Hansı söz birləşərək mürəkkəb söz yarada bilər?
 A) sarı, köynək
 B) ağ, bayraq
 C) geniş, zal
 D) uzun, ağac
12. "Gecələyirlər" sözünün başlanğıc forması hansıdır?
 A) gecə B) gecələ C) gecələyir D) gecələyirlər
13. Hansı sözdə -kar şəkilçi deyil?
 A) peşəkar B) aşkar C) səbəbkar D) sənətkar
14. Hansı sözdə -ıntı şəkilçi deyil?
 A) dağıntı B) axıntı C) qırıntı D) yağıntı

IV BÖLMƏ

TARİXİ-MƏDƏNİ ABİDƏLƏR

Dərs №	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	MMV səh.
37.	Atəşgah	2.2.3, 2.1.1, 2.1.2, 3.1.2, 4.1.2, 4.1.4	2	110-112	127-129
38.	Azərbaycan qalaları	2.2.3, 2.2.2, 2.1.1, 1.2.2, 4.1.2, 3.1.2	3	113-116	130-132
39.	Dərbənd qalası	2.2.3, 2.1.2, 1.1.2, 4.1.2	2	117-118	133-135
40.	Kiş Alban məbədi	2.2.2, 2.1.1, 2.1.2, 3.1.2, 4.1.2	2	119-121	136-137
41.	İçərişəhər	2.2.3, 2.2.2, 2.1.1, 3.1.2, 4.1.2	3	122-125	138-139
42.	Memar Əcəmi	2.2.1, 2.2.3, 1.2.4, 2.1.1, 3.1.2, 4.1.2	2	126-127	140-141
43.	İsmailiyyə	2.2.1, 2.2.3, 1.1.1, 3.1.1, 3.1.2, 4.1.2, 4.1.1	3	128-130	142-144
44.	Xudafərin körpüsü	2.2.1, 2.2.3, 2.1.1, 3.1.1, 4.1.2	2	131-132	145-146
45.	Opera teatrı	2.2.1, 2.1.1, 1.2.4, 3.1.2, 4.1.2	2	133-134	147-148
46.	Gələrsən-görərsən qalası	2.2.3, 2.1.1, 1.2.3, 1.2.2, 3.1.2, 4.1.2	2	135-137	149-150
47.	Səadət sarayı	2.2.3, 2.1.1, 1.1.2, 3.1.3, 4.1.2	2	138-139	151-152
48.	Əlincə qalası	2.2.2, 3.1.3, 4.1.2	2	140-142	153-154
49.	Dil qaydaları üzrə təkrar	4.1.2	1	143-144	154
KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ			1		155-156
Yekun			28 saat		

Dərs 37. ATƏŞGAH (2 saat)

<i>Standartlar</i>	<i>Təlim nəticələri</i>
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndə verilmiş əsas məlumatları qruplaşdıraraq təqdim edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.
2.1.2. Sözlün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Məcəzi mənalı ifadələri izah edir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Verilmiş mövzu ətrafında araşdırma apararaq məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözlün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Konkret və mücərrəd isimləri fərqləndirir.
4.1.4. Səit və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Mürəkkəb sözləri sətirdən-sətrə düzgün keçirir.

Motivasiya

Müəllim: – Nə üçün dövlət gerbimizdə od şəkli təsvir olunub? Nə üçün Azərbaycan “Odlar diyarı” adlanır? Bayrağımızdakı yaşıl rəng hansı dinin rəmzidir? İslam dini nə vaxt yaranıb? Bəs islam dinindən əvvəl xalqımız hansı dinə sığınmışdır? Biz bu din haqqında nə bilirik və nəyi öyrənmək istədik?

BİBÖ. Suallar cavablandırıldıqdan və “atəşpərəstlik” sözü səsləndirildikdən sonra lövhədə sxem çəkilir:

Atəşpərəstlik dini haqqında		
<i>Bilirəm</i>	<i>İstəyirəm bilim</i>	<i>Öyrəndim</i>

Oxu

(St. 2.2.3) İstiqamətləndirilmiş oxu. Şagirdlər qruplara bölünürlər. Qruplara verilən tapşırıqlar:

1. Mətndən ölkəmizin “Odlar yurdu” adlanmasının səbəblərini seçin.
2. Mətndən atəşpərəstlik dininə aid məlumatları seçin.
3. Atəşgahın keçmişi və bu günü haqqında məlumatları seçin.

4. Atəşgahın ziyarətçiləri haqqında məlumatları seçin.

Şagirdlər səssiz, qeyd götürməklə oxuyaraq verilən tapşırıqları yerinə yetirirlər. Qruplar tapşırıqları təqdim edirlər. Fikir mübadiləsi aparılır. BİBÖ cədvəlinin sonuncu sütunu doldurulur.

Şagirdlərə **Öyrənim – öyrədirm** üsulu ilə araşdırdıqları mövzu üzrə bağlı suallar hazırlamaq və başqa qruplara vermək tapşırılır.

Dərslərdə verilmiş suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Fəndaxili inteqrasiya (Tarix). IV bölmə dərslərinin ikinci yarısına təsadüf etdiyindən bu dövrdə şagirdlər Azərbaycan tarixinin qədim dövrü üzrə müəyyən biliklərə malik olurlar. Onlar atəşpərəstlik dininin yaradıcısı Zərdüştdən haqqında bildiklərini söyləməklə dərslərdəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirə bilirlər.

2. Lüğətdən istifadə etməklə zəvvar sözünü izah edin.
Mətnə ocaq sözü hansı mənada işlənmişdir?

(St. 2.1.1) Şagirdlər mətnin məzmununa əsasən “zəvvar” sözünü “müqəddəs yerləri ziyarət edən şəxs” kimi izah edə bilirlər. Sualın ikinci hissəsinə cavab olaraq “müqəddəs yer” ifadəsi səslənir.

3. Suraxanı Atəşgahının tarixini mərhələlərə bölərək nəql edin.

Bu sual şagirdlərin diqqətli oxu və elmi-kütləvi mətnə verilmiş məlumatları sistemləşdirmək bacarığını inkişaf etdirir.

(St. 2.1.2) 111-ci səhifədəki 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər sözün məcazi mənası haqqında biliklərini yada salmaqla Aleksandr Dümanın əsərindən verilən hissədəki məcazi mənalı sözləri izah edirlər.

Yazı

(St. 3.1.2.) Araşdırma (ev tapşırığı kimi verilir). 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

– Zərdüştdən, “Avesta” haqqında məruzə hazırlayıb təqdim edin.

Müəllim tapşırığın əlavə şərtlərini elan edir:

– Məruzə yazılı şəkildə olmalıdır.

– Əyani vəsaitlərlə (plakat, video və s.) müşayiət olunan məruzələrə daha yüksək qiymət veriləcək.

Müəllim üçün əlavə məlumat:

Qədim dini-ədəbi abidələrdən biri olan “Avesta” eramızdan əvvəl XV–X əsrlər arasında formalaşmış, sonralar xeyli dəyişikliklərə uğramışdır. Tarixi məlumatlara görə, “Avesta”-nı sistemləşdirən, dini kitaba çevirən Zərdüştdür. Onu “Avesta”-nın müəllifi, böyük filosof, atəşpərəstliyin yaradıcısı – peyğəmbər adlandırırlar.

“Avesta”da əksini tapan dini baxışın əsasını dualizm təşkil edir. Cismani aləmdə işıqla şəh, ictimai həyatda ədalətlə zülm, dini aləmdə Hörmüz ilə Əhrimən

arasında daimi mübarizə gedir. “Avesta”da xeyirin qələbəsinə inam ifadə edilir. Gec-tez xeyir qalib gələcək. Lakin bunun üçün insanlar da çalışmalıdırlar. Xeyir fikir, xeyir söz, xeyir əməl “Avesta”da irəli sürülən əsas əxlaqi şüardır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) 6-cı tapşırığı yerinə yetirmək üçün müəllim mürəkkəb sözlərin sətirdən-sətrə keçirilməsi qaydasını şagirdlərin nəzərinə çatdırır.

Müəllimin nəzərinə! Mürəkkəb sözlər sətirdən-sətrə onları əmələ gətirən sözlərin heca bölgüsünə görə keçirilir. Mürəkkəb sözlərin tərkibindəki I sözün son samitini II sözün bir saitdən ibarət olan ilk hecasına qoşub yeni sətrə keçirmək olmaz. Eləcə də II sözün bir saitdən ibarət olan ilk hecasını I sözün son samitinə qoşub heca halında sətrin sonunda saxlamaq olmaz; məsələn: *qırxayaq (qırx-ayaq), döşəküzü (döşək-üzü), qayınana (qayın-ana)*.

(St. 4.1.2) 7-ci tapşırığı yerinə yetirmək üçün mətndə altından xətt çəkilmiş sözlər oxunur. Sözün quruluşa növü ilə bağlı biliklər təkrarlanır. Düzəltmə sözlər seçilir. 8-ci tapşırığı da bu məqsədə xidmət edir.

9-cu tapşırığı yerinə yetirmək üçün şagirdlər şəkilçilərin variantlarını yada salmalı, birvariantlı şəkilçiləri müəyyənləşdirməlidirlər.

10-cu tapşırığı konkret və mücərrəd isimlər haqqında nəzəri materialı mənimsətmək üçün motivasiya rolunu oynayır. Sual cavablandırıldıqdan sonra müəllim debat təşkil edə bilər:

1. Mücərrəd isimləri şəkildə təsvir etmək mümkündür.
2. Mücərrəd isimləri şəkildə təsvir etmək mümkün deyil.

İkinci fikrin müdafiəsi üçün arqumentlər tapmaq çətin deyil. Birinci fikri müdafiə edənlər isə belə bir arqument söyləyə bilərlər ki, bəzi mücərrəd isimlər müəyyən obrazlar vasitəsilə təsvir oluna bilər (məsələn: sülh – dimdiyində sünbül tutmuş göyərçin və ya birlik – əl-ələ vermiş insanlar).

11-14-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqlar şagirdin konkret və mücərrəd isimlərlə bağlı verilmiş nəzəri materialı nə dərəcədə mənimsədiyini nümayiş etdirir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 38. AZƏRBAYCAN QALALARI (3 saat)

<i>Standartlar</i>	<i>Təlim nəticələri</i>
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Məndəki faktları ümumiləşdirməklə əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin müxtəlif hissələrində verilmiş faktları müqayisə edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Sözü kontekstə uyğun yaxınmənalı sözlə əvəz edir.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Mövzu ilə əlaqədar material toplayaraq şifahi təqdimat (məruzə) hazırlayır.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Ümumi və xüsusi isimləri fərqləndirir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Mövzu ilə əlaqədar material toplayaraq yazılı təqdimat hazırlayır.

Motivasiya

Müəllim Aşıq Ələsgərin “Dağlar” qoşmasından aşağıdakı bəndi oxuyur:

Ağ xələt bürünər, zərnişan geyməz,

Heç kəsi dindirib kefinə dəyməz,

Sərdara söz deməz, şahə baş əyməz,

Qüdrətdən səngərli, qalalı dağlar.

Şeirdə dağlar əzəmətli, vüqarlı, heç bir sərkərdəyə (sərdar), şahə baş əyməyən, ələkeçməz bir istehkam kimi təqdim edilir. Belə bir məkanda inşa edilən qalalar həmin yerin müdafiə qüdrətini daha da artırır. Azərbaycan ərazisinin böyük hissəsi dağlıqdır. Burada dağlar, qayalar üzərində yüksələn qalalar ölkəmizin yenilməzlik simvoludur.

Oxu

(St. 2.2.3) Cütlükdə oxuma – cütlükdə ümumiləşdirmə. Şagirdlərə (cütlərə) tapşırıqlar ki, hər cütlük mətnin bir abzasını oxusun və bu abzas üzrə ümumiləşdirmə aparıb suallar tərtib etsin.

Müəllimin nəzərinə! Məndə elə abzaslar var ki, bir-iki cümlədən ibarətdir. Belə abzasları digərləri ilə birləşdirmək tövsiyə edilir.

Müəllim birinci abzası oxuyub ümumiləşdirməyə nümunə göstərə bilər.

“Tarixən bir çox xalqlar yadellilərin hücumundan qorunmaq üçün yaşadıqları ərazinin ətrafına sədd çəkmişlər. Buna misal olaraq köçəri türklərin

hücumlarının qarşısını almaq üçün çəkilmiş 4450 km uzunluğunda Böyük Çin səddini göstərmək olar”.

Ümumiləşdirmə: *Bu abzasda göstərilir ki, qədimdə qalalar müdafiə məqsədilə tikilmişdir. Böyük Çin səddi buna misaldır.*

Şagirdlərə izah edilir ki, ümumiləşdirmə aparmaq üçün bütün detallar yox, yalnız əsas məqamlar vurğulanmalıdır.

Həmin abzasın məzmunu ilə bağlı suallar tərtib edilir:

1. Qalalar nə məqsədlə tikilirdi? 2. Çin səddinin uzunluğu neçə kilometr idi?

Cütlər bu şəkildə abzaslardakı əsas fikri ümumiləşdirir və suallar hazırlayırlar. Suallar elə tərtib edilməlidir ki, cavabları məlumatlardan nəticə çıxarmaq bacarığı tələb etsin.

Şagirdlərin ümumiləşdirmələri və sualları dinlənilir. Şagirdlər sualları sinif yoldaşlarına yönəldirlər. Düzgün cavab olmadığı təqdirdə cütlər özləri bu suala cavab verməlidir.

Mətn üzərində aparılan iş bitəndən sonra bütövlükdə mətnin ümumiləşdirilməsi aparılır.

Mətn daxili tapşırıq və suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır.

1. Qarabağ xanlığının tarixi və mədəniyyəti ilə bağlı bildiklərinizi danışın.

Şagirdlər oxuduqları kitablara, baxdıqları filmlərə əsasən Qarabağın tarixi və mədəniyyəti haqqında bildiklərini danışirlər.

2. Qala niyə məhz Çıraqqala adlandırılmışdır?

Sual faktoloji xarakter daşıyır. Şagirdlərin diqqətli oxu qabiliyyətini yoxlayır.

3. Şuşa qalası, Çıraqqala və Pəri qalası üçün həm ortaq, həm də fərqli cəhətləri müəyyənləşdirin.

(St. 2.2.2) Bu sual ümumiləşdirmə xarakteri daşıyır. Şagirdlər hər üç qala haqqında verilənləri müqayisə edərək onların fərqli və ümumi cəhətlərini müəyyənləşdirirlər.

(St. 2.1.1) Mətndən mənası anlaşılmayan sözlər seçilir və bu sözlərin mənası mətndəki cümlə əsasında müəyyənləşdirilir: *istehkam, yürüş, sədd.*

4 və 5-ci tapşırıqlar lüğətdən istifadə etməklə yerinə yetirilir.

6-cı tapşırıq. Mətnin Şuşa qalası haqqında hissəsində monqol-tatarların Azərbaycana ikinci yürüşü zamanı bu qalanın dağıdılması faktı göstərilir. Bayatı həmin basqın zamanı əsir düşmüş azərbaycanlıların dilindən verilib.

Danışma

(St. 1.2.2) Araşdırma. 7-ci tapşırıq şifahi təqdimat (məruzə) şəklində yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

8-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

(St. 4.1.2) Motivasiya rolunu oynayan 9-cu tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra nəzəri material mənimsədilir. 10-13-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqlar şagirdin ümumi və xüsusi isimlərlə bağlı verilmiş nəzəri materialı nə dərəcədə mənimsədiyini nümayiş etdirir.

Müəllim sinfə müraciət edir: – *Oğlanlar, ayağa qalxın. Kərim, Həsən, lövhənin yanına gəlin.* Sual: – *Nə üçün “oğlanlar” deyəndə bütün oğlanlar ayağa qalxdı?* (Ümumi ad olduğu üçün). *Şagirdləri fərqləndirmək üçün mən nə etdim?* (Onların adı ilə müraciət etdim). *Nə üçün insan anadan olanda ona ad qoyurlar?* (Onu başqalarından fərqləndirmək üçün). *Belə sözlər yazıda necə fərqlənməlidir?* (Böyük hərf). *Xüsusi isimlərə daha nələr aiddir?* (Ölkə, şəhər, dəniz, çay, qəzet, jurnal, kinoteatr və s. adları, təxəllüs, ləqəb, heyvanlara verilən xüsusi adlar və s.).

Əlavə tapşırıqlar (iş vərəqləri şəklində verilir):

1. Səhvləri düzəldin.

1. Əslinə baxsan, şamxala ev tikdirməyi sabir özü məsləhət görmüşdü.
2. Bəlkə, həbil qonşusu qasımın yanına getsin?
3. Bu gün nümayəndə heyəti fransaya yola düşür.
4. Biz bu gün də molla pənəh vəqifin şeirlərini sevə-sevə oxuyuruq.
5. İsrail məmmədov qara dəniz sahillərində döyüşürdü.

2. Altından xətt çəkilmiş sözlərin böyük və ya kiçik hərfə yazılma səbəblərini izah edin.

1. Yer Günəş ətrafında 365-366 gün dövr edir.
2. Yayın yandırıcı günəşi altında çox qalmaq mümkün deyildi.
3. Uşaq çörəyi yardən götürüb kənara qoydu.
4. Yuri Qaqarin Yer ətrafında dövrə vurmuş ilk kosmonavtdır.
5. Həkim olmaq onun çoxdankı arzusu idi.
6. Qonşumuzun qızı Arzu bu il ali məktəbə qəbul olundu.
7. Yatma tülkü kölgəsində, qoy yesin aslan səni...
8. Mənim adım Aslandır.

Yazı

(St. 3.1.2) “Şuşa qalası bu gün” mövzusunda təqdimat hazırlamaq tapşırılır. Təqdimat elektron variantda və ya yazılı məruzə şəklində də ola bilər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 39. DƏRBƏND QALASI (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.1.2. Sözüən həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Mətnə rast gəldiyi frazeoloji ifadədəki məcazi mənəni müəyyən edir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi mətndəki əsas faktları oxuduğu mətndəki faktlarla müqayisə edir.
4.1.2. Sözüən səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Tək, cəm və toplu isimləri fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – *Şifahi xalq ədəbiyyatında ərinə vəfalı, mehriban həyat yoldaşı olmaqla yanaşı, həm də bütün işlərində kömək, dayaq olan hansı qadın obrazları tanıyırsınız? Bəs Azərbaycan tarixində ölkəni birləşdirməyə, vahid, güclü dövlət yaratmağa çalışan hansı hökmdarları tanıyırsınız?*

Müəllim yönəldici suallarla şagirdlərə müraciət edir, Nigarın və Həcərin adları çəkilir. Şagirdlər tarix fənnindən keçdiklərini yada salaraq Şah İsmayıl Xətai haqqında bildiklərini danışirlar.

Oxu

(St. 2.2.3) Bu mətnin məzmununun tam mənimsənilməsi üçün **İstiqamətləndirilmiş oxu** (bax: səh. 24) metodundan istifadə etmək tövsiyə olunur.

Sınıf kiçik qruplara bölünür. İstiqamətləndirilmiş oxunu həyata keçirmək üçün əvvəlcədən suallar hazırlayıb şagirdlərə təqdim etmək lazımdır. Bu məqsədlə tərtib edilən suallar mətnin məzmununa və növünə uyğun olmalıdır. “Dərbənd qalası” mətni üçün bu cür suallar təklif edilir:

1. *Dərbənd qalası harada yerləşir?*
2. *Dərbənd qalasının adı hansı əsərlərdə çəkilir?*
3. *Dərbənd tarixinin ən şanlı səhifələrindən biri kimin adı ilə bağlıdır?*
4. *Fətəli xan nə uğrunda mübarizə aparırdı?*
5. *Məqsədinə çatmaq üçün Fətəli xan hansı yollardan istifadə edirdi?*
6. *Fətəli xanın düşmənləri kim idi?*
7. *Döyüşdə Fətəli xanı məğlub edən düşmənlər niyə Dərbəndi ala bilmədilər?*

8. *Fətəli xan arvadının xatirəsini necə əbədləşdirdi?*

9. *Fətəli xanın məzarı haradadır?*

Qrupların cavabları dinlənilir. Hər cavabdan sonra müzakirə aparılır və bütün uşaqların fikri dinlənilir. Obrazların təhlili üçün **Obrazlar xəritəsi**nin belə bir cədvəlindən istifadə etmək olar.

KİM?	NECƏDİR?	NƏ ÜÇÜN?
Fətəli xan	igiddir, müdrikdir	
Tuti Bikə	sədaqətlidir, cəsurdur	
Əmir Həmzə	xəyanətkardır	

Mətndəki hadisələrə səbəb-nəticə sxemi qurulur.

Səbəb	Nəticə
Fətəli xan düşmənlə döyüşdə məğlub olub geri çəkildi.	
Tuti Bikə ərinin ölüm xəbərinə inanmadı.	
	Dərbənd əhli bir nəfər kimi şəhərin müdafiəsinə qalxdı.
	Fətəli xanın məzarının yeri məlum deyil.

118-ci səhifədəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

(St. 2.1.2) Mətndən məcazi mənalı ifadələr seçilir və mətnin məzmunundan çıxış edilərək izah olunur: *arzusunu ürəyində qoymaq, qan tökmək, ələ keçirmək, sinə gərmək*.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Aşağıdakı mətn müəllim tərəfindən ucadan oxunur.

Xədicə Bikə

Dağıstan hakimlərindən biri olan Əmir Həmzənin bacısı Tuti Bikə ilə evlənən Fətəli xan öz bacısı Xədicə Bikəni qaynına ərə verəcəyini vəd etmişdi. Lakin Azərbaycanı birləşdirmək uğrunda mübarizəsində nikah diplomatiyasından məharətlə istifadə edən Fətəli xan Bakı xanlığını ələ almaq məqsədilə bacısını Bakı xanının oğluna verdi ("Nikah diplomatiyası" anlayışı ilə bağlı şagirdlərə məlumat verilir). **Çox ağıllı və iradəli qadın olan Xədicə**

Bikə qardaşının məsləhəti ilə Bakı xanının daxili işlərinə müdaxilə etməyə və onları Quba xanlığının xeyrinə istiqamətləndirməyə nail oldu. Rus tarixçisi R. Butkov yazır ki, “Bakı xanı bütün həyatı boyu Quba xanlığına sadıq oldu. Çünki Fətəli xanın bacısı öz ərinə tamamilə ələ almışdı. Quba xanı nikah vasitəsilə öz hakimiyyətini Bakı üzərində möhkəmləndirməyə nail oldu”. Dərbənddən Salyana qədər Xəzər sahilindəki bütün torpaqlar Quba xanlığının tərkibinə daxil edildi.

Həyatının son günlərini Fətəli xan bacısının yanında keçirdi. Düşmənləri tərəfindən zəhərlənmiş Fətəli xan ağır xəstə yatarkən Xədicə Bikə sevimli qardaşının sağlması üçün əlindən gələni etdi. Lakin Fətəli xanı xilas etmək mümkün olmadı. Xədicə Bikə qardaşını Bibiheybət ziyarətgahı yaxınlığındakı qəbiristanlıqda dəfn etdi. Ziyarətgah bolşeviklər tərəfindən məhv edilən zaman Şıx kəndinin xeyirxah ağsaqqallarından biri üstünə “Fətəli xan” yazılmış başdaşını evinə aparıb gizlədə bilmişdi. İndi bu başdaşı Azərbaycan Tarixi Muzeyində qiymətli eksponat kimi saxlanılır.

Xədicə Bikə böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, alimi və yazıçısı Abbasqulu ağa Bakıxanovun nənəsi olmuşdur.

Suallar: – *Dinləmə mətnindən Fətəli xan haqqında daha hansı məlumatları əldə etdiniz? Xədicə Bikəni xarakterizə edin. Dinləmə mətni ilə oxu mətnini müqayisə edin. Hansı məlumat təkrar olunur? Hansı məlumatlar isə yenidir?*

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) II-IV siniflərdə cəm şəkilçisi ilə bağlı standartlar verilmişdir. Ona görə də bu dərstdə “Tək və cəm isimlər” mövzusu mənimsədilərək daha çox topla isimlərə diqqət yönəldilmişdir. 2-ci tapşırıq bu mövzu üçün motivasiya rolunu oynayır. Bu tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra nəzəri material mənimsədilir. 3-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Daha sonra şagirdlərə tapşırıqlar ki, *qoyunlar, atlar, əsgərlər* sözlərini cəm şəkilçisi olmayan eynimənalı başqa sözlərlə əvəz etsinlər (sürü, ilxı və qoşun). Şagirdlərin diqqəti bu cür sözlərin (toplu isimlərin) morfoloji əlamət olmadan cəmlilik bildirməsinə yönəldilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, mübtədası topla isimlə ifadə olunan cümlələrin xəbəri təkdə işlənir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 40. KİŞ ALBAN MƏBƏDİ (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin giriş, əsas, sonluq hissələrini müəyyən edir. Mətnə verilmiş əsas məlumatları seçir, ümumiləşdirir və nəticə çıxarır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Lüğətdən istifadə edərək çətin sözlərin mənasını tapır.
2.1.2. Sözlün həqiqi və ya məcazi mənasında işlədiyini müəyyənləşdirir.	Frazeoloji birləşmə daxilində həqiqi mənasından uzaqlaşmış sözləri müəyyən edir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Mövzu ətrafında material toplayaraq yazılı təqdimat hazırlayır.
4.1.2. Sözlün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	İsmin hal şəkilçilərini tanıyır.

Motivasiya

Müəllim: – Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş qədim Albaniya dövləti haqqında nə bilirsiniz?

Lövhdə BİBÖ sxemi çəkilir və müəllim yönəldici suallarla çalışır ki, “İstəyirəm bilim” sütununda “Qədim Albaniyada hansı dinə sitayiş edirdilər?” sualı da öz əksini tapsın.

Qədim Albaniya dövləti haqqında		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Əlavə suallar:

- Qədim Albaniyanın paytaxtı hansı şəhər idi?
- Bu ölkədə hansı tayfalar məskunlaşmışdı?
- Hansı din daha əvvəl yaranmışdır – xristianlıq, yoxsa islam?

Oxu

(St. 2.2.2) Mətnin birinci abzası giriş xarakteri daşıyır. Burada Azərbaycanda islamdan öncə başqa dinlərin, o cümlədən xristianlığın mövcud olduğu göstərilir. Əsas hissədə isə Şəki rayonunun Kiş kəndində yerləşən Kiş Alban məbədi haqqında geniş məlumat verilir. Sonluqda həmin məbədin müasir dövrdə abidə-muzey kimi fəaliyyət göstərdiyi nəzərə çatdırılır.

Dərslərdə verilmiş mətn daxili suallar cavablandırılır, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. Səməvi din dedikdə nə nəzərdə tutulur?

Fənlərarası integrasiya (H.b.). Bu suala cavab verərkən şagirdlər dinlər haqqında həyat bilgisi fənnindən öyrəndiklərinə istinad edirlər.

2. Tünd hərflərlə verilmiş ifadənin mənasını izah edin.

Şagirdlər bu tapşırığın icrası zamanı həmin sözlərdən sonrakı cümləyə diqqət yetirməlidirlər. Şagirdlər bu fikri davam etdirərək deyə bilərlər ki, respublikamızda olan qədim tarixi abidələrin öyrənilməsi, arxeoloji qazıntıların aparılması ölkəmizin qədim tarixi haqqında bir çox maraqlı məqamları açsın, bədxah qonşularımızın tarixi saxtalaşdırmaq niyyətlərini puç edə bilər.

3-cü tapşırıq şagirdlərdə mətndən ən vacib məlumatları seçmək və onlardan düzgün nəticə çıxarmaq bacarığını inkişaf etdirir.

(St. 2.1.1) 4-cü tapşırığı yerinə yetirmək üçün şagirdlər lüğətə müraciət etməlidirlər.

(St. 2.1.2) 5-ci tapşırıqda ifadənin mətndəki mənasını tapmaq tələb olunur.

Yazı

(St. 3.1.2) Araşdırma. Qruplarla iş. Şagirdlər qruplara bölünüb 6-7-ci tapşırıqları yerinə yetirirlər. Müəllim 7-ci tapşırığı da mövzulara bölüb ayrı-ayrı qruplara tapşırıla bilər: 1) musiqi əsərlərimiz; 2) musiqi alətlərimiz; 3) memarlıq abidələrimiz; 4) xalçalarımız və s. Bu tapşırıq yerinə yetirilərkən audio və videomateriallardan istifadə etmək tövsiyə olunur.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Dərsləyin 120-ci səhifəsində verilmiş 8-ci tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Bu tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra nəzəri material mənimsədilir. 9-12-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqlar şagirdin ismin halları ilə bağlı verilmiş nəzəri materialı nə dərəcədə mənimsədiyini nümayiş etdirir.

Qiymətləndirmə

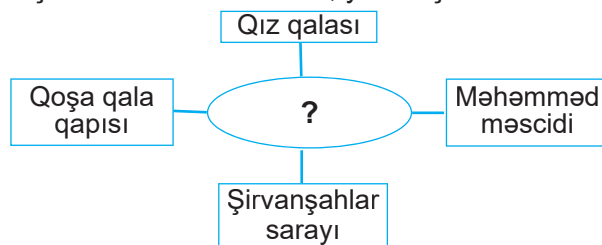
MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 41. İÇƏRİŞƏHƏR (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Məndən oxuduğu hissədəki məlumat-ları ümumiləşdirərək nəticə çıxarır.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqlən-dirir.	Mətnin giriş, əsas, sonluq hissələrini müəyyən edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə ta-nış olmadığı sözlərin mənasını müəy-yənləşdirir.	Məndəki yeni sözlərin mənasını lüğə-tin vasitəsilə müəyyənləşdirir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materi-allar əsasında mətn hazırlayır.	Mövzu ətrafında material toplayaraq yazılı təqdimat hazırlayır.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözü quruluşca növlərini fərqləndirir. Əlamət və keyfiyyət bildiren sifətləri fərqləndirir.

Motivasiya

Anlayışın çıxarılması. Müəllim lövhədə belə bir sxem çəkir. İçərişəhərdəki məşhur abidələrin adlarını, yaxud şəkillərini nümayiş etdirir.

Şagirdlər anlayışın İçərişəhər olduğunu müəyyənləşdirirlər.

Oxu

(St. 2.2.3) Dərslikdə verilmiş məndaxili tapşırıq və suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılmaqla mətn oxunur.

1. Lüğətdən istifadə etməklə *labirint* sözünü izah edin, məndə hansı mənada işləndiyini müəyyənləşdirin.

Labirint sözünün lüğəvi mənasını tapdıqdan sonra müəllim İçərişəhər küçələrinin labirintə bənzədiyini əyani surətdə nümayiş etdirmək üçün məşhur "Brilyant əl" filmindən İçərişəhərdə çəkilən epizodu nümayiş etdirə bilər.

2. Düşmən İçərişəhəri tutmaq üçün hansı maneələrdən keçməli idi?

Bu sual şagirdlərdən diqqətli oxu və oxuduğu hissəni ümumiləşdirərək nəticə çıxarmaq bacarığı tələb edir.

3. Sizcə, yeraltı yollardan hansı məqsədlə istifadə olunurdu?

Sual şagirdlərin fərziyyə yürütmə qabiliyyətini aşkarlayır.

4. Düşmən qarşısına duz-çörəklə çıxmaq nə bildirir?

Bu sualı cavablandırmaqla şagird milli ənənəni ifadə edən deyimin mənasını başa düşdüyünü nümayiş etdirir.

5 və 7-ci tapşırıqlar şagirdlərin diqqətli oxu qabiliyyətini nümayiş etdirir.

5-ci sualın cavabını mətnin 4-cü abzasında tapmaq mümkündür. 7-ci sualın cavabı isə 3-cü abzasdakı “Şəhər əhalisi daxili divardakı novlar vasitəsilə bayıra neft axıdır və məşəllər atıb neft gölməçələrini yandırır” cümləsidir. Şəkildə qala divarlarındakı novlar əks olunmuşdur.

Fənlərarası inteqrasiya (T.i.). 6-cı tapşırıq müsabiqə kimi də keçirmək olar. Şagirdlərə Bakını əcnəbilərə tanıtdırmaq üçün simvol hazırlamaq tapşırılır. Ön yaxşı simvolların sərgisi də təşkil edilə bilər.

(St. 2.2.2) Mətnin tərkib hissələri fərqləndirilir. Mətnin birinci abzası giriş xarakteri daşıyır. Burada İçərişəhər Azərbaycan memarlığının nadir nümunəsi kimi təqdim olunur. Sonuncu abzas qədər olan əsas hissədə isə İçərişəhərin yaranma tarixi, burada olan tarixi abidələr təsvir edilir. Sonluqda (sonuncu abzas) isə İçərişəhərin dünyada tanınması ilə əlaqədar işlər nəzərə çatdırılır.

(St. 2.1.1) 8-ci tapşırıq lüğətin köməyi ilə yerinə yetirilir.

Yazı

(St. 3.1.2) Araşdırma. 9-cu tapşırıq. Şagirdlər Bakı şəhərinin tarixi ilə bağlı müxtəlif mənbələrdən məlumat toplayıb yazılı təqdimat hazırlayırlar.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 10-14-cü tapşırıqlar təkrar xarakterlidir. Burada sözün quruluşca növlərini fərqləndirmək tələb olunur.

Dərsləyin 125-ci səhifəsində verilmiş 15-ci tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Bu tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra nəzəri material mənimsədir. 16-21-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqlar şagirdin əlamət və keyfiyyət bildirən sifətlərlə bağlı verilmiş nəzəri materialı nə dərəcədə mənimsədiyini nümayiş etdirir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 42. MEMAR ƏCƏMİ (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Uzunsaitli sözləri düzgün tələffüz edir. Yazıda rəqəmlə göstərilmiş say bildirən tərkibləri sözlə düzgün ifadə edir.
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Məndən oxuduğu hissədəki məlumat-ları ümumiləşdirərək nəticə çıxarır.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Məndə və illüstrasiyada əks olunmuş informasiyadan istifadə etməklə təsvir xarakterli mətn qurub danışır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə ta-nış olmadığı sözlərin mənasını müəy-yən-ləşdirir.	Məndə işlənən tanış olmayan sözlərin mənasını lüğət vasitəsilə müəyyən-ləşdirir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materi-allar əsasında mətn hazırlayır.	Mövzu üzrə material toplayaraq yazılı təqdimat hazırlayır.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Əlamət və keyfiyyət bildirən sifətləri fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – Bakı metropoliteninin hansı stansiyaları görkəmli şəxsiyyətlərimizin adını daşıyır? Onlar haqqında nə deyə bilərsiniz? Çox güman ki, şagirdlər Nizami, Nəsimi, Xətai, Koroğlu, N.Nərimanov, Qara Qarayev, Həzi Aslanov haqqında müəyyən məlumat söyləyəcəklər.

Müəllim: – Bəs Memar Əcəmi kimdir? Onun haqqında nə deyə bilərsiniz? Şagirdlərin fikirləri dinlənir.

Oxu

(St. 2.2.1) Mətn hissələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən ucadan oxunur. Müəllim mətni oxuyanların tələffüz qaydalarına riayət etmələrini nəzarətdə saxlayır və tələffüz normaları pozulan sözləri özü üçün qeyd edir ("Oxu texnikasının monitorinqi" cədvəli, səh. 31). Bu zaman uzunsaitli sözlərin düzgün oxunuşuna və yazıda Roma rəqəmləri ilə göstərilmiş say bildirən tərkiblərin sözlə düzgün ifadə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

(St. 2.2.3) Dərslikdə məndaxili suallar verilən yerlərdə oxu dayandırılır. Suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. Sizcə, altından xətt çəkilmiş sözlər nə üçün böyük hərflə yazılıb?

Bu sual ümumi və xüsusi isimlər haqda keçilənlərin təkrarına xidmət edir. Mətnə “yaxın”, “orta” və “şərq” sözləri mürəkkəb ad yaratdığından böyük hərflə yazılmışdır.

2. Möminə xatun türbəsinin tikintisi neçə il davam etmişdir?

Bu suala cavab vermək üçün şagird mətnə verilmiş ayrı-ayrı faktlara diqqət yetirərək onları ümumiləşdirməli və nəticə çıxarmalıdır. Türbənin neçə ilə tikildiyi mətnə qeyd edilməyib. Lakin Möminə xatunun ölüm tarixi və tikintinin başa çatma tarixi göstərilib. Adi riyazi əməllə (çıxma) sualın cavabını tapmaq olar (11 il).

Danışma

(St. 1.2.4) Tapşırıq: – *Möminə xatun türbəsini öz sözlərinizlə təsvir edin.*

Təcrübə göstərir ki, şagirdlər, adətən, mətndəki təsvirlərə əhəmiyyət vermir, bu hissələri diqqətlə oxumurlar. Beləliklə, mətnin bir hissəsi mənimsənilməmiş qalır. Müəllim şagirdlərə başa salır ki, mətnin tam qavranılması üçün ilk baxışda əhəmiyyətsiz görünən hissələri də diqqətlə oxumaq lazımdır. Mətnə Möminə xatun türbəsinin görünüşü haqqında məlumat, habelə türbənin şəkli verilib. Şagird bunlara əsasən abidəni təsvir edə bilər.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər lüğətin köməyi ilə *məqbərə, türbə, minarə, mavzoley* sözlərinin izahını tapırlar. Məqbərə, türbə, mavzoley – qəbirüstü abidə, minarə isə məsciddə azan vermək üçün ucalan qüllədir.

Yazı

(St. 3.1.2) 4-cü tapşırıq ev tapşırığı kimi də verilə bilər. Şagirdlər Tac-Mahal və Möminə xatun türbələri haqqında ətraflı məlumat toplayıb yazılı təqdimat hazırlayırlar. Abidələr müqayisə edilərək oxşar və fərqli cəhətləri üzə çıxarılır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 5-ci tapşırıq. Şagirdlər “Vəfalı xanım, gözəl ana...” sözləri ilə başlanan cümlədə “gözəl” sözünün keyfiyyət bildirən sifət olduğunu müəyyənləşdirirlər. **6-7-ci tapşırıqlar** nitq bacarıqlarının inkişafına xidmət edir. Belə ki, təcrübə göstərir ki, şagirdlər isimlərə uyğun gələn sifətləri seçməkdə və sözləri məcazi mənada işlətməkdə çətinlik çəkirlər. Belə tapşırıqlar onlarda bu bacarığın möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 43. İSMƏLİYYƏ (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Durğu işarələrini nəzərə almaqla dialoji mətni oxuyur.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki fikrə uyğun atalar sözlərini seçir.
1.1.1. Danışanın fikrini verdiyi suallar əsasında aydınlaşdırır.	Sualları cavablandıraraq dinlədiyi mətni anladığını nümayiş etdirir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Dinlədiyi mətn əsasında ifadə yazır.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Mövzu ətrafında material toplayaraq yazılı təqdimat hazırlayır.
4.1.2. Sözlün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sifətin müqayisə dərəcələrini və onların yaranma yollarını müəyyən edir.
4.1.1. Cümləni məqsəd və intonasiyaya görə növlərinə ayırır.	Mətnə işlənən sual və nida cümlələrini müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim: – *Xatirə bulaqları haqqında nə bilirsiniz?*

Ola bilər ki, şagirdlərdən kimsə Qarabağ şəhidi, yaxud Milli Qəhrəmanın xatirəsinə tikilmiş bulaq görüb.

Müəllim: – *Ölən əzizinin xatirəsini əbədləşdirmək, ona həmişə rəhmət oxutdurmaq üçün həmin adamın adına bulaq tikdirmək və ya abidə ucaltmaq qədim adətlərdən biridir. İndi oxuyacağımız mətnə də belə abidələrdən biri haqqında danışılır.*

Oxu

(St. 2.2.1) Mətn müxtəlif şagirdlər tərəfindən ucadan oxunur. Müəllim mətni oxuyanların tələffüz qaydalarına riayət etmələrinə və dialoqlarda obrazların xarakterinə uyğun intonasiya seçilməsinə xüsusi diqqət yetirir.

(St. 2.2.3) Dərslikdə mətn daxili suallar verilən yerlərdə oxu dayandırılır. Suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. Sizcə, 2-ci abzasda danışılan əhvalatın memarlıq abidəsi ilə nə əlaqəsi ola bilər?

Bu sual şagirdlərdə sonradan baş verəcək hadisələri əvvəlcədən təxmin etmə bacarığını inkişaf etdirir.

2. Niyə Ağa Musa dediyi sözə peşman oldu?

Mətnə bu sualın birbaşa cavabı yoxdur. Lakin dialoqu diqqətlə oxuyan şagird Ağa Musanın xəsisliyini ifşa edən məqamları seçə bilər (*yeganə oğlunun xatirəsinə bir neçə yüz minini əsirgəyən milyonçu birdən-birə əlli milyonluq varidatə malik olduğunu deyir*).

Əlavə tapşırıq. Hacı Zeynalabdinlə Ağa Musanın dialoqu oxunduqdan sonra müəllim bu hissə ilə bağlı şagirdlərə belə bir tapşırıq verə bilər:

– *Dialoqun məzmununa uyğun atalar sözünü seçin.*

1) Kişi öz sözünün ağası olar.

2) Dil çaşar, düzünü deyər.

3) Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.

4) Əvvəl düşün, sonra danış.

5) Bacarmadığın işin qulpundan yapışma.

6) Söz danışığından keçər.

Şagirdlər yaşıl, qırmızı kartları qaldırmaqla “Uyğundur”, “Uyğun deyil” cavablarını verə bilərlər.

3-cü sual da diqqətli oxu və mətndəki incə məqamları qavramaq bacarığına yönəlmişdir.

Dərslikdə verilmiş 5-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dinləmə

(St. 1.1.1) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Ağa Musanın Bibiheybətəki mədəninə bir quyu güclü fontan vurur. O, fəhlələrə yalvarıb deyir:

– Başınıza dönüm, qoymayın neft hədə yerə axsın. Sizə **xələt** verəcəyəm. Yanğın baş versə, hamımız dilənçi olarıq. Qonşular nasos qurub neftimizi anbarlarına vururlar.

Fəhlələr birtəhər fontanı bağlayırlar. İki gündən sonra Musadan vəd etdiyi xələti istəyəndə o, boyun qaçıdırıb deyir:

– Atam, atam, haradan verim xələti? Bir az neft çıxdı, onu da qonşular gözünüzün qabağında talan elədilər.

Ertəsi gün Musanın oğlu Ağa İsmayıl mədəyə gəlir. Əhvalatı eşidib iki araba kəllə qənd gətizdirir və hər fəhləyə bir kəllə qənd, 5 manat pul paylayır. Bu vaxt Ağa Musa da gəlib çıxır. Əhvalatdan xəbər tutduqda yüyürüb deyir:

– Atam, atam, mənim də payımı verin. Fontanı bağlayanda məndən çox can yandıran olmayıb. Az qalmışdı canım ağzımdan çıxsın. Gedib o dünyanı görüb qayıtmışam”.

Mətnəki **xələt** sözünün mənası araşdırılır. Bu sözün *ənam*, *mükafat* sözləri ilə yaxınmənalı olduğu bildirilir.

Mətni dinləyib-anlamağa yönəlmiş suallar:

- *Ağa Musa nə üçün yanğın baş versə, hamının dilənçi olacağını deyir?*
- *Ağa Musa vəd etdiyi xələti verməmək üçün hansı bəhanəni gətirir?*
- *Dinlədiyiniz mətnlə bağlı hansı hissələr Ağa Musanın xəsisliyini açıb göstərir?*
- *Oxuduğunuz mətnlə dinlədiyiniz mətni müqayisə edin. Hansı mətndəki hadisələr daha əvvəl baş verib?*
- *Hansı mətndə Ağa İsmayıl haqqında daha geniş məlumat var?*
- *Ağa İsmayıl atası ilə müqayisə edin.*

Müəllimin nəzərinə! Dərslikdə və müəllim üçün vəsaitdə verilmiş mətnlərdən sonra şagirdlərdə belə bir təəssürat yaranı bilər ki, Musa Nağıyev zəngin olmasına baxmayaraq çox xəsis imiş. Ona görə də müəllim bu şəxsiyyət haqqında daha geniş məlumat verib onun Bakı memarlığının inkişafındakı rolunu qeyd edə bilər. Təkcə onu demək kifayətdir ki, o dövrdə Bakıda tikilmiş 98 bina Musa Nağıyev tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. Onun xəsisliyi barədə rəvayətlərin yaranmasına isə, çox güman ki, oğlunun müalicəsi ilə bağlı pulun gecikdirilməsi səbəb olmuşdur.

Yazı

(St. 3.1.1) İfade. Dialoqları təhkiyə şəklində nəql etməklə dinlədiyiniz mətn əsasında ifadə yazın.

(St. 3.1.2) Araşdırma. Müəllim şagirdləri iki qrupa bölür. I qrupa dərslikdəki 4-cü tapşırıq verilir. (Müəllimin nəzərinə: H.Z.Tağıyevin tikdirdiyi Qız məktəbinin binasında hazırda AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutu fəaliyyət göstərir.) II qrupa isə Musa Nağıyevin xeyriyyəçilik fəaliyyəti haqqında material toplayıb yazılı təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Dərsliyin 130-cu səhifəsində verilmiş 7-ci tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Bu tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra nəzəri material mənimsənilir. 8-ci tapşırıq şagirdin sifətin dərəcələri ilə bağlı verilmiş nəzəri materialı nə dərəcədə mənimsədiyini nümayiş etdirir. 9-cu tapşırıq azaltma və çoxaltma dərəcəsində olan sifətlərin düzgün yazılışının mənimsənilməsinə xidmət edir.

(St. 4.1.1) Əlavə tapşırıq. *Mətdən sual və nida cümlələrini seçib yazın.*

Mətdən gətirilmiş bu cümlələrin sonunda həm sual, həm də nida işarəsi qoyulub. Səbəbini izah etməyə çalışın.

“Məni müflis edib küçələrə salmaq istəyirsən?!”

“Atam, atam, mənim əlli milyon manatlıq varidatımı iki milyona almaq istəyirsən?!”

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 44. XUDAFƏRİN KÖRPÜSÜ (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Mətndəki xüsusi isimləri və ixtisarlari düzgün tələffüz edir.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Elmi-kütləvi mətndəki əsas məlumatları qrafik informasiya (cədvəl, diaqram) şəklində təqdim edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Mətndə işlənən tanış olmayan terminin mənasını lüğətin vasitəsilə müəyyənləşdirir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Bədii əsərin ideyasını əsas götürərək inşa yazır.
4.1.2. Sözlün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Feilin məsdər formasını müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim aşağıdakı şeiri səsləndirir:

Arazın bu tayı Vətənim, o tayı Vətənim.

Vətəni görməyə amanım yox mənəm.

Bu necə Vətəndir?

Görmədim üzünü, çatsam da bu yaşa.

Ömründə bir dəfə

Bəs salam verməzmi qardaş da qardaşa?

Bu qəmim, bu dərdim dağlardan ağır idi.

Arazın suyuna qarışmış axıram.

Füzuli həsrətlə qürbətdən Vətənə baxırdı,

Mən isə... Vətəndən Vətənə baxıram.

Bəxtiyar Vahabzadə

Müəllim: – Şair nə üçün Arazın o tayını da, bu tayını da Vətən adlandırır?

Müəllimin nəzərinə! Bu məqamda bütöv Azərbaycan təsvir olunmuş xəritədən istifadə etmək məqsədəuyğundur.

Müəllim Füzuli haqqında əlavə məlumat verərək onun İraqda – Vətəndən uzaqda yaşadığı üçün Vətənə həsrətlə baxdığını, Bəxtiyar Vahabzadənin isə parçalanaraq Arazın o tayında qalmış Vətəninə baxdığını söyləyir.

Oxu

(St. 2.2.1) Mətn müxtəlif şagirdlər tərəfindən ucadan oxunur. Müəllim mətni oxuyanların tələffüz qaydalarına riayət etmələrinə, ixtisarlara düzgün tələffüz edilməsinə diqqət yetirir.

(St. 2.2.3) Dərslikdə mətn daxili suallar verilən yerlərdə oxu dayandırılır. Suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. Xudafərin körpüsü nəyin rəmzi kimi qəbul edilir?

Bu sual şagirdlərdə məntiqi təfəkkürün inkişafına xidmət edir. Onlar oxuduqları hissədən başa düşürlər ki, Xudafərin körpüsü Şimali və Cənubi Azərbaycanı birləşdirən simvol kimi qəbul edilir.

2. Xudafərin körpülərinin ölçülərini cədvəl şəklində təqdim edin.

Bu tapşırıq şagirdlərdə öyrəndiyi məlumatların qrafik təsvirini vermək bacarığını inkişaf etdirir. Cədvəl aşağıdakı şəkildə tərtib edilə bilər:

	uzunluğu	eni	hündürlüyü	aşırımların sayı
Baş körpü				
2-ci körpü				

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Bu mətnə “aşırımlı körpü” termini işlədilib (tapşırıq 3). Adətən, körpülər dayaqlardan və aşırımlı hissələrdən ibarət olur. Aşırımlar körpüyə düşən təzyiqi dayaqlara ötürür.

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Müəllim əlavə tapşırıq verə bilər.

Əzizinəm, sal yana,

Dara zülfün, sal yana.

Necəsən bir ah çekim,

Kür quruya, sal yana.

Müəllim: – Mətnə işlənən “sal” sözü ilə bayatıda işlənən “sal” sözlərini müqayisə edin. “Sal” sözünün mənalarını deyən. Mətnə “sal” sözünün ifadə etdiyi məna bayatıda varmı?

5-ci tapşırıq. Müəllim şagirdlərin diqqətini birinci abzasdakı “yasaq” sözünə yönəldir. Bu sözün sinonimi müəyyən edilir (qadağan).

Yazı

(St. 3.1.1) Şagirdlərə “Bayatılarımızda vətən həsrəti” mövzusunda inşa yazmaq tapşırılır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 6-cı tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Bu tapşırıqdan sonra nəzəri material mənimsədir, 7-10-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 45. OPERA TEATRI (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Mətni sözlərdə vurğunu düzgün qoy-maqla oxuyur.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəy-yənləşdirir.	Mətnə işlənən tanış olmayan terminin mənasını lüğətin vasitəsilə müəy-yənləşdirir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Mətndəki faktlardan çıxış edərək qəh-rəmanın xarakter və davranışını qi-y-mətləndirir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materi-allar əsasında mətn hazırlayır.	Mövzu ilə bağlı topladığı materialları qrafik informasiya (cədvəl) şəklində təqdim edir.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Omonim şəkilçiləri müəyyən edir, leksik və qrammatik şəkilçiləri fərqləndirir.
	Məsdər formasında olan feilləri fərqlən-dirir.
	Təsdiq və inkar feilləri fərqləndirir.

Motivasiya

Beyin həmləsi. Şagirdlərə opera haqqında bildiklərini söyləmək tapşırılır. Şagirdlər bəstəkarlar və opera haqqında biliklərini nümayiş etdirirlər. Mül-limin yönəldici sualları ilə onlar aşağıdakı fikirləri söyləyə bilirlər.

- *Operanı bəstəkar yazır.*
- *“Leyli və Məcnun” Azərbaycanın ilk operasıdır.*
- *“Leyli və Məcnun”, “Koroğlu” operalarını Üzeyir Hacıbəyli yazıb.*
- *Operada müğənni tərəfindən ifa olunan parça ariya adlanır.*
- *Operalar Opera və Balet Teatrında tamaşaya qoyulur və s.*

Fikirlər müzakirə olunmadan lövhədə yazılır. Daha sonra müəllim BİBÖ üsulundan istifadə edir:

Azərbaycan Opera və Balet Teatrı haqqında		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Oxu

(St. 2.2.1) Mətn şagirdlər tərəfindən ucadan oxunur. Müəllim mətni oxuyanların tələffüz qaydalarına riayət etmələrinə diqqət yetirir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. İzahlı lüğətin köməyi ilə “qastrol” sözünün izahı tapılır (*başqa şəhərdən və ya ölkədən gəlmiş artistin, yaxud teatrın, sirkın və s.-nin tamaşası*).

Danışma

(St. 1.2.4) 2-ci tapşırıqı yerinə yetirərkən şagirdlər müxtəlif versiyalar irəli sürə bilərlər; məsələn: – *Tağıyev özü tikinti işlərini gözəl bildiyi üçün belə binanın az bir müddətdə tikilməsinə inanmırdı. Teatr binasının tikilməsi xəbərinə sevinən Tağıyev mərc gəlməklə Mayılovu daha da həvəsləndirmək istəyirdi.*

Müəllim sualın ikinci hissəsini səsləndirir. Cavablar müxtəlif ola bilər; məsələn: – *Mərci uduzmaq heç kəsin xoşuna gəlməz. Mərci uduzmaqla Tağıyev çox böyük xərcə düşdüyü üçün peşman oldu. Tağıyev peşman olmadı, çünki o, xalqın xeyrinə olan heç bir tədbirdən kənarda qalmırdı və s.*

Yazı

(St. 3.1.2) **Araşdırma.** Şagirdlər Opera və Balet Teatrının tarixi və teatrda qoyulmuş tamaşalar haqqında əlavə məlumatlar toplayır və bu məlumatları qrafik informasiya (cədvəllər) şəklində təqdim edirlər (tapşırıq 3). Cədvəldə teatrın yaranması tarixi, müxtəlif illərdə adı, burada qoyulmuş tamaşalar, teatrın tarixində ən mühüm hadisələr, teatra rəhbərlik etmiş görkəmli şəxslər və s. məlumatlar öz əksini tapa bilər.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. -çr⁴ şəkilçisi ilə yeni sözlər düzəldən şagird belə bir qənaətə gələ bilər: – *Bu şəkilçi daha çox sənət, peşə sahibi bildirən sözlər yaradır; məsələn: balıqçı, neftçi və s. Lakin bu şəkilçilərlə başqa mənalı sözlər də yarana bilər; məsələn: üsyançı, zərbəçi və s.*

5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. (Əvvəlki dərstdə feillərin lüğətdə məsdər formasında, yeni qrammatik şəkilçi ilə verilməsi barədə məlumat var.) Dərsləyin 134-cü səhifəsində verilmiş 6-cı tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Bu tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra nəzəri material mənimsədir. 7-9-cu tapşırıqlar şagirdin təsdiq və inkar feillərlə bağlı verilmiş nəzəri materialı nə dərəcədə mənimsədiyini nümayiş etdirir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 46. GƏLƏRSƏN-GÖRƏRSƏN QALASI (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki məlumatları ümumiləşdirməklə nəticə çıxarır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Söz və ifadələri kontekstə uyğun olaraq ekvivalenti ilə əvəz edir.
1.2.3. Danışarkən mimika və jestlərdən yerli-yerində istifadə edir.	Verilmiş situasiyaya uyğun hazırladığı çıxışı təsirli etmək məqsədilə mimika və jestlərdən yerli-yerində istifadə edir.
1.2.2. Fikirlərini konkret fakt və nümunələrlə əsaslandırır.	Debat və müzakirələr zamanı öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün arqumentlər gətirir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Mövzu ətrafında material toplayaraq yazılı təqdimat hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Fəilin zaman şəkilçilərini fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim II bölmədə verilən “Lakonizm nədir” mətnini xatırladır. Həmin mətnə spartalıların II Filippə cavabı olan hissə oxuna bilər.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətn şagirdlər tərəfindən **Cütlükdə oxuma – cütlükdə ümumiləşdirmə** metodu ilə oxuna bilər. Metodu bir qədər dəyişdirərək bir neçə cütlüyə bir abzas tapşırmaq və onların həmin abzasla bağlı çıxardığı nəticəni və sualı müqayisə etmək olar. Aşağıdakı sualları səsləndirməklə şagirdlər mətnin məzmununu tam qavramış olarlar:

- *Gələrsən-görərsən qalasını kim tikdirib?*
- *Qala hansı məqsədlə tikilib?*
- *Qalanın adı nə vaxt dəyişdi? Bu dəyişiklik nə ilə əlaqədar idi?*
- *Nadir şah Əfşarın tabeliyində olan bölgələrə münasibəti necə idi?*
- *Şəki vilayətini kim idarə edirdi?*
- *Şəkililər Nadir şahı kimdən və nə üçün şikayət edirdilər?*
- *Hacı Çələbi canını ölümdən necə qurtardı?*

Müəllim keçən dərsləri yada salmaq məqsədilə şagirdlərə belə bir sualla müraciət edir:

- *Kişi kəndində daha hansı tarixi abidələr var?*

(St. 2.1.1) 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir. *Qoşun yeritmək* ifadəsi *hücum*

çəkmək ifadəsi ilə əvəz olunur. Şagirdlər 3-cü tapşırığı yerinə yetirərək *iftira* sözünü *böhtan* sözü ilə əvəz edirlər.

Danışma

(St. 1.2.3) Cütlərlə iş. Mətndəki 1-ci tapşırıq şagirdlərin natiqlik bacarıqlarını yoxlamaq üçün yaxşı vasitədir.

1. Hacı Çələbinin dar ağacı altında söylədiyi nitqi genişləndirərək üç dəqiqəlik çıxış hazırlayın. Jest və mimikalardan istifadə etməklə elə bir nitq söyləyin ki, bu, Nadir şah kimi sərt və qəddar hökmdara təsir etsin.

Bu tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün müəllim belə bir metoddan istifadə edə bilər. Şagirdlərə çıxış hazırlamaq üçün müəyyən vaxt verilir. Hər şagirdin çıxışından sonra onu dinləyən şagirdlər qladiator döyüşlərində olduğu kimi, yəni baş barmaqlarını aşağı endirməklə və ya yuxarı qaldırmaqla “Hacı Çələbinin taleyini həll edirlər”. Əgər çıxış təsirli və inandırıcıdırsa, onlar baş barmaqlarını yuxarı qaldırırlar: “Əfv olunsun!” Əgər çıxış darıxdırıcı və sönükdürsə, baş barmaqlarını aşağı endirirlər: “Asılsın!”

(St. 1.2.2) 4-cü tapşırıq müzakirə şəklində yerinə yetirilə bilər. Qalanın hər iki adında alınmazlığa, toxunulmazlığa işarə var. Lakin birinci adda (Qız qalası) zəriflik varsa, ikinci adda (Gələrsən-görərsən) hədə-qorxu ifadə olunur.

Yazı

(St. 3.1.2) Araşdırma. 5-ci tapşırıq ev tapşırığı kimi verilə bilər. Şagirdlər XVIII-XIX əsrlərdə mövcud olmuş Azərbaycan xanlıqları barədə məlumat toplayıb yazılı təqdimat hazırlayırlar.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) Dərsləyin 137-ci səhifəsində verilmiş 6-cı tapşırıq motivasiya rolunu oynayır. Bu tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra nəzəri material mənimsədir. 7-12-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqlar şagirdin feilin zamanları ilə bağlı verilmiş nəzəri materialı nə dərəcədə mənimsədiyini nümayiş etdirir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 47. SƏADƏT SARAYI (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki məlumatları ümumiləşdirərək nəticə çıxarır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Mətndə işlənən tanış olmayan söz və ifadələrin mənasını lüğətin vasitəsilə müəyyənləşdirir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlərdəki faktları ümumiləşdirərək nəticələr çıxarır.
3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.	Yazdığı mətndə fikirlərini məntiqi ardıcılıqla ifadə edir.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Feili şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişir.

Motivasiya

Müəllim: – *Bakıda təxminən yüz il əvvəl neft milyonçuları tərəfindən tikilmiş hansı binaları tanıyırsınız?*

Şagirdlər ən azı bu bölmədə məlumat aldıkları İsmailiyə binası ilə Opera və Balet Teatrı haqqında danışa bilərlər. Müəllim digər binaların (Filarmoniya, Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrı, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin binası, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi və s.) şəkillərini göstərərək onlar haqqında soruşa və özü qısa məlumat verə bilər.

Sonda Səadət sarayının şəkli nümayiş olunur. Bu binanı tanıyanlar varsa, onun haqqında bildiklərini söyləyirlər (harada yerləşdiyini, hansı məqsədlə istifadə olunduğunu deyirlər).

Oxu

(St. 2.2.3) Şagirdlər mətni oxuyurlar. 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər binanın “Səadət sarayı” adlanmasını burada Murtuza Muxtarovun xoşbəxt ailə həyatı sürməsi ilə bağlaya bilərlər. Bu bina sonralar da ailə səadətinin rəmzi kimi öz missiyasını yerinə yetirmişdir. Hazırda əsaslı şəkildə təmir olunan, Dövlət Nikah Qeydiyyatı İdarəsinin yerləşdiyi bu bina sanki əsl sahiblərinin adından xoşbəxt ailə qurmaq arzusu ilə içəri qədəm qoyan hər kəsə xeyir-dua verir.

(St. 2.1.1) 2-ci tapşırığın yerinə yetirilməsində lüğətdən istifadə edilir. **Layihə** – 1) *tikiləcək, qurulacaq, yaradılacaq bir şeyin əvvəlcədən hazırlanmış planı*; 2) *hər hansı bir sənədin, qərarın və s.-nin əvvəlcədən yazılmış təxmini mətni*; 3) *nəzərdə tutulmuş fikir, niyyət*; **çertyoj** – *şərti qrafik təsvir*. Şagirdlər 3-cü tapşırığı yerinə yetirərək *əzəmətli* sözünü *möhtəşəm* sözü ilə əvəz edirlər.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim Manaf Süleymanovun “Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim” əsərindən aşağıdakı parçanı səsləndirir:

“Bir dəfə Murtuza Muxtarov Beslanda (Şimali Osetiya) restoranda oturub nahar edir, qatarı gözləyirdi. Bu zaman qaçaqaç düşür: “Zəlimxan gəlir ...” sözləri ağızdan-ağıza keçir. Zəlimxan vaxtilə ədalətsiz yerə məhkum olunmuş, sürgündən qayıtdıqdan sonra dağlara çəkilərək silahlı dəstə təşkil etmiş və uzun illər çar hökumətinə qarşı mübarizə aparmış bir adam idi.

Zəlimxan içəri girəndə Murtuza Muxtarov yerindən tərpənmir. Onun geyimi və görkəmi Zəlimxanın diqqətini cəlb edir. Adam göndərib yanına çağırtdırır. Murtuza təklifi rədd edir. Zəlimxanın adamları onu öldürmək istəyirlər. Lakin Zəlimxan icazə vermir. Özü Muxtarova yaxınlaşır. Muxtarov stulu çəkib ona yer təklif edir:

– Əyləş, qonağım ol.

“Qonaq” sözü Zəlimxanın xoşuna gəlir, oturur. Dostlaşırlar. Sonralar Zəlimxan mərdlik əlaməti kimi ona gümüş xəncər və zər qotazlı başlıq yollayır. Zəlimxan öldürüldükdən sonra Muxtarov adam göndərib onun oğlunu və qızını Bakıya gətizdirir. Xeyli qonaq saxlayır. Hər ikisini öz hesabına Peterburqa oxumağa göndərir. Oğlan aqronom, qız isə həkim olur.

Həyətlərdə gəzib oxuyan Fatma adlı bir qız Muxtarovun diqqətini cəlb edir. Onun musiqi təhsili almağına kömək edir. Sonralar Fatma Muxtarova respublikanın adlı-sanlı sənətkarı olur”.

Obrazlar xəritəsi. Şagirdlər oxuduqları və dinlədikləri mətnlərdən çıxış edərək Murtuza Muxtarov şəxsiyyətinin əsas cəhətlərini müəyyənləşdirirlər: *mərddir, çünki ..., sədaqətlidir, çünki..., səxavətlidir, çünki ..., incəsənətə qiymət verəndir, çünki ...* .

Yazı

(St. 3.1.3) 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlərin yazı işlərində mətnin tərkib hissələrini əlaqələndirmək bacarığına xüsusi diqqət yetirilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 6-cı tapşırıq dil qaydalarının mənimsənilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır. Daha sonra şagirdlər 7-9-cu tapşırıqları yerinə yetirirlər. 10-cu tapşırıq praktik əhəmiyyət daşıyır. Dil daşıyıcıları olan şagirdlər üçün şəxs şəkilçilərini əlavə etmək çətin olmamalıdır. Müəllimə bu tapşırıqə nəzəri deyil, praktik cəhətdən yanaşmaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 48. ƏLİNCƏ QALASI (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin tərkib hissələrindəki əsas faktları seçir və qruplaşdırır.
3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.	Müxtəlif mənbələrdən əldə etdiyi məlumatlar əsasında yazdığı mətndə cümlələrin məntiqi ardıcılığına fikir verir.
4.1.2. Sözü səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Omonim şəkilçiləri müəyyən edir, leksik və qrammatik şəkilçiləri fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – Siz indiyə qədər hansı qalalar haqqında məlumat almısınız? Bu qalalar nə məqsədlə tikilmişdi? Həmin qalalar hansı ərazilərdə yerləşir?

Oxu

(St. 2.2.2) Mətn daxili suallar mətni dörd hissəyə bölür. Odur ki şagirdləri dörd qrupa bölüb hər hissəni oxuyub müzakirə etmək üçün bir qrupa verməklə **Ziqzaq** və ya **Öyrənirəm – öyrədirəm** metodundan istifadə etmək olar. Bu metodların oxşar cəhəti ondan ibarətdir ki, hər ikisində:

- 1) mətn həm oxu, həm dinləmə vasitəsilə mənimsənilir;
- 2) hər ikisində öyrəndiyini başqasına öyrətmək elementi var ki, bu da özünüifadə ilə yanaşı, öyrənmə-anlama fəaliyyətinin də effektivliyini yüksəldir.

1-ci mətn daxili sual tarix və coğrafiya fənləri ilə inteqrasiya yaradır.

1. Əlincə qalasının yerləşdiyi coğrafi ərazini öz sözlərinizlə təsvir edin və xəritədə göstərin.

2-ci tapşırığı yerinə yetirmək üçün şagirdlər sayı sözlə ifadə edir (qırx min) və həmin sözlərin omonim olduğunu bildirirlər.

Düşün və cavab ver

3-cü tapşırığı şagirdlərdə məlumatı ümumiləşdirmək və nəticə çıxarmaq bacarığı formalaşdırır. Belə ki, mətnə əsasən demək olar ki, qalanın düzgün tikilməsi (gizlin yolların məqsəduyğunluğu), qala müdafiəçilərinin birliyi, müdafiənin taktiki və strateji baxımdan düzgün təşkil olunması qalanın uzunmüddətli müqavimətini təmin edir.

4-cü tapşırığı diqqətli oxunu yoxlamaxa xidmət edir: A) “Əlincə” sözünün etimologiyası barədə III abzasda məlumat verilir; B) IV abzasdan başlayaraq Əlincə qalasının tarixi keçmişi haqqında danışılır; C) düzgün cavabdır; bu

qalanın memarı barədə mətndə heç bir məlumat yoxdur; D) qalanın yerləşdiyi təbii-coğrafi şərait haqqında I-II abzaslarda məlumat verilir.

Yazı

(St. 3.1.3) Araşdırma. 5-ci tapşırıq ev tapşırığı olaraq verilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 6-cı tapşırıq. Şagirdlər *-acaq* şəkilçisinin həm isim düzəldən leksik şəkilçi, həm də feilin gələcək zaman şəkilçisi olduğunu müəyyən edirlər.

7-9-cu tapşırıqlar vasitəsilə bu bölmədə mənimsədilmiş bəzi dil qaydaları təkrar olunur.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 49. DİL QAYDALARI ÜZRƏ TƏKRAR (1 saat)

<i>Standart</i>	<i>Təlim nəticəsi</i>
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və grammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	İsim, sifət, feili grammatik mənasına görə fərqləndirir.

Növbəti saatda kiçik summativ qiymətləndirmə keçiriləcəyini nəzərə alaraq şagirdlər müvafiq bölmədə keçdikləri dil qaydaları (morfologiya üzrə müəyyən qaydalar) üzrə tapşırıqları (dərslik, səh. 143-144, tap. 1-11) yerinə yetirirlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş “Dil qaydaları üzrə qiymətləndirmə cədvəli” əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

IV BÖLMƏ ÜZRƏ KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ

1-5-ci suallar aşağıdakı mətnlə bağlıdır.

SÜLEYMANİYYƏ MƏSCİDİ

Memar Sinan bir il Suleymaniyyə məscidinin *təməlini* qoydu. Bundan sonra o, tikintini saxladı. Bu vəziyyət şəhərdə müxtəlif dedi-qodulara səbəb oldu. Camaat danışdı ki, inşaat üçün kifayət qədər pul olmadığından tikinti yarımçıq qalıb.

Bir il sonra Sinan inşaat işlərini bərpa etdi və altı il ərzində məscidin tikintisini başa çatdırdı. Çox gözəl bir sənət əsəri ortaya çıxdı.

Bəs tikintidə birillik fasilənin səbəbi nə idi? **1**, təcrübəli memar suvağın yaxşıca bərkiməsini və təməl divarlarının torpağa oturmasını gözləyirmiş. Məscidin sağlam təməlli olması üçün bu fasilə vacib imiş.

2 Suleymaniyyə məscidi 550 ilə yaxındır ki, İstanbulun ən gözəl memarlıq abidələrindən biri olaraq qalmaqdadır.

1. Mətnə 1-ci boşluğun yerinə hansı ifadə uyğun gəlir?

- A) Beləliklə B) Deməli C) Sən demə D) Təəssüf ki

2. 2-ci boşluğun yerinə hansı ifadə uyğun gəlmir?

- A) Elə buna görə də
B) Məhz bu səbəbdən
C) Odur ki
D) Ümumiyyətlə

3. Mətnə hansı suala cavab tapmaq mümkün deyil?

- A) Suleymaniyyə məscidi hansı şəhərdə yerləşir?
B) Suleymaniyyə məscidi kimin şərəfinə tikilib?
C) Məscid neçənci əsrdə tikilib?
D) Məscidin memarı kim olub?

4. Suleymaniyyə məscidinin tikintisi ümumilikdə neçə il davam edib?

- A) iki il B) beş il C) səkkiz il D) on il

5. Birinci cümlədə "təməl" sözünü hansı sözlə əvəz etmək olmaz?

- A) zəmin B) bünövrə C) əsas D) özü

6. Mücərrəd mənalı düzəltmə ismi müəyyən edin.

- A) gözəllik B) gözətçi C) gözucu D) gözlük

7. “Çalışqanlıq” sözü ilə bağlı hansı fikir səhvdir?

- A) Mücərrəd mənalı isimdir.
- B) “Çalışqan” sözün başlanğıc formasıdır.
- C) Sözün kökü “çalış” feilidir.
- D) Sifətdən düzəlib.

8. Hansı cümlədə sifət işlənib?

- A) Gənclik özü gözəllikdir.
- B) Şirindil oğlan xeyli söhbət etdi.
- C) Alpinist zirvəyə çıxmağa nail oldu.
- D) Hər tərəf yaşıllaşıb.

9. Şeirin hansı misrasında feil inkardadır?

- A) Bostanda barım ağlar,
- B) Basma, yarpağım ağlar.
- C) Hələ sağam, ağlaram,
- D) Ölsəm, torpağım ağlar.

10. Bayatının hansı misrasında feil şəxsə görə dəyişib?

- A) Qərib ömrü bitəndə
- B) Qalar gözü vətəndə.
- C) Sən yadıma düşürsən
- D) Bağda bülbul ötəndə.

11. Hansı söz səhv yazılıb?

- A) açıqsarı
- B) açıqfikirli
- C) açıqürəkli
- D) açıq-aydın

12. Hansı mürəkkəb sözün tərkibində hərəkət bildirən söz var?

- A) gülləbaran
- B) gülərüz
- C) gül-çiçək
- D) qızılgül

13. Hansı sözdə “-daş” şəkilçi deyil?

- A) yoldaş
- B) qardaş
- C) əməkdaş
- D) vətəndaş

14. “Yol” sözüne hansı şəkilçi qoşulsa, feil düzələr?

- A) -çu
- B) -la
- C) -daş
- D) -dan

15. Nöqtələrin yerinə uyğun gələn keçmiş zaman şəkilçisi hansıdır?

Mən gəl...əm.

- A) -miş
- B) -di
- C) -ib
- D) -ir

V BÖLMƏ ANA TƏBİƏT

Dərs №	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	MMV səh.
50.	Xocalıdan yadigar	1.1.2, 2.2.1, 2.2.3, 2.1.1, 1.2.1, 3.1.2, 4.1.4	3	146-148	158-160
51.	Ana maral	2.2.3, 2.1.1, 2.1.2, 1.2.4, 4.1.4	3	149-151	161-162
52.	Heydərbabaya salam	2.2.1, 2.2.3, 2.1.1, 4.1.2, 1.2.1	3	152-153	163-165
53.	Meşə simfoniyası	2.1.1, 2.2.2, 1.1.2, 3.1.1, 1.2.1	3	154-155	166-167
54.	Bozlar	2.2.2, 2.1.1, 2.1.2, 1.2.4, 3.1.2, 4.1.2	3	156-158	168-169
55.	Göygöl	2.1.2, 2.2.3, 1.2.1, 1.2.4, 3.1.4	2	159	170
56.	Naftalan	2.2.3, 2.2.2, 1.1.2, 3.1.2, 4.1.4	3	160-161	171-172
57.	Xarıbülbul	2.1.1, 2.2.3, 3.1.2, 4.1.2	3	162-164	173-175
58.	Dil qaydaları üzrə təkrar	4.1.2, 4.1.4	2	165-166	175
KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ			1		176-177
Yekun			26 saat		

Dərs 50. XOCALIDAN YADİGAR (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Əsas məlumatları qeyd etməklə dinləyir.
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Mətnə deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoepik normalara uyğun oxuyur.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək üçün açar sözlər seçir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Mətni III şəxsin dilindən danışır.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Mürəkkəb isimlərin yazılış qaydalarına əməl edir.

Motivasiya

Motivasiya üçün iki variant təklif olunur.

I variant

Müəllim: – *Doğma yurddan ayrı düşmüş insan üçün ən dəyərli hədiyyə nə ola bilər?*

Şagirdlər müxtəlif versiyalar irəli sürürlər. Müəllim yönəldici suallarla *“Doğma yurdunu xatırladan hədiyyələr”* cavabını alır.

II variant

BİBÖ. Lövhədə sxem çəkilir:

Xocalı faciəsi haqqında		
<i>Bilirəm</i>	<i>İstəyirəm bilim</i>	<i>Öyrəndim</i>

Birinci iki sütun doldurulur. Müəllim “Xoca” bədii filmi, “Xocalıya ədalət” klipini, İstanbulun Taksim meydanında keçirilən mitinqlə bağlı internet materiallarını nümayiş etdirə bilər.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir. Mətni dinləyən şagirdlərə tapşırırlar ki, mühüm faktları özləri üçün qeyd etsinlər. Bildirilir ki, mətnə çoxlu

rəqəm var, ona görə də onlar cədvəl çəkib mətni dinlədikcə cədvəli doldura bilərlər. Cədvəlin nümunəsi verilə bilər:

XOCALI FACİƏSİNİN ACI STATİSTİKASI		
Zərərçəkənlər		Sayı
Şəhid olanlar	qadınlar	
	azyaşlı uşaqlar	
	dəfn olunanlar	
Şikəst olanlar		
Əsir götürülənlər		
Taleyi məlum olmayanlar		
Tamamilə məhv edilmiş ailələr		

XOCALI FACİƏSİ

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Azərbaycan xalqının tarixinə qara hərflərlə yazıldı. Həmin gecə erməni silahlı dəstələri Xankəndi şəhərində yerləşmiş keçmiş sovet ordusunun 366-cı motoatıcı alayının zirehli texnikası və hərbiçilərinin köməyi ilə Xocalı şəhərini yerlə-yeksan etdilər.

Cinayətkar erməni hərbi birləşmələrinin vəhşiliyi nəticəsində 613 nəfər şəhid, 487 nəfər şikəst olmuş, 1275 nəfər dinc sakin – qocalar, uşaqlar, qadınlar əsir götürülərək ağılasıqmaz erməni zülmünə, təhqirlərə və həqarətlərə məruz qalmışdır. 150 nəfərin taleyi hələ də məlum deyildir. Şəhid olanların 106 nəfəri qadın, 63 nəfəri isə azyaşlı uşaq olmuşdur. 8 ailə tamamilə məhv edilmiş, 24 uşaq hər iki valideynini, 130 azyaşlı uşaq isə valideynlərindən birini itirmişdir. Şəhid olanların yalnız 335 nəfəri dəfn olunmuşdur.

Suallar: – *Xocalı soyqırımından neçə il keçir? Xocalının işğalında ermənilərə kimlər havadarlıq edirdi?*

Oxu

(St. 2.2.1) Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən tələffüz qaydalarına riayət edilməklə ucadan oxunur. Dərslikdə mətndaxili suallar verilən yerlərdə oxu dayandırılır. Suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır.

1. Sizcə, baba nə üçün hesab edirdi ki, ad günü keçirmək ona yaraşmaz?

Bu sual cavablandırılarkən müəllim şagirdləri yaşlı insanların psixologiyası, Xocalı faciəsi haqqında fikirlər söyləməyə yönəldir.

2. Hekayə qəhrəmanının çekdiyi rəsmi hansı janra aid etmək olar?

A) natürmort B) peyzaj C) portret

Fənlərarası integrasiya (T.i.). Bu janrlar şagirdlərə təsviri incəsənət fənnindən tanışdır. Janrları bir-birindən fərqləndirməkdə çətinlik çəkən şagirdlər bu sözlərin mənasını lüğətdən istifadə etməklə öyrənmə bilirlər. Şagirdlər hekayə qəhrəmanının çəkdiyi rəsmi məzmununu müəyyənləşdirməklə sualı cavablandırmalıdır.

(St. 2.2.3) Oxu bitdikdən sonra müəllim şagirdlərə mətndən əsas fikirlə bağlı açar sözlər (*ad günü, baba, Xocalı, şəkil, xatirələr* və s.) seçməyi tapşırır.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Bu, şagirdlərin kontekstə görə sözün mənasını araşdırmaq bacarığını inkişaf etdirir. *Sürpriz* sözünün milli sözlə qarşılığının tapılması tapşırılır (*gözlənilməz hadisə, xəbər* və ya *hədiyyə*).

Danışma

(St. 1.2.1) 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər mətnin birinci abzasını III şəxsin dilindən danışmalıdırlar.

Yazı

(St. 3.1.2) Araşdırma. Şagirdlərə tapşırılır ki, internet səhifələrindən, kitablardan, qəzet və jurnallardan faciədən əvvəlki və sonrakı Xocalı şəhəri haqqında məlumat (əhalisi, coğrafi mövqeyi, tarixi abidələri və s.) toplayıb yazılı təqdimat hazırlasınlar.

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) Şagirdlər 148-ci səhifədəki 6-cı tapşırığı yerinə yetirməklə mətdəki “soyqırımı” sözünün müxtəlifmənalı sözlərdən yaranmış mürəkkəb söz olduğunu təyin edirlər. Müəllimin əlavə sualları ilə bu sözün tərkibi araşdırılır və onun sadə və düzəltmə sözün birləşməsindən əmələ gəldiyi müəyyən olunur.

Mürəkkəb isimlərin yazılışı ilə bağlı nəzəri material mənimsənilir və şagirdlər 7-10-cu tapşırıqları yerinə yetirirlər. 7-ci tapşırığın şərtinə əsasən, şagirdlər aşağıdakı nəticələrə gələ bilirlər:

“Müxtəlifmənalı sözlərin birləşməsi, eləcə də **a, ha** bitişdiriciləri vasitəsilə yaranan isimlər bitişik yazılır. Digər yollarla yaranan isimlər defislə yazılır”. 9-10-cu tapşırıqlarda mürəkkəb isimlərin yazılışı ilə bağlı qaydalara əməl edilərək səhvlər düzəldilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 51. ANA MARAL (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirən cümlələri seçir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Frazeoloji birləşmələrin mənasını izah edir. Onları yaxınmənalı ifadələrlə əvəz edir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Həyatdan misallar gətirməklə sosial-mənəvi dəyərlər haqqında fikir yürüdür.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Mürəkkəb sifətlərin yazılış qaydalarına əməl edir.

Motivasiya

Müəllim Səməd Vurğundan aşağıdakı şeir parçasını söyləyir:

*Ovçu, insaf elə, keçmə bu düzdən,
O çöllər qızını ayırma bizdən!
Qoyma ağrı keçə ürəyimizdən,
Qıyma öz qanına boyana ceyran,
Nə gözəl yaraşır Muğana ceyran!*

Müəllim: – Şeir parçasının ideyasını müəyyən edin.

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir və müzakirə olunur.

Oxu

Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Dərslikdə mətn daxili sual və tapşırıqlar verilən yerlərdə oxu dayandırılır. Suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. Sonuncu cümlənin mənasını izah edin. Bu cümlə hansı atalar sözü ilə bağlıdır?

(St. 2.2.3) Bu sualın məqsədi şagirdin oxuduğu hissədəki əsas fikri müəyyən etmək və gəldiyi nəticəyə uyğun atalar sözünü seçməkdir. Şagird həmin atalar sözünün “Torpaq deyir: “Öldür məni, dirildim səni” olduğunu müəyyənləşdirir.

2. Hadisələrin davamını təxmin edin və təxəyyülünü əsasən hekayə qurun.

Fəndaxili (şaquli) integrasiya (IV sinif). Şagirdin bədii təxəyyülünün və təxmin etmə bacarığının inkişafına yönəlmişdir. Əvvəlki siniflərdə formalaşdırılan “Mətni öz təxəyyülünə uyğun davam etdirir” bacarığının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Mətn sonadək oxunduqdan sonra şagirdlər mətndəki əsas fikirləri ifadə edən cümlələri seçirlər. Mətnin əsas ideyası müəyyənləşdirilir: *1. İnsanlar kimi, heyvanlara da övladına məhəbbət, xilaskara sədaqət hissi xasdır.*

2. Yaxşılıq itməz.

Şifahi şəkildə belə bir test sualı verilə bilər:

Hansı atalar sözü mətnin məzmununu daha dolğun şəkildə əks etdirir?

A) Zərərin yarısından da qayıtmaq xeyirdir.

B) Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.

C) Yaxşılıq eyləyən yaxşılıq görər.

D) Ürək yanmasa, gözdən yaş çıxmaz.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətdə işlənmiş *nişangah, təlaş, müşkül, qumral, astana, yelin* və s. sözlərin mənaları müəyyənləşdirilir.

Müəllimin nəzərinə! Dərsləyin sonunda verilmiş lüğətdə bu sözlərin izahı var.

Şagirdlər öz lüğətlərini tərtib etdikdən sonra sözlərin izahını dərsləkdə verilmiş izahla müqayisə edə bilərlər.

Əlavə tapşırıq. *Birinci abzasın son sözünün müxtəlif mənalarını izahlı lüğətin köməyi ilə müəyyənləşdirin.*

(St. 2.1.2) 3-cü tapşırığı yerinə yetirməklə şagirdlər frazeoloji birləşmələrin mənalarını müəyyənləşdirmək bacarıqlarını nümayiş etdirirlər.

Danışma

(St. 1.2.4) 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər iki qrupa bölünürlər.

I qrup: *Heyvanların öldürülməsi təbiətə ziyan vurur.*

II qrup: *Ovçuluğu qadağan etmək olmaz.*

Şagirdlərə icazəli ovçuluq və brakonyerlik barədə məlumat verilir.

Müəllimin nəzərinə! *Brakonyerlik – qadağan olunmuş ovla, yaxud meşə qırmaqla məşğul olmaq, təbii sərvətin qanunsuz istifadə edilməsi, ovetmə, balıqtutma qaydalarını və heyvanlar aləminin mühafizəsi haqqında digər tələbləri pozmaqla heyvanların ovlanması deməkdir.*

Dil qaydaları

(St. 4.1.4) Mürəkkəb sifətlərin yazılışı ilə bağlı nəzəri material mənimsədikdən sonra 5-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 52. HEYDƏRBABAYA SALAM (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Şeiri vəznin tələbinə uyğun intonasiya ilə oxuyur.
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Oxuduğu cümlələrin sətiraltı mənasını izah edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyən-ləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyən-ləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözlərin səs və hərflər tərkibini müəyyən-ləşdirir. Mürəkkəb sözlərin yaranma üsullarını müəyyən edir.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Fikri poetik ifadə edir.

Motivasiya

Fənlərarası inteqrasiya (Tarix). – *Tarixən Azərbaycan torpaqları hansı əraziləri əhatə etmişdir? Azərbaycan torpaqları nə vaxt iki hissəyə bölündü? Cənubi Azərbaycan şair və yazıçılarından kimləri tanıyırsınız? Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar haqqında nə bilirsiniz?*

Tarix fənnindən bu sahədə müəyyən biliklərə malik olan şagirdlər suallarla bağlı fikirlərini söyləyirlər.

Oxu

(St. 2.2.1) Şeir bəndlərlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Müəllim şeirin intonasiya ilə, vəznin tələblərinə uyğun oxunmasına nəzarət edir. Şeirin emosionallığını artırmaq üçün jest və mimikadan yerli-yerində istifadə təqdir olunur.

Şeirin təhlili prosesində **2.2.3**, **2.1.1** və **4.1.2** standartları reallaşdırılır.

1. “Çoban, qaytar quzunu” sözləri hansı mahnıdandır?

2. Tünd rənglə verilmiş sözlərin mənasını izah edin.

Fənlərarası inteqrasiya (Mus.). Şagirdlər müəyyən-ləşdirirlər ki, bu cümlə “Sarı gəlin” xalq mahnısındandır. Bu mahnı sinifdə səsləndirilə də bilər. “Sarı gəlin” mahnısı dinlənildikdən sonra şagirdlər müxtəlif faktlara istinadən bu mahnının Azərbaycan xalq mahnısı olmasını əsaslandırırlar. Fikirlərini Şəhriyarın “Sarı gəlin” mahnısından gətirdikləri sitatla qüvvətləndirirlər. Müəllimin köməyi ilə şagirdlər müxtəlif arqumentlər gətirərək ermənilərin Azərbaycanın maddi və mənəvi sərvətlərinə, o cümlədən “Sarı gəlin” xalq mahnısına sahib çıxmaq cəhdlərinin əsassız olduğunu söyləyirlər.

Şagirdlər *sər, fərə* sözlərini izahlı lüğətin köməyi ilə izah edirlər. Bəzi bölgələrdə rəng bildirən *qara* sifəti *qərə* şəklində işlənir. Bu sözün yazılışının həmçinin qafiyəyə görə təhrif olunduğu bildirilir.

3. *Bihuşlanıb* sözünü kök və şəkilçilərə ayırın.

4. *Biç* sözündən yaranmış eyniköklü sözləri müəyyən edin.

Sözü tərkibinə görə təhlil edən şagird sözünü şəkilçini fərqləndirir, eyniköklü sözləri müəyyən edir (*biçin* və *biçinçi*), qrammatik şəkilçilər qəbul etmiş sözlərdən (*biçən, biçərlər*) fərqləndirir.

5. İzahlı lüğətin köməyi ilə *qissə* sözünün mənasını izah edin.

6. *Çoxluca* sözündəki *-ca* hissəciyi sözün mənasına necə təsir edir?

Şagirdlər *qissə (əhvalat, vəqie)* sözünü lüğətin köməyi ilə izah edirlər. Eyni zamanda müəyyənləşdirilir ki, *-ca* sözün təsir gücünü artırır, fikri qüvvətləndirməyə xidmət edir.

7. Şeirin bu bəndində hansı nağıldan danışılır?

8. Bəndin sonuncu misrasını izah edin.

Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, burada “Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm” Azərbaycan xalq nağılına işarə edilir. Sonuncu misra: şairin uşaqlığa, doğma yerlərə qayıtmaq arzusu o qədər güclüdür ki, o bu arzusuna yetişdikdən sonra həyatdan köçməyə belə hazırdır.

9. Bu bənddə hansı bayram adətindən söz açılır?

10. Həmin mərasim indi necə adlanır?

Novruz mərasimləri ilə tanış olan şagird müəyyənləşdirir ki, bacadan şal sallamaq əvəzinə indi uşaqlar, gənclər qapıya papaq atırlar.

11. Şeirin bu bəndi məzmununa görə əvvəlki bəndlərdən nə ilə fərqlənir?

12. Şair hansı tarixi ədalətsizliyə işarə edir?

Bu hissəyə qədər şair uşaqlıq xatirələrini yada salırsa, sözügedən bənddə vətən övladlarını birliyə, həmrəyliyə çağırır. Burada Azərbaycanı ikiye parçalamaqla ona qarşı edilmiş ədalətsizlikdən söz açılır.

13. Sonuncu iki misranın mənasını izah edin.

Müəllim şagirdlərin diqqətini sonuncu bəndin sonuncu sözü olan *qalar* sözüne yönəldir. Bu misrada işlənmiş bədii ifadənin mənasını izah edir: – *Şair bütün ömrü boyu dərd-qəm çəkir. Bu dərdlər üst-üstə yığılır.* Həmin sözün kökünü müəyyənləşdirmək tapşırılır (*qala*). Sonra *qalamaq* feilinin

mənaları izahlı lüğətin köməyi ilə müəyyənləşdirilir: 1. Bir-birinin üstünə yığmaq, qalaq-qalaq yığmaq. 2. Ocağa, sobaya odun, kömür qoyub yandırmaq, alışdırmaq. *Qalar* felində -r şəkilçisinin -ar² gələcək zaman şəkilçisinin qısaldılmış forması olduğu izah edilir.

Müəllimin nəzərinə! Saitlə bitən feillərə qeyri-qəti gələcək zamanda -yar² şəkilçisi artırılır. Lakin feil -a, -ə saitləri ilə bitərsə, bu şəkilçi bəzən -r şəkilçisi ilə əvəz oluna bilər: saxla-r-am, bənzə-r-sən.

Uca dağlar başında ceyran balalar.

Ceyranın balasını ovçu yaralar.

14-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Şeirdən şairin xatirələrinin yaz fəsli ilə bağlı olduğunu müəyyənləşdirən sözlər seçilir.

15-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şair taleyindən, ayrılıqdan, tarixi ədalətsizlikdən, qocalıqdan və s.-dən gileylənir.

Danışma

(St. 1.2.1) 16-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Hər üç misra şeirin poetik xüsusiyyətlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Fikrin poetik ifadəsinə xidmət etdiyi müəyyənləşdirilir.

Əlavə tapşırıq. *Təbiət hadisələrinə aid cümlələri poetik şəkildə ifadə edin: “Külək əsir”. “Qar yağır”. “Günəş çıxır”. “Şimşək çaxır”.*

Qruplarla iş:

Şagirdlər 4 qrupa bölünürlər. Şeir müxtəlif aspektlərdən təhlil edilir.

I qrup: *Şeirin məzmununu yazın* (nəzmlə verilmiş təsvirləri nəsrə çevirir. Bu zaman nəzmə xas olan emosionallığın gözənilməsi əsas şərtidir).

II qrup: *Şeirin poetik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirin* (bənzətmə).

III qrup: *Şeirin leksik xüsusiyyətlərini təhlil edin* (bədi təyin).

IV qrup: *Şeirin fonetik və qrammatik xüsusiyyətlərini göstərin* (tələffüz formasında verilmiş sözlər, cümlədə söz sırasının pozulması).

Araşdırma. 17-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 18-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Müəllim izah edir ki, şeirlərdə bir çox hallarda sözlərin fonetik forması qafiyəyə və vəznin tələblərinə uyğunlaşdırıldığından orfoqrafik normanın pozulmasına yol verilir.

19-cu tapşırıq yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 53. MEŞƏ SİMFONİYASI (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Lüğətlərdən istifadə etməklə müəyyən sahəyə dair söz və terminlərin məna-larını araşdırır.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin giriş, əsas, sonluq hissələrini müəyyən edir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlər arasın-dakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.
3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətni birləşdir-məklə ifadə yazır.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Danışarkən cümlələri düzgün qurur.

Motivasiya

“Böyük vals” filmindən “Vyana meşəsinin nağılları” valsının yaranması epi-zodu nümayiş etdirilir. Şagirdlər öz təəssüratlarını danışirlar. Bununla yanaşı, Rimski-Korsakovun “Arının uçuşu” musiqi parçası, Soltan Hacıbəyovun “Kar-van” süitəsi səsləndirilə bilər. Şagirdlər bu musiqi parçalarının onlarda nə ilə assosiasiya olunduğunu deyirlər.

Oxu

Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Mətn daxili sual ca-vablandırılır.

1. Nöqtələrin yerinə hansı nitq etiketi uyğun gəlir?

- A) Düz-çörəkli olasan.
- B) Yaxşılığın balalarının qabağına çıxsın.
- C) Torpağı sanı yaşayasan.
- D) Ocağının tüstüsü düşmən gözünü kor eləsin.

Fəndaxili (şaquli) inteqrasiya (II sinif). Bu sual şagirdlərin dialoq zamanı müvafiq nitq etiketlərindən istifadə etmək bacarığını inkişaf etdirir.

(St. 2.1.1) Fənlərarası inteqrasiya (Mus.). 2-ci tapşırıq lüğətdən istifadə etməklə yerinə yetirilir.

Əlavə tapşırıq:

– Musiqi sahəsinə aid daha hansı terminləri tanıyırsınız?

(St. 2.2.2) Şagirdlər mətnin tərkib hissələrini müəyyənləşdirirlər.

Dinləmə

Fəndaxili integrasiya (st. 1.1.2, 2.2.2). Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Bataqlığın kənarında, ilk bahar yarpaqları ilə örtülmüş nazik budaqda bül-bül oturmuşdu. Bül-bül dünyada hər şeyi unudaraq oxuyurdu. Səsi titrəyir, cingildəyir, zərif nəğməsi dağ çeşməsi kimi qaynayırdı. Aşağıda isə bir dəstə qurbağa bataqlıqdan bül-bülün nəğməsinə qoşulmaq istəyirdi. Qurbağalar özünəməxsus şəkildə quşun mahnısını təkrar etməyə çalışırdılar. Əvvəl heç cür öz qurultularını qanadlı nəğməkarın avazı ilə uzlaşdırı bilmirdilər. Amma tədricən hansısa gözəgörünməz dirijor onların səslərini köklədi və indi qurbağaların xorunda hətta şüurlu bir ahəngdarlıq hiss olunurdu. Elə bu zaman bül-bül sanki yuxudan ayıldı. O, nəğməsinə kəsərək bataqlıqdan ucalan xora qulaq asdı, gözlərini açaraq aşağıda lilin içində eşələnən yaşıl “müğənni”lərə baxdı. Mən düşündüm ki, bül-bül özünü təhqir edilmiş sayaraq uçub gedəcək, amma o, müdrik və təmkinli idi.

Bül-bül yenidən oxumağa başladı. Oxuduqca da ecazkar səsinin gücündən, nəğməsinin zərifliyindən daha da cuşa gəlir, qurbağalar isə minnətdarlıqla öz həyli-küylü, amma ürəkdən gələn qurultularıyla ona cavab verirdilər...”

Sual və tapşırıqlar. *Mətnəki hadisələr ilin hansı fəslində baş verir? Mətnin ideyasını müəyyənləşdirin. Mətni adlandırın. Dərslikdə verilmiş mətnin sonluğunu elə qurun ki, dinlədiyiniz mətn həmin mətnin davamı olsun.*

Yazı

(St. 3.1.1) Şagirdlər oxuduqları və dinlədikləri mətni birləşdirərək yeni mətnin planını tutur və ifadə yazırlar. Yazının həcmi müəllim tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Danışma

(St. 1.2.1) 3-cü tapşırıqda əsasən qruplarla iş təşkil etmək olar. Hər qrup verilən mövzu üzrə təqdimat hazırlayıb danışır.

I qrup: *Dəniz simfoniyası*

II qrup: *Səhra simfoniyası*

III qrup: *Dağ simfoniyası*

Qiymətləndirmə

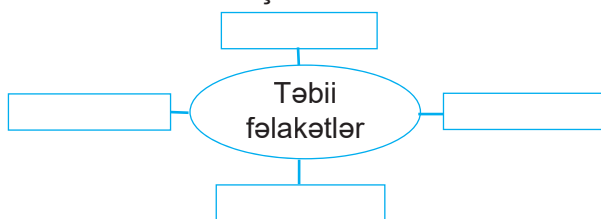
MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 54. BOZLAR (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin giriş, əsas, sonluq hissələrini müəyyən edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi məna işləndiyini müəyyənləşdirir.	Mətndəki ifadənin həqiqi, yoxsa məcazi məna işləndiyini müəyyənləşdirir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Oxuduğu əsərin doğurduğu təəssüratlar haqqında danışır.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözlərin quruluşuna görə növünü müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Şaxələndirmə. Lövhədə sxem çəkilir.

Şagirdlər təbii fəlakətlərin (zəlzələ, sunami, vulkan, qasırğa) adlarını boş xanələrdə yazır və bu hadisələr haqqında bildiklərini danışirlar.

Oxu

(St. 2.2.2) Mətn fasilələrlə müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Şagirdlər mətnin giriş, əsas və sonluq hissələrini müəyyənləşdirirlər.

Mətn daxili suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır.

1. Əhvalatı təxmin edin və təxəyyülünü əsasən hekayə qurun.

Fəndaxili (şaquli) integrasiya (IV sinif). Şagirdin bədii təxəyyülünün inkişafına yönəlmişdir. Əvvəlki siniflərdə formalaşdırılan "Mətni öz təxəyyülünə uyğun davam etdirir" bacarığının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

2. Mətnə əsasən itlərin təxminən neçə il yaşadığını müəyyən edin.

Fənlərarası integrasiya (Riy.) Mətndəki faktlara əsasən Bozların neçə il yaşadığını müəyyən etmək mümkündür. Nuryağdının 26 yaşı olanda artıq 10 il idi ki, Bozlar ölmüşdü. Nuryağdı doğulanda isə Bozların 3 yaşı var idi. Deməli, Bozlar qocalıb öləndə 19 yaşı var idi.

3. Hansı peşə sahibi baytar adlanır?

4. Quduzluq xəstəliyi haqqında nə bilirsiniz?

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətnin məzmunundan çıxış edərək şagirdlər baytarın heyvan həkimi, quduzluğun isə heyvanlara aid xəstəlik olduğunu təxmin edə bilirlər.

Müəllimin nəzərinə! “Qan qardaşlığı” (IV sinif) və “Orxan və Təpəl” (V sinif) mətnləri xatırladılır.

(St. 2.1.2) 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. 6-cı tapşırıqda əsasən şagirdlər mətndə işlənən frazeoloji ifadələri seçib mənasını izah edirlər (*gözüne dəymək, əldən düşmək, başını ağrıتماق, iliyinə işləmək, beyni yerindən oynatmaq, ərsə çıxmaq, şivən qoparmaq, göz qoymaq, başa düşmək*).

Danışma

(St. 1.2.4) 8-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Cek Londonun “Əcdadların harayı”, “Bəyaz diş”, E.Seton-Tompsonun “Binqo” əsərlərini oxuyanlar və ya filmə baxanlar bu haqda danışa bilirlər. Bu zaman müəllim şagirdlərin fikirlərini düzgün ifadə etməsinə, cümlələri düzgün qurmasına xüsusi diqqət yetirir.

9-cu tapşırıq şagirddən mətni oxuyarkən hər bir kiçik detala diqqət yetirməyi tələb edir (“*Əllərini sinəsində cütləyərək bizi salamladı*”).

Yazı

(St. 3.1.2) Araşdırma. 10-cu tapşırıq yazılı şəkildə də yerinə yetirilə bilər. Şagirdlər 4 qrupa bölünərək təbii fəlakətlərlə bağlı araşdırma aparırlar.

I qrup: zəlzələ

II qrup: vulkanlar

III qrup: sunami

IV qrup: təbii fəlakətləri əvvəlcədən hiss edən canlılar

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 11-13-cü tapşırıqlar şagirdlərdə sözü kök və şəkilçiyə ayırmaq, eyni sonluqlu sözlərdən hansının sadə, hansının düzəltmə olduğunu müəyyənləşdirmək bacarığını inkişaf etdirir. Müəllim düzəltmə sözlərin əsas xüsusiyyətlərindən birini – sözün kökü ilə düzəltmə söz arasındakı mənə yaxınlığını şagirdlərin nəzərinə çatdırır.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 55. GÖYGÖL (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Mətndəki sözlərin həqiqi, yoxsa məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Bədii ifadələri izah etməklə şeirdəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Qrafik informasiya şəklində tərtib etdiyi məlumatları mətnə çevirərək nəql edir.
3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (elan, məktub) yazır.	Təəssüratlarını bölüşmək üçün məktub yazır.

Motivasiya

Söz assosiasiyası. Lövhədə “Göygöl” sözü yazılır. Şagirdlər bu sözlə bağlı xatırladıqları söz, ifadə və fikirləri söyləyirlər.

Oxu

(St. 2.1.2) Fəndaxili inteqrasiya (st. 2.2.3, 1.2.1). Şeir şagirdlər tərəfindən ifadəli şəkildə oxunur. 1-2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qruplarla iş. Şagirdlər 4 qrupa ayrılırlar. Hər qrup şeirin bir bəndini təhlil edir və nəsrə çevirir. Sonda bütün siniflə **Sinkveyn** üsulu vasitəsilə ümumiləşdirmə aparılır.

Söz ehtiyatı

Şeirdəki bədii ifadələr təhlil olunur, 3-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Danışma

(St. 1.2.4) Şagirdlərə Göygöl haqqında məlumat toplayıb aşağıdakı cədvəl doldurmaq və bu cədvəl əsasında məruzə etmək tapşırılır.

Yaranma tarixi	Yaranma səbəbi	Yerləşdiyi ərazi	Sahəsi	Dərinliyi

Yazı

(St. 3.1.4) Təbiət qoynunda istirahətiniz haqqında dostunuza məktub yazaraq təəssüratlarınızı bölüşün.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 56. NAFTALAN (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyən-ləşdirir.	Mətnlə bağlı verilmiş fikirlərdən doğru olanını seçir. Mətnin məzmunu ilə bağlı suallar ha-zırlamaqla mətni qavradığını nümayiş etdirir.
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin tərkib hissələrini üslub və xarakterinə görə fərqləndirir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Elmi-kütləvi mətni dinləyərkən mühüm faktları seçir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.4. Səit və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Mürəkkəb feillərin yazılış qaydalarına əməl edir.

Motivasiya

BİBÖ. Lövhdə sxem çəkilir.

Şagirdlər birinci iki sütunda qeydlər aparırlar.

Oxu

Naftalan haqqında		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Mətn müxtəlif şagirdlər tərəfindən oxunur. Qırmızı hərflərlə verilmiş abzas da oxunduqdan sonra fasilə verilir.

(St. 2.2.3) Doğru, yoxsa yanlış. Şagirdlərin mətnin bu hissəsini nə dərəcədə qavradığını yoxlamaq məqsədilə müəllim həmin hissə ilə bağlı doğru və yanlış fikirlər səsləndirir. Şagirdlər yaşıl və qırmızı kartları qaldırmaqla fikirlərlə razılaşıb-razılaşmadıqlarını bildirirlər.

- Naftalan ərazisindəki göllərin suyu göz yaşı kimi duru idi.
- Tacirlər bulanıq sulu göllərin zəhərli olduğunu düşünürdülər.
- Naftalan ərazisi göllərlə zəngin idi.
- Dəvə gölün bulanıq suyundan içdiyi üçün xəstələnmişdi.
- Xəstə dəvəni burada qoyub getməyi karvanbaşı əmr etdi.
- Tacirlər xəstə dəvəni yükü ilə birlikdə yolda qoyub getdilər.
- Xəstə dəvə göldə çimdiyi üçün sağalmışdı.
- Karvan geriye başqa yolla qayıtdı.

Mətnin davamı sonadək oxunduqdan sonra **Sual müsabiqəsi** təşkil edilir (bax: səh.25). Suallar təxminən belə ola bilər: – “Naftalan” sözünün mənası nədir? Naftalan nefti haqqında ilk məlumat neçənci əsrə aiddir? Naftalan neft müalicəxanası harada yerləşir? Naftalan xarici kapitalistlərin diqqətini nə vaxt cəlb edib? Alman mühəndisinin fəaliyyəti nədən ibarət olub? Naftalan dərmanı ilk dəfə harada hazırlanıb? Bu dərmanın hazırlandığı firma necə adlanıb? Naftalan dərmanı ilk dəfə hansı müharibə zamanı istifadə edilib? Bu dərmandan hansı ölkənin əsgərləri istifadə edib? Dərman qablarının üstündə nə yazılmışdı?

(St. 2.2.2) 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, mətnin qırmızı rənglə verilmiş cümlə də daxil olmaqla I hissəsi əfsanə, II hissəsi elmi-kütləvi xarakter daşıyır.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Şagirdlərə tapşırıqlar ki, mətndəki mühüm faktları qeyd etsinlər. Bu məqsədlə mətn iki dəfə oxunur. Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Naftalanda qeyri-adiliyi ilə seçilən bir muzey var. Xatırladaq ki, bu muzey dünyada yeganə sayıla bilər. Muzeyin eksponatları qərribə də olsa, atılmış qoltuqağaclardır. Burada müxtəlif növ və ölçüdə qoltuqağacları var. Səbəbi ondadır ki, xəstələr bu müalicə müəssisəsinə müalicədən əvvəl qoltuqağacları ilə gəlirdilərsə, artıq sanatoriyada müalicə prosedurlarını başa çatdırdıqdan sonra qoltuqağacları onlara lazım olmurdu. Məhz bu səbəbdən onlar həmin qoltuqağacları Naftalanda qoyub gedirdilər”.

Şagirdlər dinləmə mətni ilə əlaqədar müəllimin suallarını cavablandırırlar və bununla onların faktları düzgün qeyd edib-etmədikləri müəyyənləşdirilir.

Yazı

(St. 3.1.2) **Araşdırma.** 2-ci tapşırıq yazılı şəkildə yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

Şagirdlər 3-cü tapşırığı yerinə yetirərək toplu isimlə ifadə olunan mübtədanın xəbərlə uzlaşma qaydasının pozulduğunu müəyyənləşdirirlər.

4-cü tapşırıq. Şagirdlər 4-cü sinifdə “Zənzəm suyu” dərində xüsusi isimlərin ümumi isim kimi işlənməsi haqqında məlumat almışlar. Bu tapşırığı yerinə yetirərkən müvafiq biliklər xatırladılır.

(St. 4.1.4) 5-ci tapşırıq mürəkkəb feillərin yazılışı ilə bağlı nəzəri materialın mənimsədilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır. Nəzəri material mənimsədildikdən sonra 6-8-ci tapşırıqlar üzərində iş aparılır.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 57. XARİBÜLBÜL (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir. Oxşar mətnlər arasında ideya yaxınlığını müəyyən edir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sinonim sözləri müəyyənləşdirir. Sözün quruluşuna görə növünü müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim şagirdlərin diqqətini mətnə çəkilməş illüstrasiyaya cəlb edir:

– *Bu şəkildəki gül sizə nəyi xatırladır? Bu gül haqqında nə bilərsiniz?*

Şagirdlərin fikirləri dinlənir. Xaribülbül haqqında məlumatı olanlar bu haqda bildiklərini danışirlar.

Oxu

Müəllim əfsanə janrı ilə bağlı şagirdlərin biliklərini yoxlayır (şagirdlərə 2-ci sinifdə keçdikləri “Çahargah əfsanəsi” xatırladıla bilər), özü bu haqda zəruri məlumatlar verir.

Xaribülbül haqqındakı əfsanə oxunur. Məndaxili tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1. “Rayihə” və “riqqətə gətirmək” sözlərini izah edin. Bu sözlərin sinonimlərini tapın.

(St. 2.1.1) Bu tapşırıq şagirdlərin söz ehtiyatını artırmağa xidmət edir. Şagirdlər kontekstdən çıxış edərək sözlərin mənasını lüğətin köməyi ilə izah edir və bu sözlərə yaxınmənalı sözlər tapırlar (*ətir, təsirlənmək*).

2. “Xaribülbül əfsanəsi” ilə “Bilirdim ki, gələcəksən” hekayəsinin ideya yaxınlığını müəyyən edin.

(St. 2.2.3) 2-ci məndaxili tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər mətnləri müqayisə edərək onlar arasındakı ideya yaxınlığını müəyyənləşdirmək bacarığını

nümayiş etdirirlər (“*Hər iki mətndə əsərin qəhrəmanı dar gündə dostunun mütləq özünü ona yetirəcəyinə əmindir*”).

Bundan sonra şagirdlər əfsanəni sona qədər oxuyaraq buradan çıxan əsas fikri müəyyənləşdirirlər (“*Dostluq hər şeyə qadirdir. Dost dostunun yolunda canından da keçə bilər*”).

Söz ehtiyatı ilə bağlı 3 və 4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

(St. 3.1.2) Araşdırma. 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər mövzu ilə bağlı elmi məlumat toplayıb yazılı məruzə hazırlayırlar.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 6-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırıq şagirdlərin mətndə işlənmiş sözün mənasını düzgün müəyyənləşdirmək, həmin sözü başqa cümlələrdəki mənə ilə müqayisə etmək bacarığını inkişaf etdirir. Şagird bu tapşırığı yerinə yetirməklə müəyyənləşdirir ki, *barı* sözünün mənası “C” variantında işlədilən mənə ilə eynidir.

7-ci tapşırıq yerinə yetirilməklə 1, 5 və 6-cı cütlüklərin sinonim sözlər olduğu müəyyənləşdirilir.

8-13-cü tapşırıqlar keçilmiş mövzuları ümumiləşdirmək məqsədilə verilmişdir.

8-ci tapşırıqda şagirdlərdən mürəkkəb sözlərin yazılışında buraxılmış səhvləri düzəltmək tələb olunur. Səhv yazılmış sözlər məqsədli şəkildə qeyd edilməmişdir. Şagirdlər mürəkkəb sözlərin yazılışı ilə bağlı qaydaları xatırlayaraq səhvləri düzəltməlidirlər.

9-cu tapşırıq söz ehtiyatının zənginləşdirilməsinə xidmət edir. Belə ki, bu tapşırıqda frazeoloji birləşmələri qarşılığı ilə əvəz etmək tələb olunur.

1. Yadına düşdü ki, bu gün görülmək işi çoxdur.
Xatırladı ki, bu gün görülmək işi çoxdur.
2. Xalq mahnılarına qulaq asmağı xoşlayırdı.
Xalq mahnılarını dinləməyi xoşlayırdı.
3. Onun bu hərəkətinə hamı məəttəl qaldı.
Onun bu hərəkətinə hamı təəccübləndi.
4. Uşaqlara əl qaldırmaq olmaz.
Uşaqları döymək olmaz.
5. Bu dəhşətli hadisəni xatırladıqca hər dəfə göz yaşı axıdırdı.
Bu dəhşətli hadisəni xatırladıqca hər dəfə ağlayırdı.
6. Aygünün bu şeirdən xoşu gəlirdi.
Aygün bu şeiri xoşlayırdı.

10-cu tapşırıqda şəkilçiləri variantlılığına görə müqayisə etmək tələb olunur. “Yoldaşlarında” sözündə bir birvariantlı, iki ikivariantlı və bir dördvariantlı şəkilçi vardır.

11-ci tapşırıqda tərkib hissələrinə ayrılmış mürəkkəb isimləri bərpa etmək tələb olunur.

12-ci tapşırıq morfologiya bəhsindən əldə edilmiş biliklərin yoxlanılması məqsədi daşıyır. Bu tapşırıq sözlərin quruluşca növünü müəyyənləşdirmək bacarığının yoxlanılmasına xidmət edir. Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, ikinci atalar sözündə işlənmiş bütün sözlər quruluşca sadədir.

B) Kasıbın vicdanı təmiz, yuxusu şirin olar.

13-cü tapşırıqda sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğu müəyyənləşdirilməlidir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 58. DİL QAYDALARI ÜZRƏ TƏKRAR (2 saat)

<i>Standartlar</i>	<i>Təlim nəticələri</i>
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözün yaranma üsullarını və qrammatik mənasını fərqləndirir.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Defislə və bitişik yazılan mürəkkəb sözləri fərqləndirir.

Növbəti saatda kiçik summativ qiymətləndirmə keçiriləcəyini nəzərə alaraq şagirdlər müvafiq bölmədə keçdikləri dil qaydaları üzrə tapşırıqlar (dərslik, səh. 165-166, tap. 1-11) yerinə yetirirlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş "Dil qaydaları üzrə qiymətləndirmə cədvəli" əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

V BÖLMƏ ÜZRƏ KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ

1-5-ci suallar aşağıdakı mətnlə bağlıdır.

ƏKS-SƏDA

Ata oğlunu dağa gəzməyə çıxarır. Birdən uşağın ayağı ilişib yıxılır və “Ah...” deyər qışqırır. İrəlindəki qayadan “Ahhhh...” deyər bir səs eşidir və təəccüblənir. “Sən kimsən?” – deyər qayaya doğru səslənir. Aldığı cavab “Sən kimsən?” olur. Uşaq bu cavaba hirsənib: “Sən qorxaqsan!” – deyər təkrar qışqırır. O, sözünü bitirməmiş eyni səsi eşidir. Axırda uşaq üzünü atasına tutub soruşur.

■ Ata ■ bu nə səsdir ■ Bir buna bax, mənə qorxaq deyir.

1 Ata oğlunu başa salmaq üçün dağa tərəf dönüb: “Sənə heyranam!” – deyər qışqırır. Gələn cavab “Sənə heyranam!” olur. Ata təkrar qışqırır: “Sən möhtəşəmsən!” Cavab gəlir: “Sən möhtəşəmsən!” Oğlan mat qalır. **2** Bunu görən ata söyləyir:

– Oğlum, buna əks-səda deyirlər. **3** Əslində, bu, həyata bənzəyir. O, daim sənə sənə verdiklərini qaytarır. **4** Həyat etdiyimiz hərəkətlərin aynasıdır.

1. Mətnə qırmızı rəngli boşluqların yerinə uyğun gələn düzgü işarələrinin ardıcılığını müəyyən edin.

- A) qoşa nöqtə, tire, vergül, sual
- B) nöqtə, tire, nida, sual
- C) sual, tire, vergül, nida
- D) qoşa nöqtə, dırnaq, vergül, dırnaq

2. Aşağıdakı cümlə mətnə hansı rəqəmin yerinə yazıla bilər?

Əks-səda – səs dalğalarının müxtəlif maneələrdən keçərək qayıtma hadisəsidir.

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4

3. Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun deyil?

- A) Nə əkərsən, onu da biçərsən.
- B) Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına.
- C) Pis söz qəlp puldur, yiyəsinə qayıdar.
- D) Dağ dağa rast gəlməz, insan insana rast gələr.

4. Hansı fikir atanın sözlərini davam etdirə bilməz?

- A) Daha çox sevgi istədiyin zaman daha çox sev!
- B) Dağların sirri çoxdur, onları öyrən.
- C) İnsanların səbirli olmasını istəyirsənsə, sən də səbirli olmağı öyrən.
- D) Hörmət istəyirsənsə, insanlara daha çox hörmət et.

5. Mətnin adı ilə bağlı səhv fikir hansıdır?

- A) Təbiət hadisəsini bildiren sözdür.
- B) Mürəkkəb isimdir.
- C) Əksmənalı sözlərin birləşməsindən yaranıb.
- D) Ahəng qanununa tabe deyil.

6. Sıranı davam etdirin:

bər-bəzək, mer-meyvə, ...

- A) tör-töküntü B) söz-söhbət C) tar-qaval D) qapı-baca

7. "Yağmaq" feili bayatıda hansı mənada işlənib?

*Gəl mənim ağa dostum,
Dolan gəl bağa, dostum.
Gözlərim yaz buludu,
Qorxuram yağa, dostum.*

- A) darıxmaq B) saralmaq C) sancmaq D) ağlamaq

8. "Qorxmaz" sözü hansı cümlədə xüsusi isimdir?

- A) Qorxmaz çətinlikdən bizim qəhrəman.
- B) Qorxmaz vətənə əzmlə xidmət edir.
- C) Qorxmaz əsgərlər cəsarətlə irəliləyir.
- D) Qorxmaz oğul çətinlikdən qaçmaz.

9. Hansı mürəkkəb sözdür?

- A) qoruyucu B) gözücu C) boğucu D) oxucu

10. Cümləni davam etdirin.

O çox utancaq idi, heç kimə ...

- A) dəyib-toxunmurdu
- B) dəyib-gülmürdü
- C) qaynayıb-qarıxmırdı
- D) açıb-ağartmırdı

11. *Yol, tərəf, əmək* sözlərinin hamısına artırıla bilən şəkilçi hansıdır?

- A) -çıl⁴ B) -keş C) -daş D) -la²

12. Hansı cümlənin sonunda sual işarəsi qoyulmalıdır?

- A) Sən ki bunu bilirdin
- B) Axır ki, işimizi bitirə bildik
- C) Sən necə də tədbirlisən
- D) Bəs axşam teatra getməyəcəyik

VI BÖLMƏ

TARİXDƏ İZ QOYANLAR

Dərs №	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	MMV səh.
60.	Romul və Rem	2.2.3, 2.1.1, 3.1.2, 4.1.2	2	168-169	179-180
61.	Həzrət Əli	2.2.3, 1.2.4, 2.1.2, 1.1.2, 4.1.1	3	170-171	181-182
62.	İbn Sina	2.2.2, 2.1.2, 3.1.2, 4.1.2	3	172-173	183
63.	Sirli hərfilər	2.2.2, 2.1.2, 4.1.3	2	174-175	184-185
64.	Nəsireddin Tusi	2.2.3, 2.1.1, 1.1.2, 3.1.2, 4.1.2	3	176-177	186-187
65.	Demosfen	2.2.3, 2.1.1, 3.1.3, 1.2.3, 4.1.2	2	178-179	188-189
66.	Cavanşirin xəlifə ilə görüşü	2.2.3, 2.1.1, 3.1.2, 4.1.2	3	180-181	190-191
67.	İndi üstünüzə Topal Teymur gəlir	2.1.1, 2.2.3, 1.2.4, 3.1.2, 4.1.2, 4.1.1	4	182-184	192-193
68.	Ana və oğul	2.2.1, 2.2.3, 1.2.1, 4.1.3, 1.2.3, 4.1.1	4	185-187	194-195
69.	Hacı Zeynalabdin Tağıyev	2.2.2, 1.2.1, 2.1.1, 4.1.2	2	188-189	196-197
70.	Dil qaydaları üzrə təkrar	4.1.2, 4.1.4	1	190-191	197
	Kiçik summativ qiymətləndirmə		1		198-199
	Böyük summativ qiymətləndirmə		1		
Yekun			30 saat		

Dərs 60. ROMUL VƏ REM (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki əsas məlumatları seçir və qruplaşdırır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərin səs və hərflər tərkibini müəyyən edir.

Motivasiya

BİBÖ. Müəllim müasir İtaliyanın paytaxtı olan Roma şəhəri haqqında qısa məlumat verib sözlərini belə bitirir: – *Qədimdə Roma şəhəri ayrıca bir dövlət olub. Qədim Roma haqqında nə bilirsiniz?*

Lövhədə BİBÖ cədvəli çəkilir:

Qədim Roma dövləti haqqında		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Şagirdlər Roma rəqəmləri, baxdıqları filmlərdən Roma hökmdarları və sərkərdələri haqqında bildiklərini qeyd edirlər.

Oxu

(St. 2.2.3) Mətnin oxunub mənimsənilməsi üçün **İstiqamətləndirilmiş oxu** üsulundan istifadə etmək tövsiyə olunur. Şagirdlər üç qrupa bölünürlər. Hər qrupa mətnlə bağlı aşağıdakı istiqamətdə iş aparmaq tapşırılır:

1. Qədim Roma dövləti haqqında məlumat.
2. Konfliktin yaranma səbəbləri, inkişafı və həlli yolu.
3. Romada idarəetmə.

Şagirdlər mətni oxuyub verilmiş istiqamətdə araşdırma aparırlar. Sonda şagirdlərin əldə etdikləri biliklər əsasında BİBÖ cədvəlinin "Öyrəndim" sütunu doldurulur.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Dərslikdə söz ehtiyatı ilə bağlı verilmiş 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər mətndən öyrəndikləri sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirir və izahlı lüğətdən həmin sözlərin mənalarnı tapıb müqayisə edirlər.

Yazı

(St. 3.1.2) Dərslərdə araşdırma başlığı altında verilmiş 2-ci tapşırıq yazılı və ya elektron şəkildə ev (layihə) tapşırığı kimi yerinə yetirilir. Aşağıda tapşırıqların izahı verilmişdir.

I qrup: şagirdlər oxuduqları əsərlərdən və baxdıqları filmlərdən nümunələr gətirə bilərlər.

Müəllimin nəzərinə! “Kitabi-Dədə Qorqud”da Basatı aslan, “Mauqli”də əsərin qəhrəmanını canavar, “Tarzan” filmində qəhrəmanı meymun böyüdü.

II qrup: şagirdlər ay adlarının etimologiyasını araşdırmaq üçün müxtəlif sorğu kitablarından və internetdən istifadə edə bilərlər.

Müəllimin nəzərinə! Latın mənşəli adlar: *Yanvar* – Roma mifologiyasına əsasən, Yanus ilahı məkanda girişə, zamanda ilin əvvəli, hadisənin başlanğıcına nəzarət edən ilahdır. *Fevral* – yeraltı səltənətin ilahı Februsun, *mart* – müharibə ilahı Marsın, *aprel* – gözəllik ilahəsi Afroditanın (Aphrilis), *may* – bərəkət ilahəsi Mayyanın, *iyun* – nikah və ailə himayədarı Yunonanın adından götürülmüşdür. *İyul* – Yuli Sezarın, *avqust* – Oktavian Avqustun – Roma imperatorlarının adı ilə bağlıdır. *Sentyabr* (7), *oktyabr* (8), *noyabr* (9), *dekabr* (10) ayları rəqəm adlarıdır. Sual yarana bilər: “Nə üçün ilin son aylarının adları sıra nömrələrinə uyğun deyil?” Cavab: – *Bizim hazırda işlətdiyimiz Yulian təqvimindən əvvəl Qədim Romada mart ayından başlanan təqvim işlədilmişdir. Həmin təqvimə görə, sentyabr VII, oktyabr VIII, noyabr IX, dekabr X ay olmuşdur. Yeni təqvimdə ayların sıra nömrəsi dəyişmiş, adlar isə əvvəlki kimi qalmışdır.*

III qrup: şagirdlər Qədim Roma dövləti haqqında məlumat toplayırlar.

IV qrup: şagirdlər bu məlumatı əldə etməlidirlər: miladi təqimi İsa peyğəmbərin anadan olması, hicri təqimi Məhəmməd peyğəmbərin 622-ci ildə Məkkədən Mədinəyə hicrəti, Romada il hesabı Romanın əsasının qoyulması ilə başlayır. Hər üç halda il hesabı əlamətdar tarixi hadisə ilə bağlıdır.

V qrup: şagirdlər dilimizdə işlənən latın mənşəli sözləri tapıb mənasını araşdırırlar.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Mətdən aşağıdakı sözlər seçilməlidir: *düzənliyində, sakinləri, latınlar, ədalətli, hökmdarı, kiçik, hökmlər, qullarından, zənbil, çayla, axdıqdan, sonra, qalırlar.*

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 61. HƏZRƏT ƏLİ (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Oxuduğu əsərin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.	Kontekstə görə ifadənin həqiqi, yoxsa məcazi mənada işləndiyini müəyyən edir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi mətndəki əsas faktları oxuduğu mətndəki faktlarla müqayisə edir.
4.1.1. Cümləni məqsəd və intonasiyaya görə növlərinə ayırır.	Sonundakı durğu işarəsinə görə cümlənin növünü müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim şagirdlərə həzrət Əlinin kəlamlarını oxuyur.

- İnsanın qiyməti onun etdiyi yaxşılıqlarla ölçülür.
- Paxıl adamın rahatlığı olmaz.
- İnsan bilmədiyi şeyin düşmənidir.
- Ədəb ağılın surətidir, ədəbi olanın ağılı da olar.
- Ən böyük dövlət ağıldır.

Şagirdlər kəlamların mənasını açıqlayırlar. **Müəllim:** – *Bu kəlamların müəllifi haqqında nə deyə bilərsiniz? (xeyirxahdır, cəməddir, elmə qiymət verəndir)*

Şagirdlərin sadaladıqları keyfiyyətlər lövhədə yazılır.

Şagirdlərin həzrət Əli ilə bağlı bilikləri yoxlanılır.

Oxu

(St. 2.2.3) Birinci mətnin 1-ci abzası oxunur. **Auksion. Müəllim:** – *Siz bu suala necə cavab verərdiniz?* Ən yaxşı cavablar lövhədə qeyd olunur. Sonuncu məntiqli cavabın müəllifi qalib elan edilir.

Sonra mətn sonadək oxunur və həzrət Əlinin cavabları şagirdlərin versiyaları ilə müqayisə olunur. Müəllim şagirdlərin diqqətini həzrət Əlinin öz cavabını əsaslandırmaq bacarığına yönəldir.

Danışma

(St. 1.2.4) Müzakirə. 1 və 2-ci tapşırıqlar əsasında şagirdlər həzrət Əlinin cavablarını müzakirə edirlər. Bəzi fikirlər ətrafında debat keçirmək tövsiyə olunur.

Oxu

(St. 2.2.3) İkinci mətn oxunur və iki mətn əsasında həzrət Əlinin xarakteri səciyyələndirilir (**Obrazlar xəritəsi** üsulu). Şagirdlər bu şəxsiyyətin xarakterik

cəhətlərini sadaladıqdan sonra bu cəhətləri motivasiya mərhələsində lövhədə yazılmış keyfiyyətlərlə müqayisə edirlər.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.2) 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Bir gün həzrət Əlinin yanına iki adam gəlib öz hədiyyələrini ona təqdim etmək istəyir. Bunlardan biri alim, o biri tacir idi. Alimin əlində balaca bir kitab, tacirin əlində isə çox qiymətli üzük var idi.

Əvvəlcə tacir qabağa gəlir və hədiyyəsini təqdim edir. Həzrət Əli hədiyyəni qəbul edir, təşəkkürünü bildirir və kənara qoyur. Sonra alim yaxınlaşır. Alim yaxınlaşanda həzrət Əli ayağa qalxır, xüsusi hörmət və izzətlə hədiyyəni qəbul edir, onu kənara qoymayıb əlində saxlayır, alimi öz yanında əyləşdirir.

Bunu gören tacir inciyir:

– Ey Əli, mən sənə o cür bahalı hədiyyə gətirdim, sən heç fikir də vermədin. O kitab nədir ki, sən onu əlindən yerə qoymadın və bu adamı yanında əyləşdirdin?

Həzrət Əli cavab verir:

– Doğrudur, sənin hədiyyən qiymətlidir. Amma o, başqalarında mənə qarşı qibtə yaratmaqdan savayı heç nəyə xidmət etməyəcək. Kitab isə elmin açarıdır. O, yeni biliklər əldə etməyimə kömək edəcək. Hədiyyəni verən şəxs isə Allahın sevimli bəndələrindəndir. Alimin bir saatlıq yuxusu cahilin altmış illik ibadətindən yaxşıdır”.

Bu mətnlə dərslikdəki mətn arasındakı ideya yaxınlığı müəyyən edilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.1) Motivasiya xarakteri daşıyan 6-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri ilə bağlı nəzəri material mənimsədildikdən sonra şagirdlər 7-ci tapşırığı yerinə yetirirlər. Bu zaman onlar nəzəri materialdan çıxış edərək öz fikirlərini əsaslandırmağa çalışırlar.

Müəllimin nəzərinə! Nəzərə almaq lazımdır ki, cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri ilə bağlı standart 1-ci sinifdən bəri hər il reallaşdırılır. 5-ci sinifdə şagirdlər hələ feilin şəkilləri, sual əvəzlilikləri, nida (köməkçi nitq hissəsi) kimi qrammatik kateqoriyalarla tanış olmadıqlarından bu mövzu ilə bağlı onlara yeni məlumat vermək mümkün deyil. Ona görə də dərslikdəki nəzəri material şagirdlərin ibtidai siniflərdə öyrəndiklərinin ümumiləşdirilmiş təkrarı kimi təqdim olunmuşdur. Bununla belə, müəllimlər, lazım bilərlərsə, adıçəkilən qrammatik kateqoriyalar haqqında öləri məlumat verə bilərlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 62. İBN SİNA (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin bitkin hissələrini məzmununa uyğun başlıqla adlandırır.
2.1.2. Sözün həqiqi və ya məcazi məna-da işləndiyini müəyyənləşdirir.	Eyni ifadənin həqiqi və məcazi məna-larını fərqləndirir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı mate-riallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözün quruluşca növünü müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllimin yönəldici sualları ilə Loğman obrazının iştirak etdiyi nağıllar (“Loğman”, “Loğman və şagirdi”) xatırlanır. Bu obrazın tarixdə real prototipi (bu sözün mənası izah edilir) olduğu bildirilir.

Oxu

(St. 2.2.2) “İbn Sina” mətni **Öyrəni-rəm – öyrədi-rəm** üsulu ilə oxunur. Əvvəlcə mətn bütün sinif tərəfindən oxunur (səssiz oxu). Daha sonra məna-cə bitkin hissələrə bölünür və hər qrupa mətnin bir hissəsini yenidən oxumaq, həmin hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırmaq və bu hissə üzrə suallar tərtib etmək tapşırılır. Hər qrup suallarını səsləndirir. Suallar cavablandırıldıq-dan sonra mətnin strukturu təhlil olunur: mətndaxili mətn müəyyən olunur, tərkib hissələri fərqləndirilir, onlar arasındakı əlaqə qeyd olunur.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.2) 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir. *Barmaqla göstərmək* ifadəsinin mə-nası izah edilir (*məşhur olmaq, ad çıxarmaq*).

Yazı

(St. 3.1.2) 3-cü tapşırıq evdə hazırlamaq üçün kollektiv layihə tapşırığı kimi verilə bilər.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 4-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir. 6-cı tapşırıqda altından xətt çəkilmiş sözləri şəkilçilərin köməyi ilə elə dəyişmək lazımdır ki, cümlənin mə-nası dəyişməsin.

1. Onun hərəkətləri normal deyildi. – Onun hərəkətləri anormal idi.
2. O özünü ədəbli aparmırdı. – O özünü ədəbsiz aparırdı.
3. Dərsə gecikən Fəridin kefi yox idi. – Dərsə gecikən Fərid kefsiz idi.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasın-da təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 63. SİRLİ HƏRFLƏR (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Əsas hissədən çıxış edərək mətnin sonluğunu təxmin edir.
2.1.2. Sözlün həqiqi və ya məcazi mənasında işləndiyini müəyyənləşdirir.	Frazeoloji birləşmə daxilində həqiqi mənasından uzaqlaşmış sözü müəyyənləşdirir.
4.1.3. Cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.	Yazarkən dialoqlarda durğu işarələrini qaydalara uyğun tətbiq edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Təsəvvür edin ki, dənizdə gəmi fəlakətə düşüb. Kömək lazımdır. Bu xəbəri uzaq məsafəyə necə çatdırmaq olar? Şagirdlərin versiyaları dinlənilir. Bunların arasında SOS signalı haqqında versiya olmadıqda müəllim özü izahat verir: – SOS radioteleqraf rabitəsi vasitəsilə göndərilən fəlakət signallarından biridir. Morze əlifbasından istifadə edilərək yaranmışdır (...--...). Morze əlifbasında ... S, -- -- O hərflərini bildirir. SOS təsadüfi seçilmiş hərflər ardıcılığıdır və əslində, abreviatura deyil. Bu signala aid edilən cümlələr sonradan yaradılmışdır:*

- *Save Our Souls* (“Ruhlarımızı xilas edin”)
- *Save Our Ship* (“Gəmimizi xilas edin”)
- *Svım Or Sink* (“Üzün, yoxsa batırıq”)
- *Stop Other Signals* (“Başqa signalı kəsin”)

Oxu

(St. 2.2.2) Mətn şagirdlər tərəfindən sona qədər oxunur. Aydın olur ki, mətnin giriş hissəsində Ezop haqqında məlumat verilmişdir. Əsas hissədə isə onun həyatından maraqlı bir hadisə nəql edilmişdir. Lakin əhvalatın sonu verilməyib. Şagirdlər əsas hissədəki hadisələrdən və qəhrəmanların xarakterinə əsasən mətnin sonluğunu tərtib edirlər. Sonra müəllim mətnin davamını oxuyur:

“Lakin evə qayıtdıqdan sonra Ksanf fikirləşir ki, Ezopu azad etsə, o, tapılmış xəzinə haqqında hökmdar Dionisə xəbər verər. Buna görə də onun əl-ayağını bağlayıb zirzəmiyə atmağı əmr edir.

Ezop deyir:

- *Qızılın hamısını özünə götür, mənə yalnız azadlıq ver.*
- *Deməzsən, aldatdım! – deyər Ksanf gülür. – Səni azadlığa buraxım, sən də məndən qızıl tələb et, sonra da haqqımda hökmdara xəbər ver. Yox, bunu görməyəcəksən!”*

Şagirdlər öz variantlarını əsas mətnlə müqayisə edirlər.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.2) 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. “Sataşmaq” sözü 1-ci cümlədə “birdən görmək” mənasını verən “*gözü sataşmaq*” frazeoloji ifadəsinin tərkib hissəsi kimi, 2-ci cümlədə isə *ələ salmaq* mənasında işlənib.

2-ci tapşırıq yerinə yetirilərk altından xətt çəkilmiş ifadədə “gizlənmiş” frazeologizmlər tapılır: *söz vermək, sözünün üstündə durmaq*.

Qruplarla iş. Şagirdlər 4 qrupa bölünürlər. Hər qrupa sözləri eyni hərflərlə başlayan cümlələr qurmaq tapşırılır; məsələn: A.D.İ.:

Ağıllı dostu itirmə. Alabaş dəcəl itdir. Ana dincəlmək istəyir və s.

Ən çox və maraqlı cümlələr quran qrup xüsusi qiymətləndirilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.3) Dialoqda durğu işarələri ilə bağlı nəzəri qayda şagirdlərin nəzərinə çatdırılır. 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə! Nəzərə almaq lazımdır ki, dialoqlarda durğu işarələrindən istifadə vasitəsilə nitq anlayışının mənimsədilməsini tələb edir. Bu isə 9-cu sinif üçün nəzərdə tutulmuş standartları əhatə edir. Ona görə də bu dərslərdə həmin mövzu nisbətən sadə şəkildə təqdim olunmuşdur.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 64. NƏSİRƏDDİN TUSİ (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Elmi-kütləvi məndəki məlumatları qruplaşdırır.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
1.1.2. Dinlədiyi məlumatlardakı əsas faktları seçir.	Dinlədiyi mətnlə oxuduğu mətn arasındakı ideya yaxınlığını müəyyən edir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Frazeoloji birləşmələri kontekstə uyğun qarşılığı ilə əvəz edir. İsmi hallarını müəyyənləşdirir.

Motivasiya

– Nəsirəddin Tusi haqqında nə bilirik? Nəyi öyrənmək istədik?

Lövhdə BİBÖ cədvəli çəkilir. Şagirdlərin iştirakı ilə cədvəlin birinci iki sütunu doldurulur.

Oxu

(St. 2.2.3) Bu mətn oxunarkən **İstiqamətləndirilmiş oxu** üsulundan istifadə etmək tövsiyə edilir. Şagirdlərin diqqətlə və məqsədyönlü oxumasını təmin etmək üçün müəllim şagirdləri 3 qrupa bölür. Qruplara mətni aşağıdakı istiqamətlərdə oxumaq tapşırılır: 1. Tusinin həyatı. 2. Tusinin yaşadığı tarixi dövr. 3. Tusinin yaradıcılığı.

Qruplar təyin olunmuş istiqamətlərdə oxuyaraq təqdimat edir.

Mətn oxunduqdan sonra məndaxili sual və tapşırıqlar cavablandırılır.

1. Altından xətt çəkilmiş hansı sözü *iri* sözü ilə əvəz etmək olar?

Bu sual şagirdlərdə sinonim sözlərdən yerli-yerində istifadə etmək bacarığını inkişaf etdirir.

2. İnkarda olan feilləri müəyyən edin.

3. Altından xətt çəkilmiş hissəyə münasibətinizi bildirin.

“Əxlaqi-Nasiri” əsərindən verilmiş parça üzərində iş aparılır. **Sual:** – *Burada hansı mənəvi dəyərlər aşılır? (mədəniyyət, təvazökarlıq, başqasına hörmət)* Altından xətt çəkilmiş cümlə debata çıxarıla bilər.

4. Sonuncu cümlədə nöqtələrin yerinə yazılmalıdır:

A) riyaziyyat

B) astronomiya

C) tibb

Şagirdlər oxuduqları hissədə “rəsədxana” sözündən istifadə etməklə müəyyənləşdirirlər ki, rəsədxanada aparılan elmi araşdırmalar astronomiya elminin inkişafına xidmət edir.

5-ci tapşırıq diqqətli oxu bacarığını inkişaf etdirir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətn üzərində iş aparılarkən mənası anlaşılmayan sözlər (*qəzəbə düşər olmaq, məşəqqətli, sürgün, məhbus, müstəsna, xəttat, irs* və s.) şagirdlər tərəfindən əvvəlcə kontekstə görə izah olunur, daha sonra izahı lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edilir.

6-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər “ensiklopedik bilik” ifadəsinin mənasını müəyyən etmək üçün izahlı lüğətdə verilmiş “ensiklopediya” sözünün mənasından yararlanırlar.

Dinləmə

(St. 1.1.2) Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

“Nəsirəddin Tusi Hülakü xandan rəsədxana tikdirmək üçün kömək istəyir. Hülakü xan heç cür razılaşmır. Deyir ki, Yerdə öyrəniləcək iş azdır, göydəki hadisələrlə maraqlanaq?”

Bir gün Tusi Hülakü xanı çox yüksək bir təpəyə qaldırır. Təpənin başından iki çəllək buraxır. Çəlləklər bərk gurultu salır. Səsdən vahiməyə düşmüş şəhər əhalisi qaçmağa başlayır. Tusi xana deyir:

– Bilirsinizmi, nə üçün biz sakitcə dayanmışıq, camaat isə çaxnaşmadadır?

Sual: – *Siz bu suala necə cavab verərdiniz?*

Çünki biz yuxarıda nə baş verdiyini bilirik. Yerdə rahat yaşamaq istəyirsənsə, göydə nə baş verdiyindən xəbərdar olmalısan.

Sual: – *Bu fikri necə başa düşürsünüz?*

Beləliklə, Hülakü xan rəsədxana tikdirməyə razı olur”.

Sual: – *Dinləmə mətni oxuduğunuz mətnin hansı hissəsinə aiddir?*

Yazı

(St. 3.1.2) “Astronomiya və astrologiya (münəccimlik) – fərqli və oxşar cəhətləri” mövzusunda yazılı təqdimat hazırlamaq tapşırılır. Təqdimat zamanı Venn diaqramından istifadə etmək tövsiyə olunur.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 7-ci tapşırıq: **rol oynamışdır** – əhəmiyyəti olmuşdur; **ərsəyə gəlirdi** – yaranırdı; **rast gəlmək** – görmək; **torpağa tapşırılmışdır** – dəfn edilmişdir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 65. DEMOSFEN (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki qəhrəmanların xarakter və hərəkətlərini qiymətləndirməklə məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Sözlərin mənasını müəyyənləşdirir və sinonimi ilə əvəz edir.
3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) əlaqələndirir.	Sərbəst mövzuda yazdığı məndə fikirlərini məntiqi ardıcılıqla ifadə edir.
1.2.3. Danışarkən mimika və jestlərdən yerli-yerində istifadə edir.	Nitqinin emosional təsirini artırmaq məqsədilə mimika və jestlərdən istifadə edir.
4.1.2. Sözlərin səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözlərin quruluşuna görə növünü müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim: – 5-ci sinifdə fiziki qüsurları olan insanlar haqqında hansı mətnləri öyrənmisiniz? (“Dünyanın ən sürətli adamı”, “Orxan və Təpəl”, “Onlar necə danışır və oxuyurlar”) Onlar həyatda hansı nailiyyətlər əldə etmişdilər? Bu nailiyyətləri əldə etməkdə onlara hansı xüsusiyyət kömək etmişdir? (iradə) İradəni tərbiyə etmək mümkündürmü? Necə?

Fərziyyələr dinlənilir və lövhədə qeyd edilir.

Oxu

(St. 2.2.3) “Demosfen” mətninin **Ziqzaq** üsulu ilə oxunması tövsiyə edilir. Şagirdlər qruplara bölünürlər, “doğma qruplar” müəyyənləşir. Sonra qrupların içərisində şagirdlər “bir, iki, üç, dörd” sayırlar. “Bir”lərdən, “iki”lərdən, “üç”lərdən və “dörd”lərdən ibarət ekspert qrupları müəyyənləşir. Mətn dörd hissəyə bölünür, hər ekspert qrupuna bir hissə ilə tanış olmaq tapşırılır. Şagirdlərə vaxt verilir. Vaxt bitdikdən sonra ekspert qruplarının üzvləri yenidən doğma qrupda birləşib bir-bir mətnin hissələrini qruplarında danışirlər. Beləliklə, mətnin ümumi məzmunu hamı tərəfindən qavranılır.

Sonra hər bir qrup **Öyrənirəm – öyrədirəm** üsulu ilə mətnin bir hissəsinə aid suallar tərtib edir. Tapşırıq yerinə yetiriləndən sonra hər qrup öz suallarını digər qruplara təqdim edir.

Şagirdlər Demosfen şəxsiyyətini səciyyələndirirlər (**Obrazlar xəritəsi** üsulu). Müəllimin nəzərinə!

Ağıllıdır, çünki...

İradəlidir, çünki...

Mübarizdir, çünki...

Mətn **Sinkveyn** üsulu ilə ümumiləşdirilir:

mətni ifadə edən bir isim: *Demosfen*;

ismə aid olan iki sifət: *iradəli, mübariz*;

ismə aid olan üç feil: *çalışır, mübarizə aparır, qalib gəlir*;

mətndəki əsas fikri ifadə edən dörd sözdən ibarət ifadə: *həyatda hər şeyə qadir olan insan*;

mətndən aldığınız təəssüratı ifadə edən bir isim: *mətinlik*.

(Verilmiş sözlər müəllimə kömək məqsədi daşıyır.)

Dərslərdən 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Söz ehtiyatı

(St. 2.1.1) Mətndəki yeni söz və ifadələrlə bağlı iş aparılır.

1. Ritorika, qəyyum, miras, vəsiyyətnamə sözlərini izah edin.

Tapşırıq şagirdlərin söz ehtiyatının artırılmasına xidmət edir.

2. Demosfenin nətiq kimi zəif cəhətlərini sadalayın. Abzasdakı hansı ifadəni “sözləri aydın demirdi” ifadəsi ilə əvəz etmək olar?

Şagirdlər “diksiya” sözünün mənasını araşdıraraq (bu sözün izahı dərslərin sonunda lüğətdə verilib) sualın cavabını tapırlar: “Diksiyası anlaşıqlı deyildi”.

Yazı

(St. 3.1.3) Tapşırıq: – “Demosfen hər bir uğursuzluğunu təhlil etməyi bacarmırdı”. Sizcə, bu keyfiyyət insan üçün nə dərəcədə mühümdür? Bu mövzuda fikirlərinizi yazılı şəkildə bildirin. Yazınıza başlığı özünüz seçin.

Danışma

(St. 1.2.3) Şagirdlərin yazı işləri hazır olduqdan sonra öz fikirlərini auditoriya qarşısında şifahi təqdim etmək istəyən könüllülər seçilir. Müəllim onlara Demosfen haqqında mətni xatırladır, bildirir ki, auditoriyanı ələ almaq üçün onlar səs tonundan, jest və mimikadan düzgün istifadə etməlidirlər.

Natiqlərin çıxışları dinləyən şagirdlər tərəfindən qiymətləndirilir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 66. CAVANŞİRİN XƏLİFƏ İLƏ GÖRÜŞÜ (3 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsərdəki hadisələri və qəhrəmanların xarakterini təhlil etməklə məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını müəyyənləşdirir və sinonimi ilə əvəz edir.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Əlamət və keyfiyyət bildirən sifətləri fərqləndirir.

Motivasiya

Damokl Yunanistanın dövlət başçısı olur. Bir gün dostu ona deyir:

– Sən xoşbəxtsən, çünki hökmdarsan. Hər şey öz əlindədir. Hərəkətlərinə, qərarlarına sərbəstsən.

Suallar: – *Damoklun dostu düşüncələrində haqlı idi? Nə üçün?*

Damokl:

– Gəl mənim yerimdə otur və yuxarı bax, – deyir.

Dostu yuxarı baxanda taxtın üstündən asılmış qılıncı görür.

Sual: – *Sizcə, bu qılınc nəyi göstərirdi?*

Oxu

(St. 2.2.3) Mətni **İstiqamətləndirilmiş oxu – düşünmə fəaliyyəti** üsulundan istifadə etməklə oxumaq tövsiyə olunur. Bu məqsədlə mətn bir neçə natamam hissəyə bölünür. Şagirdlər bu hissələri oxumaqla hadisələrin davamını və ya sonunu təxmin edir və sonra mətnlə müqayisə aparırlar. Mətni bu şəkildə bölmək tövsiyə olunur:

I hissə – əvvəldən “Çox fikirli idi” cümləsi daxil olmaqla;

II hissə – “Şərqin hökmdarının təşrif buyurmasında məqsədi nədir?” cümləsi daxil olmaqla;

III hissə – mətnin sonuna qədər.

Lövhdə və ya vatman kağızında 191-ci səhifədə verilmiş cədvəl çəkilir.

Əvvəlcə mətnin başlığı oxunur və birinci sıradakı xanalar doldurulur. Daha sonra mətnin natamam hissələri oxunur və cədvəlin müvafiq xanalarında qeydlər aparılır.

	<i>Sizin fikrinizcə, nə baş verəcək?</i>	<i>Nə üçün belə düşünürsünüz?</i>	<i>Əslində, nə baş verdi?</i>
Başlığı oxuduqdan sonra			
İlk hissəni oxuduqdan sonra			
İkinci hissəni oxuduqdan sonra			
Bütün mətn oxunduqdan sonra			

Sonda aşağıdakı model əsasında Cavanşir surətini səciyyələndirmək tapşırılır (**Obrazlar xəritəsi** üsulu): “*Ağıllıdır, çünki ...*”. “*Qorxmazdır, çünki ...*”. “*Ədalətlidir, çünki ...*”. “*Uzaqgörəndir, çünki ...*”. “*Diplomatdır, çünki ...*”.

(St. 2.1.1) Mətn oxunduqdan sonra mətndaxili sual cavablandırılır.

1. Nöqtələrin yerinə hansı söz daha çox uyğun gəlir?

A) dövlət xadimi B) diplomat C) sərkərdə D) hökmdar

Bu suala cavab verməklə şagird həm söz ehtiyatını, həm də mətnin müəyyən hissəsini oxuyub nəticə çıxarmaq bacarığını nümayiş etdirir.

Şagirdlər yeni öyrəndikləri söz və ifadələri seçirlər (*rəğbət, təzim etmək, xilafət, əli boğazına çatmaq, çarpazlamaq, lütf, güzəran* və s.) Söz və ifadələrin mənası kontekstdən çıxış edərək müəyyənləşdirilir və lüğətlə müqayisə olunur. Bəzi sözləri sinonimləri ilə əvəz etmək tapşırılır.

Fəndaxili şaquli integrasiya (III sinif). Şagirdlər 2-3-cü tapşırıqları yerinə yetirməklə ədəbiyyat dərslərində formalaşmış olan elmi və bədii üslubları fərqləndirmək bacarıqlarını nümayiş etdirirlər.

Yazı

(St. 3.1.2) **Fənlərarası integrasiya (Tarix).** 4-cü tapşırıq tarix dərsliyindən və digər mənbələrdən istifadə edilməklə yerinə yetirilir. Bu zaman şagirdlərin düzgün mətn tərtib etmə bacarığını ön plana çəkmək lazımdır.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 5-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Dialoq təhkiyə şəklində yazılır: “*Xəlifə Cavanşiri salamladı. Cavanşir də qarşılığında baş əyib onu qəbul etdiyi üçün təşəkkürünü bildirdi. Xəlifə ondan gəlişinin məqsədini soruşdu. Cavanşir cavabında bildirdi ki, xəlifədən mərhəmət diləməyə gəlmişdir...*”. Təhkiyə bu formada davam etdirilə bilər (5-ci tapşırıq).

7-ci tapşırıqda 1-cidə “kəm” bütün sözlərdə ismə, “C” variantında sifətə əlavə olunub. 2-cidə bütün variantlarda sifətin azaltma dərəcəsini əmələ gətirir, “ala-bəzək” sözündə isə sifətin azaltma dərəcəsinin sintaktik əlaməti kimi çıxış etmir.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 67. İNDİ ÜSTÜNÜZƏ TOPAL TEYMUR GƏLİR (4 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir.
2.2.3. Məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Əsər qəhrəmanının psixoloji vəziyyətini təhlil etməklə məndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
1.2.4. Hər hansı fakt və hadisə ilə bağlı fikir bildirir.	Oxuduğu əsərin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdü.
3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.	Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə verilmiş mövzu üzrə yazılı məruzə hazırlayır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Arxaik sözləri fərqləndirir.
	Sözləri quruluşuna görə fərqləndirir.
	Feilin zaman və şəxs şəkilçilərini müəyyən edir.
4.1.1. Cümləni məqsəd və intonasasiyaya görə növlərinə ayırır.	Frazeoloji birləşmələrin mənalərini açır.
	Nəqli, sual və əmr cümlələrini fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim şagirdlərin diqqətini dərsləyin 182-ci səhifəsində verilmiş Əmir Teymurun şəklinə yönəldir: – *Şəkildəki insanı sözlə təsvir edin (zəhmli, iradəli, bir qədər kədərli, qəzəbli). Sizcə, bu adam kim ola bilər – şair, alim, hökmdar, yazıçı, müəllim, həkim, mühəndis?*

Şagirdlər suallar ətrafında fikirlərini söyləyirlər.

Oxu

Psixoloji etüd janrına aid edilən bu mətni oxumaq üçün **İstiqamətləndirilmiş oxu-düşünmə fəaliyyəti** üsulunun bir qədər fərqli formasından istifadə etmək tövsiyə olunur.

(St. 2.1.1) Məndən mənası anlaşılmayan sözlərin izahı (tapşırıq 1, 3) oxu ilə paralel aparılsa, daha məqsədəuyğun olar. Mətn daxilindəki sözlərin izahı kontekstdən çıxış etməklə, yaxınmənalı sözlər seçməklə və başqa yollarla verilə bilər. Şagirdlər üçün çətinlik yarada biləcək sözlər bunlar ola bilər: *alaçıq, təbib, silahdaş, xülya, keçə, puç olmaq, soy, fəth etmək, özünü həlak etmək, tayfa, məxluq, lərzəyə gətirmək. Sərkərdə, sərdar və fateh* sözlərinin mənalari müqayisə edilir.

(St. 2.2.3) Mətnin 1-ci hissəsi oxunduqdan sonra 2-ci tapşırıq yerinə yetirən şagirdlər (tapşırıqda verilmiş sözlər izah olunur) Teymurun depressiya keçirdiyini, psixoloji vəziyyətini ifadə edən sözlərin *pessimizm* və *bədbinlik* olduğunu söyləyirlər. **Müəllim:** – *Sizcə, Teymur depressiyadan çıxma biləcəkmisiz? Onu bu haldan nə çıxara bilərsiniz?*

Şagirdlər müxtəlif versiyalar irəli sürürlər. Mətnin II hissəsi oxunur. Şagirdlərin versiyaları ilə müqayisə edilir.

7-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Teymurun psixoloji vəziyyətini nəzərə alaraq onun qarışıq qara qarşı hərəkətini “Cəhənnəmə gedən özünə yoldaş axtarar” atalar sözü ilə əlaqələndirmək olar.

Müəllim: – *Sizcə, bu hissədə qarışıq ilə əlaqədar verilən əhvalatın mətnlə nə əlaqəsi var? Həmin hissənin ikinci abzasında verilmiş cümlələrin sətirləti mənasını izah edin. Sizcə, bundan sonra hadisələr necə davam edəcək?*

Şagirdlərin versiyaları dinlənir.

III hissə oxunur. 8-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Mətnin sonluğu şagirdlərin versiyaları ilə müqayisə edilir.

9-cu sualı cavablandırmaqda şagirdlər mətnin ideyasının daha qabarıq açılmasında qarışıq obrazının rolunu qeyd edirlər.

Obrazlar xəritəsi. Mətnə əsasən Əmir Teymur obrazı səciyyələndirilir: “Qorxmazdır, çünki...”. “Ağıllıdır, çünki ...”. “İddialıdır, çünki ...”. “İradəlidir, çünki ...”.

Danışma

(St. 1.2.4) 10-cu tapşırıq. Mətnin 3-cü hissəsində altından xətt çəkilmiş cümlələrdə məndəki əsas fikirlərdən biri öz əksini tapıb. Şagirdlərə bu fikir ətrafında düşüncələrini formalaşdırmaq, bununla bağlı həyatdan, oxuduqları əsərlərdən misallar gətirmək üçün müəyyən vaxt verilir. Daha sonra həmin fikir ətrafında müzakirə keçirilir.

Yazı

(St. 3.1.2) Fənlərarası integrasiya (Tarix). 4-cü və 11-ci tapşırıqlar dərstdən sonra kollektiv layihə işi kimi yerinə yetirilir. Şagirdlər yazılı təqdimat hazırlayırlar.

Müəllim şagirdin mətnqurma bacarığına xüsusi diqqət yetirməlidir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 5 və 6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

(St. 4.1.1) Əlavə tapşırıq: 1. Mətnin III hissəsində işlənən cümlələri intonasasiyaya görə qruplaşdırıb yazın. 2. Teymurla təbibin dialoqunda istifadə olunan durğu işarələrini qaydalara əsaslanaraq izah edin.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 68. ANA VƏ OĞUL (4 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.	Mətndəki deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoepik normalara uyğun oxuyur.
2.2.3. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Mətndəki hadisələri təhlil edərək əsas fikri müəyyənləşdirir.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Nitqini düzgün qurmaqla fikrini aydın ifadə edir.
4.1.3. Cümlənin sonunda və dialoqlarda düzgün işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.	Yazarkən dialoqlarda düzgün işarələrini qaydalara uyğun tətbiq edir.
1.2.3. Danışarkən mimika və jestlərdən yerli-yerində istifadə edir.	Obrazların nitqini səsləndirərkən onların xarakterinə uyğun mimika və jestlərdən istifadə edir.
4.1.1. Cümləni məqsəd və intonasiyaya görə növlərinə ayırır.	Dialoqu cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növlərinə uyğun olaraq genişləndirir.

Motivasiya

BİBÖ. Lövhədə BİBÖ cədvəli çəkilir:

Uzun Həsən haqqında		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Azərbaycan tarixi ilə bağlı müəyyən biliklərə malik olan şagirdlər Uzun Həsən, Sara xatun haqqında bildiklərini söyləyir, cədvəlin birinci iki sütununda qeydlər aparırlar.

Oxu

(St. 2.2.1, 2.2.3) Bu mətnin oxusu zamanı **Öyrənirəm – öyrədirəm** üsulundan istifadə etmək tövsiyə olunur. Şagirdlər dörd qrupa bölünürlər. Əvvəlcə mətn bütün siniflə səsli oxunur. Müəllim “Oxu texnikasının monitorinqi” cədvəlindən (səh. 31) istifadə etməklə deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərin düzgün tələffüzünə nəzarət edir. Sonra hər qrupa mətnin bir hissəsi tapşırılır. Qruplar öz hissələri ilə bağlı suallar tərtib edir.

Mətnin təxmini bölgüsü:

I hissə – ilk 2 abzas;

II hissə – “... qardaş qardaşa əl qaldırmaz” cümləsi daxil olmaqla;

III hissə – “teymurilər darmadağın etdi” cümləsi daxil olmaqla;

IV hissə – mətnin sonuna qədər.

Qruplar öz suallarını digər şagirdlərə ünvanlayır, yanlış cavabları düzəldir, yarımqıq cavabları tamamlayır.

Fəndaxili integrasiya (st. 1.2.1, 2.2.3). 1-2-ci suallar cavablandırılır. 2-ci sual şagirdlərdə nəticə çıxarmaq və müqayisə etmək bacarığını yoxlayır.

Şagirdlər suallara cavab verərkən onların diqqəti müəyyən meyarlara yönəldilməlidir:

- Cümlələr düzgün qurulmalıdır.
- Fikirlər qısa və aydın izah edilməlidir.
- Cavablar mətndən götürülmüş dəlillərlə əsaslandırılmalıdır.

Fənlərarası integrasiya (Tarix). 3-cü tapşırıq mətndəki faktoloji materialı mənimsəməyə yönəlmişdir.

Müəllim aşağıdakı şeiri səsləndirir:

Döyüşdə özünü unudur insan,
Dönüb məşəl olur yanar ürəyi.
Döyüşdə qılınclar toqquşan zaman
Sülh bayrağı olub qadın örpəyi.

Müəllim: – Şeiri necə başa düşürsünüz? Sizcə, nə üçün qadın örpəyi sülh bayrağı adlandırılır? (Qadın ən əvvəl anadır. Ananın sözü qarşısında hətta düşmən də baş əyir.) Bu şeiri oxuduğunuz mətndəki hansı süjet xətti ilə əlaqələndirmək olar? (Sara xatunun barışığa yönəlmiş diplomatik fəaliyyəti ilə.)

4-cü tapşırıq üzərində iş zamanı “İndi üstünüzə Topal Teymur gəlir” mətni yada salınır. “Fateh” “fəth” sözündəndir, ölkələri fəth edən hökmdarlara deyilir. II Mehmet İstanbulu (Konstantinopolu) fəth edəndən sonra bu adı qazanmışdır. Makedoniyalı İsgəndər, Topal Teymur, Çingizxan və b. fateh olmuşlar.

Dil qaydaları

Fəndaxili integrasiya (st. 4.1.3, 2.2.3). 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Verilmiş parça mətnin IV abzasından sonra əlavə edilməlidir. Tapşırıq durğu işarələrini düzgün yerinə qoymaqla köçürülür. 6-cı tapşırıq yerinə yetirilir (*ağbirçək* sözünün tərkibində leksik şəkilçi yoxdur).

Danışma

Fəndaxili integrasiya (st. 1.2.3, 4.1.1). 7-ci tapşırıq üzərində işi dərsin sonuna saxlamaq tövsiyə olunur, çünki bu tapşırığı effektiv yerinə yetirmək üçün şagirdlər mövzunu tam mənimsəməlidirlər. Ona görə də yaxşı olar ki, bu tapşırıqdan əvvəl şagirdlər araşdırma apararaq həmin dövr, Sara xatun və Sultan Mehmet haqqında əlavə məlumatlar toplasınlar.

Qiymətləndirmə

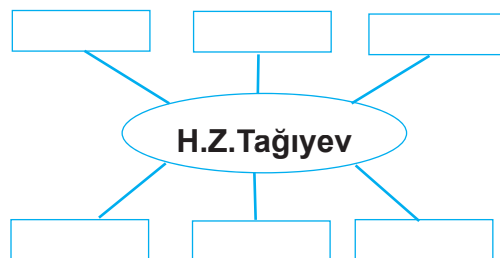
MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 69. HACI ZEYNALABDİN TAĞIYEV (2 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.	Mətnin bitkin hissələrini məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
1.2.1. Deyəcəyi fikrə müvafiq ifadə forması seçir.	Danışarkən cümlələri düzgün qurur. Dialoji mətni təhkiyə formasında nəql edir.
2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.	Kontekstdən çıxış edərək mənasını müəyyənləşdirdiyi sözün izahını lüğətdə verilmiş izahla müqayisə edir. Müxtəlif sorğu kitablarından istifadə etməklə alınma sözün etimologiyasını araşdırır.
4.1.2. Sözün səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözləri tərkibinə görə təhlil edir.

Motivasiya

Müəllim **klaster** vasitəsilə H.Z.Tağıyev haqqında şagirdlərin biliklərini müəyyənləşdirir. Bunun üçün lövhədə şaxələndirmə sxemi çəkir. Şagirdlər aşağı siniflərdən və əvvəlki bölmələrdən Tağıyev haqqında əldə etdikləri məlumatları klasterdə qeyd edirlər.

Oxu

Fəndaxili integrasiya (st. 2.2.2, 1.2.1). Mətn **Ziqzaq** üsulu ilə oxunur. Şagirdlər 4 qrupa bölünürlər və hər qrupun eyni nömrəli şagirdlərindən ekspert qrupları təşkil edilir. Ekspert qruplarının hər biri mətnin *** işarəsi ilə ayrılmış bir hissəsini oxuyur, həmin hissəni məzmunu uyğun adlandırır. Şagirdlər əsas qruplarına qayıdıb öyrəndikləri hissəni danışirlər. Sonda əsas qrupun bir nümayəndəsi oxuduğunu və dinlədiyini ümumiləşdirib mətni nəql edir. Bu zaman müəllimin tapşırığı ilə 2-ci hissədəki dialoq təhkiyə üsulu ilə nəql edilir.

(St. 2.1.1) Söz ehtiyatı ilə bağlı 1 və 4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. “İlanə”, “zadəgan”, “xeyriyyəçi”, “maarifçi” sözləri lüğətdən istifadə etməklə izah olunur.

? 2. Sizcə, nəyə görə Hacı boş ianə qutusu tələb etdi?

Bu sual mətndəki hadisə və xarakterləri təhlil edərək nəticə çıxarmaq, fikir yürütmək bacarığı tələb edir (*Çox güman ki, Hacı böyük miqdarda pul vermək istəyirdi və verəcəyi pulun başqa pullarla qarışmasını istəmirdi.*).

? 3. Hacınn verdiyi pula nə qədər qoyun almaq olardı?

Fənlərarası inteqrasiya (Riy). Şagirdlər sadə riyazi əməllə bu sualı cavablandırırlar. 1 manata 2 qoyun düşürdüsə, deməli, 5000 manata 10000 qoyun almaq olardı.

(St. 2.2.2) 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər mətni tərkib hissələrinə bölüb hər bir hissəni məzmununa uyğun başlıqla adlandırırlar.

(St. 2.1.1) Araşdırma. 6-cı tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə! “Mesenat” sözü eramızdan əvvəl I əsrdə yaşamış Roma dövlət xadimi Qay Silni Mesenatın adından götürülmüşdür. Bu şəxs öz dövrünün şair və yazıçıları ilə dostluq etmiş, onlara həmişə yardım göstərmişdir.

Dil qaydaları

(St. 4.1.2) 7-8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlər *naşükürlük* sözünü tərkibinə görə təhlil edirlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş müvafiq qiymətləndirmə cədvəlləri əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Dərs 70. DİL QAYDALARI ÜZRƏ TƏKRAR (1 saat)

Standartlar	Təlim nəticələri
4.1.2. Sözünn səs tərkibini, semantik xüsusiyyətlərini, tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını (ad, əlamət, hərəkət bildirməsini) izah edir.	Sözünn səs tərkibini, yaranma üsullarını və qrammatik mənasını fərqləndirir.
4.1.4. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.	Defislə və bitişik yazılan mürəkkəb sözləri fərqləndirir.

Növbəti saatlarda kiçik və böyük summativ qiymətləndirmələr keçiriləcəyini nəzərə alaraq şagirdlər I-VI bölmələrdə keçdikləri dil qaydaları üzrə tapşırıqları (dərslik, səh. 190-191, tap. 1-15) yerinə yetirirlər.

Qiymətləndirmə

MMV-nin giriş hissəsində verilmiş “Dil qaydaları üzrə qiymətləndirmə cədvəli” əsasında təlim məqsədlərinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

VI BÖLMƏ ÜZRƏ KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ

1-4-cü suallar aşağıdakı mətnlə bağlıdır.

NOBEL QARDAŞLARI

Robert və Lüdviq Nobel qardaşları 1879-cu ildə Bakıda "Nobel qardaşları" şirkətini təsis edərək neft hasilatı və onun ixracı ilə məşğul olmağa başladılar. Onlar az müddətdə Abşeronun bir sıra neft mədənlərini satın alıb xeyli kapitalla yiyələndilər. **1** Nobel qardaşlarından biri də Alfred idi. O, dinamiti ixtira etdiyinə görə bütün dünyada məşhurlaşmış və çox zəngin adama çevrilmişdi. **2** Bakıdakı "Nobel qardaşları" şirkətində onun da payı var idi. 1896-cı ildə vəfat edən böyük kimyaçı və biznesmen Alfred Nobel ölümündən bir il əvvəl elmin və mədəniyyətin inkişafı üçün xüsusi fond yaradılmasını vəsiyyət etmişdi. Beləliklə, Alfred Nobelın vəsiyyəti əsasında onun bankda olan vəsaiti hesabına Nobel fondu təsis edildi. **3** 1901-ci ildən Nobel komissiyası bu fondan elm və sənət adamlarına mükafat verməyə başladı. Nobel mükafatı dəyərli **elmi** tədqiqatlar, **inqilabi** ixtiralar, mədəniyyətin və cəmiyyətin inkişafına xidmətə görə verilən beynəlxalq əhəmiyyətli mükafatdır. **4** Mükafat kimya, fizika, tibb, ədəbiyyat, iqtisadiyyat, sülh sahəsi üzrə verilir. Mükafatın məbləği təxminən 1,3 mln. dollara bərabərdir.

1. Mətnə əsasən hansı fikri söyləmək olar?

- A) Nobellər üç qardaş olmuşlar.
- B) Alfredin vəsiyyətindən 5 il sonra ilk Nobel mükafatı təqdim olunub.
- C) Alfred Nobel Azərbaycanda yaşamışdır.
- D) Nobel fondunun təşkilində Bakı neftindən əldə olunan gəlirin də rolu olmuşdur.

2. Hansı suala cavab var?

- A) Nə üçün riyaziyyat üzrə Nobel mükafatı verilmir?
- B) Nobel mükafatlarının təqdimatı harada keçirilir?
- C) Alfred Nobel Nobel fondu haqqında vəsiyyətini neçənci ildə yazıb?
- D) "Nobel qardaşları" şirkəti neçə il fəaliyyət göstərüb?

3. Hansı göy boşluqdan sonra yeni abzas başlamalıdır?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4

4. Hansı söz ardıcılığı davam etdirir?

İnqilabi, elmi, ...

- A) məbləği B) tibbi C) nefti D) mədəni

5. Hansı mürəkkəb sifət düzgün yazılmayıb?

- A) ac-yalavac B) al-əlvan C) ala-bula D) ac-göz

6. Hansı mürəkkəb söz yaxınmənalı sözlərin birləşməsindən yaranıb?

- A) söz-söhbət
B) gediş-gəliş
C) qab-qacaq
D) ayrı-seçkilik

7. Hansı sıradakı sözlərdə “maq” şəkilçi deyil?

- A) qaymaq, barmaq, yaşmaq
B) sağmaq, saymaq, soymaq
C) yaymaq, yazmaq, yozmaq
D) qalmaq, axmaq, batmaq

8. Aşağıdakı mətnə hansı durğu işarələri buraxılmışdır?

Kamran Turalı çaşdırmaq istədi **1**

2*Tural, bir kilo pambıq ağırdır, yoxsa bir kilo daş?*

– Baxır hansı tərəzi ilə çəkirsən **3** *– deyər Tural cavab verdi.*

- A) 1 – nöqtə, 2 – tire, 3 – sual işarəsi
B) 1 – vergül, 2 – qoşa nöqtə, 3 – nöqtə
C) 1 – qoşa nöqtə, 2 – tire, 3 – vergül
D) 1 – qoşa nöqtə, 2 – defis, 3 – nida işarəsi

9. *Sahibsiz, dostsuz, bacarıqsız, ...*

Nöqtələrin yerinə hansı söz yazılmalıdır ki, söz sırasında -sız⁴ şəkilçisinin bütün variantları öz əksini tapsın?

- A) məlumatsız B) sümüksüz C) yiyəsiz D) ziyaansız

10. Məntiqi ardıcılığı tamamlayın.

Qapqara, tünd-göy, ...

- A) sarımtıl B) yamyaşıl C) açıq-sarı D) qırmızı

11. Hansı söz həm isim, həm də feil kimi işləyə bilər?

- A) oxuyacaq B) baxılacaq C) dayanacaq D) qırılacaq

12. Yazılışı və tələffüzü fərqlənən sözlər cərgəsini göstərin.

- A) itki, doqquz, yarpaq
B) yeddi, rəssam, güllə
C) küçə, meydan, fasilə
D) saray, səkkiz, təəccüb

*Rafiq Ələkbər oğlu İsmayılov
Aynur Xanlar qızı Rüstəmov
Dilruba Nurəddin qızı Cəfərova*

Ümumtəhsil məktəblərinin
5-ci sinfi üçün "Azərbaycan dili"
(tədris dili kimi) fənni üzrə
müəllim üçün metodik vəsait
Bakı, "Altun kitab", 2016

Dizayner: *Rəşad Nəbiyev*
Korrektor: *Aqşin Məsimov*

Nəşriyyatın ünvanı:
AZ1130, Bakı, Ə.Naxçıvani küçəsi – 15^A
Telefon: (+99412) 562 69 86; 562 69 88
www.altunkitab.az

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» müəssisəsinin mətbəəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.

Kağız formatı 70x100^{1/16}.
Ofset çapı. Ofset kağızı. Fiziki çap vərəqi 12,5.
Sifariş 54. Tiraj 8000. Pulsuz.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» MMC
Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 121^A

PULSUZ

AZƏRBAYCAN
DİLİ 5

MÜƏLLİM ÜÇÜN METODİK VƏSƏİT